

נחמיה (ט) (מ)

[א](#) [ב](#) [ג](#) [ד](#) [ה](#) [ו](#) [ז](#) [ח](#) [ט](#) [י](#) [יא](#) [יב](#) [יג](#)

פרק-א

נחמיה

[א](#) דברי נחמיה בן-זככיה ויהי בן-זככיה- (כסלו) כסליו שנת
עשרים ואני הייתי בשושן הבירה:

רס"י דברי נחמיה וגו'. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה : שנת עשרים.
היא שנת עשרים לדריש המלך שהוא ארתחשטא ובמסכת ר"ה מצאנו
שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שנ' למטה ויהי צדק ניסן שנת
כ' לארתחשטא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר
כאן ויהי צדק כסלו שנת כ' וגו' והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה
נאמר ויהי צדק ניסן שנת כ' וגומר הוא ניסן שבאותה שנה ואני יכול
לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה
שנאמר ויהי צדק ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי צדק כסליו
שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר
והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם
בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה : (רס"י)

מצודת דוד דברי נחמיה. ר"ל נחמיה כתב ספר זה : שנת עשרים. למלכות
דריש הפרסי : (מצודת דוד)

מצודת ציון הבירה. ר"ל מקום ארמון המלך : (מצודת ציון)

רלב"ג דברי נחמיה בן חכליה וגו'. עד ויהי כאשר נבנתה החומה (ז' א') : (רלב"ג)

[ב] וַיָּבֹא וְזָנְנִי אֶזְזָר מֵאֲזוּי הוּא וְאֲנָשִׁים מִיְהוּדָה וְאֲשָׁאֲלֶם עַל-
הַיְהוּדִים הַפְּלִיטָה אֲשֶׁר-נִשְׁאַרוּ בֵּין-הַשְּׂבִי וְעַל-יְרוּשָׁלָּם:

רפ"י אחד מאחי. אחד מחברי : ואשאלם על היהודים וגו'. שאלתי להם
על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של צבל :
הפליטה. על שם שנאלו מגלות צבל : ועל ירושלים. ועל ענין העיר
שאלתי אליהם : אליהם : (רפ"י)

מצודת דוד מאחי. מחברי : נשארו. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי
ומעט עלו לזה אמר בהם לי שארית : ועל ירושלים. על בנין חומותיה :
(מצודת דוד)

מצודת ציון הפליטה. ענין שארית וכן שריד ופליט (יהושע ח') : (מצודת ציון)

[ג] וַיֹּאמְרוּ לִי הַנְּשִׂאֲרִים אֲשֶׁר-נִשְׁאַרוּ בֵּין-הַשְּׂבִי שָׁם בְּמִדְיָנָה
בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְזוּרְפָּה וְזוּמָת יְרוּשָׁלָּם מִפּוֹרְצַת וּשְׁעָרֶיהָ נִצְתָו
בְּאֵשׁ:

רפ"י ויאמרו לי. השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחלה על
ענין היהודים ואח"כ על ענין החומות והשערים : הנשארים וגו'. אותם
היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפ'
לפי שהעובדי כוכבים בזזים ושוללים אותם : וחומת ירושלים מפורצת.
וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא
בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין צ"ה לצדו : נחתו. כמו נולתו (ס"א)
נחתו כמו (תלכו) : (רפ"י)

מצודת דוד ובחרפה. העובדי כוכבים מחרפים אותם : נצתו. שרופים באש
כשהיו מאז : (מצודת דוד)

מצודת ציון מפורצת. מלי פרצה ושבֵר : נצתו. מלי הצתה ושרפה כמו ויצת
אש (איכה ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש. אחשב שזה נעשה
בעת חורבן בית ראשון כי לא בנו עדיין חומה לעיר ירושלים השבים
מהגולה כי לא נתן להם רשות רק לבנות ביהמ"ק : (רלב"ג)

[ד] וַיְהִי כִשְׁמַעִי אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יִשְׁבְּתִי וְאֶבְכֶּה
וְאֶת־אֲבֹלָה יָמִים וְאֶתִּי עִם וּבִתְפִלָּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם:

רפ"י ימים. כמה ימים : (רפ"י)

מצודת דוד ישבתי משומם : ימים. ר"ל כמה ימים : (מצודת
דוד)

מצודת ציון צם. מתענה : (מצודת ציון)

[ה] וְאָמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא עֹמֵר
הַבְּרִית וְזֹסֵד לְאֶהָבִיו וּלְשִׁמְרֵי בְּמִצְוֹתָיו:

רפ"י חנא. לטון בקשה ותחנה : (רפ"י)

מצודת דוד שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית : (מצודת דוד)

מצודת ציון חנא. הוא ענין לי בקשה : (מצודת ציון)

[ו] תְּהִי נָא אֲזִנִּי-קְשֶׁבֶת וְעֵינַיִךָ פְּתוּחוֹת לְשִׁמְעַת אֶל-תְּפִלָּת
עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם וְיוֹמָם וְלַיְלָה עַל-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ וּבִתְוֹדֶה עַל-זֹטָאוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר זֹטָאוּ
לְךָ וְאֲנִי וּבֵית-אָבִי זֹטָאוּ:

רפ"י קשבת. כמו קושבת כו' כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב
קושב : (רפ"י)

מצודת דוד ועיניך פתוחות. לראות בדמעות עיני : **היום**. ר"ל בעת ההיא : **ואני**. ר"ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון תהי נא. תהא עתה או היא ענין לי בקשה : **קשבת**. ענין שמיעה : (מצודת ציון)

יז זָבַל זָבַלנו כָּךְ וְלֹא-שָׁמְרָנוּ אֶת-הַמִּצְוֹת וְאֶת-הַזְּוָקִים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוִּית אֶת-מֹשֶׁה עֲבָדְךָ:

רפ"י חבול. קם לזכר לשון השחתה וחי"ת ננקדה בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בל' פעול שא"כ היה לו לנקד חי"ת בקמץ גדול : חבלנו. לשון השחתה כמו (בדניאל ו) חבולא לא עבדת וכן חזרו מנחם : (רפ"י)

מצודת דוד חבול וכו'. ר"ל שחתנו דבריד ולא שמרנו וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון חבול. ענין השחתה כי השחית כל בשר (בראשית ו') ת"א חבילו : (מצודת ציון)

רלבי"ג חבול חבלנו לך. ראוי שתדע כי לא יזיק האדם לה' ית' בחטאו ובהשחיתו דרכו אך רשעו הוא לו לבדו והנה הטעם באמרו חבול חבלנו לך כטעם אמרו ואם לה' יחטא איש (ש"א ב' כה) כי האיש יהיה חוטא לה' כשיהיה חטאו בענין האלהות והאמונה. וכן ההשחתה תהיה לה' כאשר יחטא בה לה' כמו ההשחתה שתהיה בענין ע"ז כאמרו פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (דברים ד' טז) : (רלבי"ג)

יח זָכַר-נָא אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוִּית אֶת-מֹשֶׁה עֲבָדְךָ לֵאמֹר אֲתֵם תִּמְעְלוּ אֲנִי אֶפִּיץ אֶתְכֶם בְּעַבְמִים:

מצודת דוד אתם תמעלו. כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמעלו. ענין חטא ופשע : **אפיץ**. אפזר : (מצודת ציון)

יט וְשַׁבְתֶּם אֵלַי וְשִׁמְרֶתֶם מִצְוֹתַי וְעִשִּׂיתֶם אֲתֵם אִם-יְהִיֶה נִדְוֹזְכֶם בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אֶקְבְּצֶם (והבואתים) וְהִבִּיאֹתִים

אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בּוֹזַרְתִּי לְשֹׁכֵן אֶת-שְׁמִי שָׁם:

רס"י אם יהיה נדחם. כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו' (דברים ל'): (רס"י)

מצודת דוד ושבתם. וכאשר תשיבו אלי אז אף אם יהיו הנדחים מכם בקצה השמים וכו' : את שמי. את שכינתי : (מצודת דוד)

יג וְהֵם עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֹזֶב הַגְּדוֹל וּבִיָּדְךָ הַזּוֹקָה: **יא** אָנָּה אֲדֹנָי תְּהִי גַּם אֲזִנְךָ-קִשְׁבָּת אֶל-תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ וְאֶל-תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ הַזּוֹפְצִים לִירְאָה אֶת-שְׁמֶךָ וְהַעֲקִיזוּהָ-גַּם לְעַבְדֶּךָ הַיּוֹם וּתְנֶהוּ לְרוֹזְבִיִּים לְפָנָי הָאִישׁ הַזֶּה וְאֲנִי הָיִיתִי בְּמִשְׁקָה לְמַלְכָּךָ: (פ)

רס"י אנא אדני תהי נא אונך קשבת. בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו : לעבדך היום וגו'. כך היה מתפלל על עצמו : לפני האיש הזה. לפני המלך : משקה. כמו (ראשית מ') משקה למלך מוכרים וזה שפירשתי למעלה (עזרא ב') כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה : (רס"י)

מצודת דוד עבדיך. חוזר על עצמו : תפלת עבדיך. חוזר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וכו' : והצליחה. וחוזר ומפרש דבר ההצלחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו : ואני. אין זה מדברי התפילה רק אמר על עצמו שהיה משקה למלך ולהסביר מה שנאמר אח"כ שהביא יין לפני המלך : (מצודת דוד)

נחמיה פרק-ב

א ויהי | בְּזִמְדֵּי גִיסֹן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּוְּשֶׁסְתָּא הַמֶּלֶךְ יִין לְפָנָיו וְאָשָׂא אֶת-הַיֵּין וְאַתְנָה לְמַלְכָּךָ וְלֹא-הָיִיתִי רַע לְפָנָיו:

רש"י לארתחשסתא. הוא דריוש ועל סם המלכות נקרא כך : יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחכר : ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחכר המלך אינו נושא ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך : לא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים : (רש"י)

מצודת דוד יין לפניו. ר"ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר : ולא הייתי רע לפניו. ולא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים : (מצודת דוד)

מצודת ציון לארתחשסתא. הוא דריוש הפרסי ונקרא כן ע"ש המלכות כמו פרעה למצרים והדומים : (מצודת ציון)

רלב"ג יין לפניו. ר"ל שכבר היה היין לפניו : (רלב"ג)

ב ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך זולתה אין זה כי-אם רע לב ואירא הרבה מאד :

רש"י ואתה אינך חולה. והרי אין אתה חולה : אין זה. אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבבך עלי להמיתני בסם המות בנו בזנינו אבל שפרי חומות הר הבית וחומת החכר אשר סביב צ"ה לא בנו עדיין : ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר : ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשב בו לכורכי : ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו : כיד. כפי ידו של הקצ"ה שהיתה טובה עלי להלליחני : (רש"י)

מצודת דוד מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבורה נשתנה מראית פניך אי"כ אין זה כ"א רוע לב ר"ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר נתת בו דבר ארסי ולזה פניך זעומים וכדרך הרוצח כאשר ירצח : ואירא. מדברי עלילת המלך : (מצודת דוד)

רלב"ג אין זה כי אם רוע לב. ידמה שאמר לו זה על צד אהבה כאלו יאמר הנה זה הרוע בפנים הוא מהפעלות נפשי ובלי ספק אתה דואג על דבר מה ולזה ירעו פניך. ולפי שזה המאמר היה אפשר שיובן שנאמר על דרך

השנאה והכעס היה ירא נחמיה כי חמת מלך מלאכי מות : (רלבי"ג)

[ג] וַאֲמַר לְמֶלֶךְ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם יִזְוֶיהָ מִדְּוַע לֹא-יִרְעוּ פָנָי אֲשֶׁר
הָעִיר בֵּית-קְבָרוֹת אֲבֹתַי זָרְבָה וְשַׁעֲרֶיהָ אֲכָלוּ בְּאֵשׁ: (ס)

מצודת דוד המלך לעולם יחיה. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך
בראשית האמרים : אשר העיר וגו'. ובעבור זה אני עצב ולזה פני רעים :
אכלו באש. שרופים באש : (מצודת דוד)

מצודת ציון ירעו. מל' רעה : חרבה. מל' חורבן : אוכלו. נשרפו : (מצודת
ציון)

[ד] וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ עַל-בֹּהַ-זֶּה אֶתָּה מִבִּקֵּשׁ וְאֶתְפַּלֵּל אֵל-
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם:

מצודת דוד על מה זה אתה מבקש. כאומר ואם רוצה אתה בבניינה על מה
זה תהיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה : ואתפלל. עד שלא
השיב אמריו התפלל לה' תפלה קצרה בעמדו לפני המלך והתפלה היה
שימשוך עליו חסד לפני המלך : (מצודת דוד)

[ה] וַאֲמַר לְמֶלֶךְ אִם-עַל-הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם-יֵיטֵב עֲבֹדָה לְפָנָי
אֲשֶׁר תִּשְׁכַּחֲזָנִי אֵל-יְהוָה אֵל-עִיר קְבָרוֹת אֲבֹתַי וְאֲבִנְנָה:

מצודת דוד אם על המלך טוב. ר"ל אם רוצה המלך בזה : ואם ייטב עבדך.
אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך : אשר תשלחני. ר"ל שאלתי ובקשתי
אשר נתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וכו' : ואבננה. אבנה אותה :
(מצודת דוד)

[ו] וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשֵּׁנָה | יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ עַד-בֹּתַי יִהְיֶה
מִהַלְכְּךָ וּבֹתַי תִּשָּׁוֵב וַיֵּיטֵב לְפָנָי-הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁכַּחֲזָנִי וְאֶתְנָה לוֹ זְמַן:

מצודת דוד והשגל. המלכה היתה אז יושבת אצלו : עד מתי וגו'. כמה הוא
הזמן אשר יהיה המהלך ר"ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולתוספת
ביאור אמר שוב ומתי תשוב : וייטב. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות
ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב : (מצודת דוד)

מצודת ציון והשגל. המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל : (מצודת ציון)

רלבי"ג והשגל יושבת אצלו. היא אשתו המיוחדת לו למשגל : (רלבי"ג)

יז ואומר לְמִלְכָּךָ אִם-עַל-הַמִּלְכָּךָ טוֹב אֲגֵרוֹת יִתְּנוּ-לִי עַל-פְּנוֹת עֵבֶר הַנָּהָר אֲשֶׁר יַעֲבִירוּנִי עַד אֲשֶׁר-אָבֹא אֶל-יְהוּדָה:

מצודת דוד יתנו לי. סופרי המלך יתנו לי אגרות ברשותך אל מושלי עבר הנהר : אשר יעבירוני. שהם יעבירו אותי בהלויית אנשים לשמרני בדרך : (מצודת דוד)

רלבי"ג אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה. הנה שאל זה מפני כי שם צרי יהודה ובנימן ולזה שאל שיהיו הפחות מצווים מאת המלך שיעבירוהו בעברו בארצם לשמרו מכל אויב ואורב : (רלבי"ג)

יח ואגרת אל-אסף עַבִּיר הַפְּרָדִים אֲשֶׁר לְמִלְכָּךָ אֲשֶׁר יִתֶּן-לִי עֵצִים לְקָרוֹת אֶת-שַׁעֲרֵי הַבִּירָה אֲשֶׁר-לְבַיִת וּלְזוֹמַת הָעִיר וּלְבַיִת אֲשֶׁר-אָבֹא אֵלָיו וַיִּתֶּן-לִי הַמִּלְכָּךָ כִּיד-אֱלֹהֵי הַטּוֹבָה עָלַי:

מצודת דוד ואגרת. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וכו' והוא היה הפקיד על עצי היער : לקרות. לעשות תקרות על שערי הר הבית המסבב את בה"מ : ולחומת העיר. עצים לצורך בנין החומה : אשר אבוא אליו. ר"ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו : ויתן. צוה לתת לי אגרות : כיד אלהי. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך : (מצודת דוד)

מצודת ציון הפרדס. הוא גן מעץ פרי כמו גנות ופרדסים (קהלת ב') : לקרות. מלשון תקרה : הבירה. כן יקרא בה"מ כמ"ש לא לאדם הבירה (דה"א כ"ט) : (מצודת ציון)

רלבי"ג לקרות את שערי הבירה אשר לבית. ר"ל לבית המקדש וידמה שקרוי שערי הבירה הוא האולם אשר לפני השער. ולחומת העיר. ר"ל מה שיצטרך מן העצים לחומת העיר לקרות השערים : (רלבי"ג)

טו וְאָבּוֹא אֶל-פְּזוּזוֹת עֶבֶר הַזָּהָר וְאֶתְנֶה לָהֶם אֶת אֲזָרוֹת
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח עִמִּי הַמֶּלֶךְ שְׂרֵי זַיִל וּפְרָשִׁים: (פ)

רס"י ואתנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום : שרי חיל
ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום : (רס"י)

מצודת דוד וישלח. כבר שלח עמי מעת הלכי או הפחוות שלחו עמו בדבר
המלך והרי הוא כאלו שלח המלך : שרי חיל ופרשים. לכבודו ולשמרו
בדרך : (מצודת דוד)

יז וַיִּשְׁמַע סַנְבַּלַּט הַחֹזֶרְנִי וְטוֹבִיָּה הָעֶבֶד הָעַמּוֹנִי וַיִּרְעוּ לָהֶם
רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר-בָּא אֲדָם לְבַקֵּשׁ טוֹבָה לְבָנָי יִשְׂרָאֵל:

רס"י וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שבאתי לזקק טובה על ישראל
ולזנות חומות ירושלים וירעו בעיניהם כי היו כרי יהודה ובנימין : (רס"י)

מצודת דוד וישמע. מה ששאלתי מאת המלך בדבר בנין העיר : וירע להם.
היה רע בעיניהם : אשר בא אדם וכו'. כי המה היו מצרי יהודה ובנימין :
(מצודת דוד)

יא וְאָבּוֹא אֶל-יְרוּשָׁלַם וְאֶהֱי-שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה:

רס"י ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת
ימים קמתי בלילה אני ואנשים מועטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את
אשר נתן הקב"ה בלבי : (רס"י)

יב וְאֶקְוֶם | לִיְלֵה אֲנִי וְאֶנְשֵׁיִם | בְּמַעַט עַמִּי וְלֹא-הִגַּדְתִּי לְאָדָם
בְּמָה אֶלְהִי גִדָּן אֶל-לִבִּי לַעֲשׂוֹת לִירוּשָׁלַם וּבְהִמָּה אֵין עַמִּי כִּי
אִם-הִבְהִמָּה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ:

רס"י ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מועטים אשר עמי הלכו ברגליהם
אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלח היו רואים לרכוב על סוסיהם

למען יהיו יולאים מן העיר צלינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשזור ולהפיל חומות העיר כלילה ולהרבות פרעותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטי ומסכימים בענה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר, וכן מוכיח המעשה בתוך הפרקה : (כ"ז)

מצודת דוד מה אלהי נותן וגו'. מה ה' מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים : אין עמי. תחת האנשים ההולכים עמדי : (מצודת דוד)

מצודת ציון רוכב בה. רוכב עליה וכן ינתן בו (שמות כ"א) ור"ל עליו : (מצודת ציון)

[ג] ואצאה בשער-הגיא לילה ואכל-פני עין התנין ואכל-שער האשפות ואהי שער בזומות ירושלים אשר-(המפרושים) הם | פרושים ושעריה אכלו באש:

כ"ז ואלהה בשער הגיא. ילחתי באתו שער כלילה עם האנשים אשר עמי לכל אותו מקום של עין התנין ולאתו שער האשפות שחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ זה לפי שהיתה שרופה באש : אשר הם פרואים. שהם אותם מקומו' שהיו פרואים והם פרואו : בהם יותר : (כ"ז)

מצודת דוד ואל פני. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום : ואהי שובר. כונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה : אשר הם פרושים. ר"ל על כי היו בה פרצות מרובות והשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות : (מצודת דוד)

מצודת ציון אכלו. נשרפו : (מצודת ציון)

רלב"ג ואצאה בשער הגיא לילה וגו'. ידמה שהיה בחומה שער היו באים ממנו אל גיא בן הנום ואותו השער נקרא שער הגיא. ושער האשפות היה השער אשר מוציאים ממנו הזבל חוץ לעיר יהיו שם אשפות ישימו שם הזבל. והנה עבר שם נחמיה בן חכליה כלילה לשער אם תהיה המלאכה גדולה לבנות החומה ולהעמיד שעריה כדי שיתישר מזה איך יתכן לו שיבננה ולזה עבר סביב כל חומת ירושלים עד ששב אל שער הגיא שנסע ממנו : ואהי שובר בחומות ירושלים וגו'. ואהי חושב בחומות ירושלים

אשר הם פרוצים ושעריה שאכלו באש כמה תכבד העבודה לבנות החומה ולהעמיד שעריה : (רלב"ג)

[יז] וְאֶעְבֹּר אֶל-שַׁעַר הָעַיִן וְאֶל-בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ וְאֵין-מִקּוֹם לְבַהֲמָה לְעֵבֹר

רס"י ואעבור אל שער העין. ורליתי לעבור אל אותן מקומות שצחומת העיר וצאותן פרצות ואין מקום צאותן פרצות לעבור ציניהם רוכז על הצהמות שהיו פרצות קטנות : (רס"י)

מצודת דוד ואין מקום. אין מקום פנוי ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומה. לבהמה וכו'. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור : (מצודת דוד)

מצודת ציון ברכת. ענין מקוה המים וכן תעלת הברכה (ישעיה ז') : (מצודת ציון)

רלב"ג ואעבור אל שער העין ואל ברכת המלך. ר"ל שכבר עבר אל השער אשר יבאו ממנו אל העין לשאב מים ואל שער כרכת המלך שהיתה שם ברכה שהיו משקים שם סוסי המלך והיו לוקחים משם מים אל המלך. או היתה הברכה להשקות גן שלמה המלך. ואין מקום לבהמה לעבור תחתי. ר"ל שכבר נתקלקל הקרקע באופן שלא תוכל הבהמה לעבור אם לא ארד : (רלב"ג)

[טו] וְאֶהִי עוֹלָה בְּצוֹל לִילָה וְאֶהִי עוֹבֵר בְּצוֹמָה וְאֶשׁוּב וְאֶבּוֹא בְּשַׁעַר הַגִּיָּא

רס"י ואהי עולה. והייתי עולה מלד אחד צלילה והייתי סובר צחומה עם האנשים אשר עמי : ואשוב ואבוא. וכאשר חזרתי צאתי דרך שער הגיא : (רס"י)

מצודת דוד ואהי. לזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה : ואשוב. משערי הגיא חזרתי אל ביתי : (מצודת דוד)

מצודת ציון בנחל. בעמק ואמר עולה כי לפני הנחל היה הר : (מצודת ציון)

רלב"ג ואהי עולה בנחל לילה. ר"ל במישור שהיה אצל החומה ואז הייתי מחשב ומעיין בחומה אם יש בה פרצות גדולות כדי שהעמוד על מלאכת החומה כמה תכבד : (רלב"ג)

[טז] וְהִסְגָּנִים לֹא יָדְעוּ אֲנִי הִלְכֹתִי וּמָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלִיהוּדִים וְלִכְהֻלִּים וְלוֹזְרִים וְלִסְגָּנִים וְלִיתֵר עֹשֶׂה הַמְּלָאכָה עַד-כֵּן לֹא הִגַּדְתִּי:

רפ"י והסגנים. אָסַר צַעִיר לֹא הָיוּ יוֹדְעִין לְהִיכֵן הִלְכֹתִי וְאֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲסַר עֲשִׂיתִי : עַד כֵּן. עַל עַתָּה : (רפ"י)

מצודת דוד והסגנים. המה סגני ירושלים : ולסגנים. אשר מערי יהודה : **וליתר עושה המלאכה.** המה ראשי העם העושים מלאכת העם בכל דבר : **עד כן.** ר"ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתו ובנו החומה בראותם הפרצים כי רבו לא העלים עוד מעתה שהוא היה השובר : (מצודת דוד)

מצודת ציון והסגנים. הוא מין שררה : ולחורים. כן יקראו השרים הגדולים והוא מל' חיור ולובן הפוך מן השפלים הנקראים חשוכים כמ"ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ' ב) : (מצודת ציון)

[יז] וְאָמַר אֲלֵהֶם אַתֶּם רֵאִים הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִיזְנוּ בָּהּ אֲשֶׁר יְרוּשָׁלַם זָרְבָה וְשַׁעֲרֶיהָ נִצְתָּו בְּאִשׁ לָכוּ וְנִבְנְתָה אֶת-זוֹמַת יְרוּשָׁלַם וְלֹא-נִהְיָה עוֹד זָרְפָה:

רפ"י ואומר אליהם. למחר אמרתי להם : ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו כרינו בזזים וסוללים אותנו : (רפ"י)

מצודת דוד ושעריה נצתו. ודבר קל להוסיף פרצות וכל הרוצה שובר בחומה : חרפה. לחרפה להיות שובר ופורץ בחומה כל העובר : (מצודת דוד)

מצודת ציון נצתו. מל' הצתה ושריפה : (מצודת ציון)

[יח] וְאָמַרְתָּ לָהֶם אֶת־יַד אֱלֹהֵי אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה עָלַי וְאִם־
דְּבַרְי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר אָמַר־לִי וַיֹּאמְרוּ זָקוּם וּבָנִינוּ וַיִּזְזְקוּ יְדֵיהֶם
לְטוֹבָה:
(פ)

רס"י את יד אלהי. אשר נתן לי חן והאלחה לפני המלך : לטובה. הכל
נתכוננו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה : (רס"י)

מצודת דוד אשר היא טובה עלי. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך : אשר
אמר לי. כי אמר לו דברים טובים וניחומים ועם כי לא נזכר : ובנינו. כמו
ונבנה : ויחזקו ידיהם. חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא
בנין החומה : (מצודת דוד)

[יט] וַיִּשְׁמַע סַנְבַּלַּט הַחֹזֶרְזַי וַטְבַּיָּהּ | הָעֶבֶד הָעַמּוֹנִי וְגַשְׁם
הָעֶרְבִי וַיִּלְעָגוּ לָנוּ וַיִּבְזּוּ עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ בָּהֶּהֱדַבֵּר הַזֶּה אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹשִׂים הָעַל הַמֶּלֶךְ אַתֶּם מוֹרְדִים:

רס"י וילעיגו. כאשר שמעו הכרים שמועת צנין חומת העיר היו מלעיגים
עלינו : העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי
למרוד : (רס"י)

מצודת דוד וילעיגו לנו. לעגו עלינו : ויבזו עלינו. דברו עלינו דברי בזיון
וגדוף : העל המלך וכו'. וכי תחפצו למרוד במלך במה שאתם בונים
החומה להתחזק במבצר העיר : (מצודת דוד)

רלב"ג העל המלך אתם מורדים. ר"ל העל המלך אתם חושבים למרוד
ולזה אתם מחזקים העיר כדי שלא יוכל למשול בכם. והנה מתשובת
נחמיה להם נתבאר שהם היו מבקשים לעזור להם בזה הבנין כמו שהיו
אומרים במה שקדם וכמו שהשיב להם זורבבל אז (עזרא ד' ג') לא לכם
ולנו לבנות בית אלהינו. כן השיב להם נחמיה ולכם אין חלק וצדקה
וזכרון בירושלים. ר"ל שלא יעזרו בבנין ההוא מה שיהיה להם בו חלק
בירושלים גם לא יתנו מהונם לעזור בזה מה שיחשב להם צדקם וגם לא
יקדישו שם שום הקדש ישאר להם בו זכרון בירושלים ואפשר שנאמר כי
לא אמרו לנחמיה זולתי אלו הדברים. ועל לעגם עליו אמר להם ובאר כי
ה' ית' הוא יצליח דרכיהם כי הם עבדיו ולזה יקומו לבנות להשענם על
אלהי השמים שהוא אדון הכל שיסיר כל מונע מלפניהם וכאלו באר בזה
המאמר שאין סנבלט וטוביה וחבריהם עבדי ה' ית' כמו שהם חושבים כי

הם עובדים ע"י עם עבדם ה' ית' ולזה אמר להם שהם מראים רוע לבבם כנגד ה' ית' כי תמיד היו משביתים המלאכה כאלו הרחיקו עצמם מהיות להם חלק וצדקה וזכרון בירושלים : (רלבי"ג)

[כ] וְאַשִׁיב אֹתָם דְּבָר וְאֹמַר לָהֶם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ לָנוּ וְאַנְחֲנוּ עִבְדָּיו נִקְוִים וּבִנְיָנוּ וְלָכֶם אֵין-וְזֹלָק וְצַדִּיקָה וְזִכְרוֹן בִּירוּשָׁלַם:

רפ"י ולכם אין חלק. מה לכם צננין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק **כה** : (רפ"י)

מצודת דוד הוא יצליח לנו. כאומר אף אם תלשינו למלך לומר כדברים האלה לא יועילו דבריכם להשבית המלאכה כי ה' יצליח לנו : ואנחנו עבדיו. ובעבור כי אנחנו עבדי ה' שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזר לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך. ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה. וצדקה. ר"ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים במה ששבו ישראל אליה הלא במצות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אלינו אין לכם לא חלק ולא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים : (מצודת דוד)

נחמיה פרק-ג

[א] וַיָּקָם אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶזְרָיָה הַכֹּהֵן הַקָּטָן וְיִבְנָנוּ אֶת-שַׁעַר הַצָּאן הַמָּוֶה קִדְשׁוֹהוּ וַיַּעֲמִידוּ דְלָתוֹתָיו וְעַד-מִגְדַּל הַמַּאֲהָ קִדְשׁוֹהוּ עַד מִגְדַּל חֲנַנָּאל : (ס)

רפ"י שער הצאן. כך שמו של שער : המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר : דלתותיו. של שער : ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל : (רפ"י)

מצודת דוד קדשוהו. קדשו אותו בפה להיות קדוש בקדושת העיר : ועד מגדל המאה. בנו החומה עד מגדל המאה וקדשוהו ומשם והלאה עד מגדל חננאל : (מצודת דוד)

מצודת ציון **שער הצאן**. כן שמו על דבר ידוע אצלם וכן כולם : (מצודת ציון)

רלב"ג **והנה** זכר כי אלישוב הכהן הגדול ואחיו הכהנים בנו את שער הצאן וידמה שדרך השער ההוא היה נכנס הצאן לעשות הקרבנות וליתר הדברים אשר יצטרך אליהם. ואמר שהמה קדשוהו ר"ל שהכינוהו כי בנו החומה מימינו ומשמאלו והעמידו דלתות השער ההוא ואמר שהם הכינוהו מצד אחד לבנות החומה עד מגדל המאה והנה המגדל ההוא לפי מה שאחשב בימי מלכי יהודה המגדל למאה אנשים ידועים בנוהו וישבו שם. ומצד אחד בנו החומה עד מגדל חננאל : (רלב"ג)

בב **ועל ידו בָּנוּ אֲנֵשֵׁי יְרוּזוֹ (ס) וְעַל יָדוֹ בָּנְהָ יָפוֹר בֶּן אֲמָרִי: (ס)**

רש"י **ועל ידו**. אלל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שצנו אותו צבנין של שער האלון : בנו אנשי ירחו. שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בניינה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לצבנין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנצנית כל החומה : ועל. כמו (במדבר ב') ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לצבנין ידו והמקרא לא דקדק בלשוננו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו, ואחריו החזיק : (רש"י)

מצודת דוד **ועל ידו**. אצל מקומו של בנין אלישיב וסמוך לו : (מצודת דוד)

ג **וְאֵת שַׁעַר הַדְּגָיִם בָּנוּ בְּנֵי הַסִּנְאָה הַקְּרוּהוּ וַיַּעֲבִידוּ דְלֹתָתָיו מִנְעֻלָּיו וּבְרִיזָיו: (ס)**

רש"י **ואת שער הדגים**. כך שם השער : המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרות על השער : קרוהו. משקל חזק כמו מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד) וקו"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בענין זה מפני ר"ש של אחריה כמו צדך (שם י') חרף עשהו (משלי י"ז) וזרכתיה והיתה לגוים (ראשית י"ז) וזריתים בארצות (יחזקאל כ"ט) : מנעוליו. מסגרו ששורל"ץ בלע"ז : (רש"י)

מצודת דוד **קרוהו**. נתנו התקרה : **מנעוליו**. שם כלי עשוי לסגור בו דלתות

השער. ובריחיו. כעין מטה מבריח מאחורי הדלתות לרוחב הדלת לבל יפתח : (מצודת דוד)

רלבי"ג המה קרוהו. ר"ל שעשו כמו אולם לפני השער להיות למחסה מזרם וממטר ליושבים שם : **מנעוליו**. הם הכלים שסוגרים בהם הדלת : **ובריחיו**. הם לחזק סגירת השערים נכנסים בלחי השער מצד זה ובלחי השני מצד השני מלחי אל לחי : (רלבי"ג)

יד וְעַל יָדָם הַחֲזִיק בְּרַמּוֹת בֶּן אֹרִיָּה בֶּן הַקּוֹץ (ס) וְעַל יָדָם הַחֲזִיק בְּשֵׁלֶם בֶּן בְּרַכְיָה בֶּן מִשִּׁיבְאֵל (ס) וְעַל יָדָם הַחֲזִיק צְרוּק בֶּן בְּעֵנָא : (ס)

רס"י החזיק. לזנות הבנין : (רס"י)

מצודת דוד ועל ידם. סמוך למקום בנין בני הסנאה : **החזיק**. חזק מלאכת הבנין : **ועל ידם**. סמוך למקום בנין הראשונים : (מצודת דוד)

רלבי"ג ועל ידם החזיק. ר"ל אחז פועל הבניה והחזיק בה : (רלבי"ג)

הז וְעַל-יָדָם הַחֲזִיקוּ הַתְּקוּעִים וְאֲדִירֵיהֶם לֹא-הֵבִיאוּ צְוָרִם בְּעֵבְרַת בְּאֲדִיָּהֶם : (ס)

רס"י התקועים. כך היו נקראים על פס מקומם שהיה תקוע : **אדיריהם**. עשירים של תקוע : **לא הביאו צורם**. לא סייעו בעבודתו של הקצ"ה לזנות חומת העיר : (רס"י)

מצודת דוד התקועים. אנשי תקוע והוא שם עיר : **ואדיריהם**. עשירי העיר : **לא הביאו צורם**. למשוך בעול משא עבודת הבנין שהוא עבודת האדון ה' כי הבנין הזה למצוה יחשב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואדיריהם. מל' אדיר וחזק ור"ל העשירים : **צורם**. כמו צוארם באל"ף : (מצודת ציון)

רלבי"ג והאדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם. לעזור לו בזה הבנין. או ירצה בזה שהתקיפים שבהם שלא היה יכול אדוניהם למשול בהם שיביאו צוארם בעבודתו שהם התנדבו בבנין החומה : (רלבי"ג)

10 וְאֵת שֵׁעַר הַיְשָׁנָה הַזֹּזִיקוּ יוֹיְדַע בֶּן-פָּסֹז וּמִשְׁלָם בֶּן-
בְּסוּדְיָה הַבְּמִדְבָּר וַיַּעֲבִידוּ דְלַתְתָּיו וּמִנְעָלָיו וּבְרִיזוֹיו: (ס)

רס"י ואת שער הישנה. כך שמה : (רס"י)

רלבי"ג ואת שער הישנה. ידמה שקרא שער הישנה השער הקדומה
שהיתה בעיר ירושלים מקדם : (רלבי"ג)

11 וְעַל-יָדָם הַזֹּזִיק מִלְטִיָּה הַגְּבָעִי וַיְדוֹן הַמִּרְצָתִי אֲנָשִׁי גְבַעוֹן
וְהַמְצִפָּה לְכֶסֶא פִּנּוֹת עֵבֶר הַנְּהָר: (ס)

רס"י לכסא פחת עבר הנהר. כסא אחד בנה כדי ליסב בו אותו פחת של
עבר הנהר : (רס"י)

מצודת דוד אנשי. כמו ואנשי : לכסא. עד למקום מושב הכסא של פחת
עבר הנהר : (מצודת דוד)

מצודת ציון פחת. ענין שררה ומושל : (מצודת ציון)

רלבי"ג אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר הנהר. ר"ל שאנשי גבעון
והמצפה שהיו עירות לכסא תחת פחת עבר הנהר ולמושבם ולא היו תחת
פחת יהודה ועם כל זה נכנעו לעזור לבנין החומה. או אולי היה בית
בירושלים בו כסא פחת עבר הנהר בבאו שם ובנו החומה לבית ההוא :
(רלבי"ג)

12 עַל יָדוֹ הַזֹּזִיק עֲזִיאל בֶּן זֹרְהֵיָה צוֹרְפִים (ס) וְעַל יָדוֹ הַזֹּזִיק
זִנְזִיָּה בֶּן הָרְקוּזִים וַיַּעֲזְבוּ יְרוּשָׁלַם עַד הַחֻמָּה הָרְזוּבָה: (ס)

רס"י צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם : ויעזבו
ירושלים. מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה : (רס"י)

מצודת דוד צורפים. מן הצורפים : ויעזבו. עזיאל וחנניה מלאו עפר עד
החומה הרחבה ועשו כן לחזק החומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון צורפים. צורפי זהב וכסף : ויעזבו. ענינו מלוי העפר לחזוק ובדרז"ל תקרה ומעזיבה (בי"מ קיו) : (מצודת ציון)

רלב"ג בן חרהיה צורפים. ר"ל שהיו צורפים הוא ואביו. או היה בן צורפים כמו שזכר אחר זה בחנניה שהוא בן הרקחים : ויעזבו ירושלים. ר"ל בנו וחזקו : (רלב"ג)

טו ועל-ידם הוֹזִיק רַפְיָה בֶן-זֹוּר עַל חַצֵי פֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם : (ס)

רס"י שר חצי פלך ירושלים. שר היה על חצי העם שזירושלים, פלך ל' דוכסות ומלכות : (רס"י)

מצודת דוד שר חצי פלך. היה שר על חצי מחוז של ירושלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פלך. מחוז כי חבל ארגוב (דברים ג') ת"א בית פלך : (מצודת ציון)

רלב"ג שר חצי פלך ירושלים. ר"ל שר חצי מחוז ירושלים : (רלב"ג)

נו ועל ידם הוֹזִיק יְרֵמְיָה בֶן זְרוּבָבֶד וַנִּגְדַּד בֵּיתוֹ (ס) ועל ידו הוֹזִיק זִפְתוּשׁ בֶּן זִשְׁבָבְיָה :

רס"י ונגד ביתו. נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר : (רס"י)

מצודת דוד ונגד ביתו. מלבד מה שבנה סמוך להנזכרים הוסיף עוד לבנות החומה שכנגד ביתו : (מצודת דוד)

יא מִדֵּה שְׁנִית הוֹזִיק מִלְכִּיָּה בֶן-זֹוּר וְזָשׁוּב בֶן-פְּנֹזָת מוֹאָב וְאֵת מִגְדָּל הַתְּנֹוֹרִים : (ס)

רס"י מדה שנית. כאותה מדה אשר בנה חזירו של מעלה גם הוא בנה כמותו, מדה שנית. בזנין החומה אינו נופל לומר ל' מדה בזנין השערים

לפי שאין להם כי אם צננין חלק של חומה שלא מלינו בכל הפרשה צננין השערים ל' מדה : ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שצפרשה היו צננים בחומת העיר סביב : (רס"י)

מצודת דוד מדה שנית. ר"ל גם הם בנו כפי המדה שבנה חטוש הנזכר : ואת מגדל. ומלבד המדה ההיא הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים : (מצודת דוד)

יב ועל-ידו החזיק שלום בן-הלווי' שר וציי פלך ירושלים הוא ובנותיו: (ס)

רס"י הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הצננין : (רס"י)

מצודת דוד הוא ובנותיו. המה יחד החזיקו : (מצודת דוד)

רלב"ג הוא ובנותיו. ידמה שבנות שלום עזרוהו בבנין. או שב כנוי בנותיו אל הפלך והנה היו לירושלים בנות כמנהג העירות הגדולות : (רלב"ג)

יג את שער הגיא החזיק וצנן וישבי וצנן הגמה בנותו ויעמידו דלתותיו מנעליו ובריזויו ואסף אמה בזכותה עד שער השפות:

רס"י עד שער השפות. ושער האשפות לא היה בכלל : (רס"י)

מצודת דוד ואלף אמה. מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון השפות. כמו האשפות : (מצודת ציון)

יד ואת שער האשפות החזיק מלכיה בן-רכב שר פלך בית-הכפרם הוא יבננו ויעמיד דלתותיו מנעליו ובריזויו: (ס)

רס"י שר פלך המלכה. שר ודוכוס המלכה : הוא יבננו. הוא היה בונה אותו שער : (רס"י)

מצודת דוד **דוד יבננו.** כמו בנהו : (מצודת דוד)

רלב"ג **בית הכרם.** הוא שם עיר : (רלב"ג)

[טו] ואת שעַר העֵין הַזֵּזִיק שֶׁלֹּן בֶּן-כָּל-זוֹהָ שֶׁר פִּלְךָ הַמְצִפָּה
הוא יבְנֵנו ויטַלְנוּ (ויעמידו) ויעמיד דַּלְתֵתֵנו מִנְעַלְנוּ וּבְרִיזֵנו
וְאֵת זוֹבֹת בְּרֶכֶת הַשְּׁלֹז לָנֶן-הַמְּלָךְ וְעַד-הַמְּעֵלוֹת הַיּוֹרְדוֹת
בַּעִיר דָּוִד : (ס)

כ"י ויטלנו. והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא : ואת חומת ברכת
השלח. שהוא נוטה לכל גן המלך : ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות
הללו : (כ"י)

מצודת דוד ואת חומת. גם את חומות של ברכת השלך הסמוך לגן המלך
ומשם והלאה עד המעלות וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויטלנו. הוא ענין צל כי בצל קורתיו (בראשית י"ט) ת"א בטלל
ור"ל עשה חקרה לצל ומחסה : **ברכת השלח.** מקוה המים המשקה עצי
הגן ונקראים שלח ע"ש התפשטות הענפים וכן שלחך פרדס רמונים
(ש"ה ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג הוא יבננו ויטלנו. ר"ל הוא יבננו ויקרה אותו : **ברכת השלח לגן
המלך.** ר"ל ברכה ישקו ממנה גן האלנות והיתה ג"כ לגן הירקות למלך
בעת מלכי יהודה : **ועד המעלות היורדות מעיר דוד.** הנה מציון שהיא עיר
דוד היו יורדות מעלות עד חומת ירושלים ועד המקום שהוא בנה שלון
את החומה : (רלב"ג)

[טז] אֲזָרֵנו הַזֵּזִיק זְוֹבִיָּה בֶּן-עֲזֹבֹק שֶׁר זֹצִי פִּלְךָ בֵּית-צֹר
עַד-נָגַד קַבְרֵי דָוִד וְעַד-הַבְּרָכָה הָעֲשׂוּיָה וְעַד בֵּית הַגְּבָרִים :
(ס)

כ"י בית אור. קס מקום : (כ"י)

מצודת דוד ועד הברכה העשויה. ר"ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה

העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים :
(מצודת דוד)

רלב"ג עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגבורים. ר"ל שמצד אחד בנה החומה עד נגד קברי דוד וזה היה מן החומה עד הברכה העשויה אצלה ומצד אחר בנה החומה עד בית אחד היו יושבים בו הגבורים אשר לדוד ונקרא בית הגבורים : (רלב"ג)

יז אַזְזָרְיוֹ הַזְּזִיקוּ הַלְלוּם רְזוּם בֶּן-בְּגִי עַל-יָדוֹ הַזְּזִיק וְזַעֲבִיהַ
שֵׁר-וְזַעֲבִי-פֶלֶךְ קַעֲלָה קַפְלָכוֹ: (ס)

רס"י לפלכו. מאותה סדרה חצי פלך צנה בנין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של פלך דבר מאותיות בג"ד כפ"ת דגושו' : (רס"י)

מצודת דוד לפלכו. את פלכו ר"ל עם אנשי פלכו : (מצודת דוד)

יח אַזְזָרְיוֹ הַזְּזִיקוּ אַזְזִיהֶם בְּנֵי בֶן-וְזַנְדָּר שֵׁר וְזַעֲבִי פֶלֶךְ קַעֲלָה:
(ס)

רס"י אחיהם. הלויים : (רס"י)

מצודת דוד אחיהם. חבריהם של הלויים הנזכרים : (מצודת דוד)

יט וַיִּזְזֶק עַל-יָדוֹ עֶזֶר בֶּן-יִשׁוּעַ שֵׁר הַמְּצַפֶּה מִדָּה שְׁנִית מִנְּזָר
עֲלָה הַנְּשֵׁק הַמְּקַצֵּעַ: (ס)

רס"י מנגד עלות הנשק. כנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנין (ס"א נתונים) שם כענין שנאמר ערי מבצר והנשק : המקצוע. לקרן זוית של חומה : (רס"י)

מצודת דוד מדה שנית. כפי המדה שבנה בוי הנזכר : מנגד. התחלת הבנין

היה נגד המקום שעולים בה לבית הנשק העומד במקצוע : (מצודת דוד)

מצודת ציון הנשק. כלי זיין כמו ועיר מבצר והנשק (מייב י') : **המקצוע.**
הזוית כמו במקצוע החצר (יחזקאל מ"ו) : (מצודת ציון)

רלב"ג מנגד עלות הנשק המקצוע. ר"ל מנגד המקום שיעשו בו כלי נשק
והם כלי זיין כל המקצוע ההוא יקראו מקצוע כי היתה שם פנה וזוית
אצל שני ראשיו ויאמר שהיא מדה שנית ר"ל שהיה מה שבנה שוה למה
שבנה הקודם לו :

[כ] אֲזָרְיוֹ הַזְּזִיק בְּרוּךְ בֶּן- (זבי) זָכִי מִדָּה שְׁעִית מִן-
הַמְּקָצוּעַ עַד-פְּתוֹז בַּיִת אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: (ס)

רש"י החרה. פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזוק : (רש"י)

מצודת דוד החרה. התחמם בזריזות רב והחזיק שוב כפי המדה שבנה עזר
הנזכר והתחלת הבנין היה מן המקצוע ובנה עד פתח וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון החרה. ענין חמום כמו נחר מפוח (ירמיה ו') : (מצודת ציון)

[כא] אֲזָרְיוֹ הַזְּזִיק מִרְמוֹת בֶּן-אֹרְיָה בֶּן-הַקּוֹץ מִדָּה שְׁעִית
מִפְּתוֹז בַּיִת אֶלְיָשִׁיב וְעַד-תַּכְלִית בַּיִת אֶלְיָשִׁיב: (ס)

רש"י מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'. מנגד אוחו בית צנה בניינו :
(רש"י)

מצודת דוד מרמות וגו'. עם כי כבר החזיק פעם כמ"ש למעלה חזר עתה
והחזיק שוב כפי המדה שבנה ברוך הנזכר והתחלת הבנין היה מפתח וכו'
: (מצודת דוד)

מצודת ציון תכלית. קצה וסוף : (מצודת ציון)

[כב] וְאֲזָרְיוֹ הַזְּזִיקוּ הַכֹּהֲנִים אֲנָשֵׁי הַכֹּפֶר: **[כג]** אֲזָרְיוֹ הַזְּזִיק
בְּנִימָן וְזָשׁוּב גָּדַל בֵּיתָם (ס) אֲזָרְיוֹ הַזְּזִיק עֲזָרְיָה בֶּן מַעֲשִׂיָה

בֶּן עֲנָנִיָּה אֶצֶל בֵּיתוֹ: (ס)

רס"י נגד ביתם. שהיה גם כסמוך לחומה : (רס"י)

מצודת דוד אחריו. ר"ל אחר המקום הבנוי : (מצודת דוד)

[כד] אֲזָרְיֵי הַזְּזִיק בְּנֵי בֶן-וְזָרָה מִדֵּה יִשְׁנֵית מִבֵּית עֲזַרְיָה עַד-
הַמִּקְצוֹעַ הַפְּנִיָּה:

מצודת דוד עד המקצוע ועד הפנה. והמה היו זה אצל זה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הפנה. כן נקרא המגדל על כי דרכו לעמוד בפנה וכן ועל הפנות
הגבוהות (צפניה א') : (מצודת ציון)

רלב"ג עד המקצוע ועד הפנה. ר"ל שהם בנו עד המקצוע ועד הפנה
הסמוכה לו : (רלב"ג)

[כה] כָּל בֶּן-אֲזַי מִנְּגֵד הַמִּקְצוֹעַ וְהַמְּגֵד לְהִוְצֵא מִבֵּית הַמִּלְכָּה
הַעֲלִיּוֹן אֲשֶׁר לְזֹצֵר הַמִּטְרָה אֲזָרְיֵי פְדִיָּה בֶן-פְּרַעֲשׁ: (ס)

רס"י והמגדל היואל. מגדל אחד היה בחומה שהוא יואל וזולט מצפנים
: (רס"י)

מצודת דוד מנגד. התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל היוצא
מבית המלך העומד בעליונות ההר אשר הוא סמוך לחצר המטרה :
אחריו פדיה. אחריו החזיק פדיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון המטרה. הוא משמר בית האסורים כי ויאסוף אותם אל
משמר (בראשית מ"ב) ת"א לבית מטרה : (מצודת ציון)

רלב"ג אחריו פדיה בן פרעש. אחשב שהוא דבק עם הכתוב אחריו
והנתינים היו יושבים בעופל. והרצו בו כי פדיה בן פרעש והנתינים שהיו
יושבים בגובה העיר בנועד נגד שער המים למזרח ועד נגד המגדל היוצא
(רלב"ג) :

[כז] וְהִנְתִּינִים הָיוּ יוֹשְׁבִים בְּעֶפְלָ עַד נֶגְדַ שַׁעַר הַמַּיִם לַמְּוֹרוֹז
וְהַמְּוֹרָל הַיּוֹצֵא: (ס)

רס"י והנתינים היו יושבים בעופל. והנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו
בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של כל
המזרח : (רס"י)

מצודת דוד היו יושבים. ר"ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער
המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה ולחוץ : (מצודת דוד)

מצודת ציון והנתינים. הם הגבעונים : בעופל. שם מגדל כמו ויבא אל
העופל (מ"ב ה') : (מצודת ציון)

[כח] אֲזוּרֵי הַיּוֹזִיקוּ הַתְּקִיעִים בְּמִתָּה שְׁנִית בְּנֶגְדַ הַמְּוֹרָל הַגָּדוֹל
הַיּוֹצֵא וְעַד זֹמַת הָעֶפְלָ:

מצודת דוד התקועים. עם כי כבר החזיקו פעם כמי"ש למעלה חזרו עתה
והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתינים והתחלת הבנין היה מנגד המגדל
וכו' : (מצודת דוד)

רלבי"ג חומת העופל. היא חומת המקום הגבוה שבעיר : (רלבי"ג)

[כט] בְּעַל שַׁעַר הַסּוּסִים הַיּוֹזִיקוּ הַכְּהֲנִים אִישׁ לְנֶגְדַ בֵּיתוֹ: (ס)

רס"י איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו : (רס"י)

מצודת דוד מעל שער הסוסים. משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר :
איש לנגד ביתו. כי שם עמדו בתי הכהנים : (מצודת דוד)

רלבי"ג שער הסוסים. הוא השער שבו יכנסו ויצאו הסוסים : (רלבי"ג)

[כס] אֲזוּרֵי הַיּוֹזִיקוּ צְרוּק בֵּן אֶמֶר נֶגְדַ בֵּיתוֹ (ס) וְאֲזוּרֵי הַיּוֹזִיקוּ
שְׂבִיעִיה בֵּן שְׂכַנִּיה שְׂמֵר שַׁעַר הַמְּוֹרוֹז: (ס)

מצודת דוד צדוק. לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו : (מצודת דוד)

[לז] (אזורי) אזוריו הַזֹּזִיק וְזִנְיָה בֶּן שְׁלֹמִיָּה וְזִנְוֹן בֶּן צֹלֵף הַשִּׁשִּׁי
מִדָּה שֵׁנִי (ס) אזוריו הַזֹּזִיק מִשְׁכֵּם בֶּן בְּרַכְיָה גָּדַר זְשִׁכְתוֹ: (ס)

רס"י וחנון בן כלף הששי. בניס הרצה היו לו לכלף וחנון הוא הששי :
מדה שני. כמו שנית : נשכתו. כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו גם סמוך
לחומה (רס"י) :

מצודת דוד הששי. בן הששי של צלף : נשכתו. כמו לשכתו כי דטלני"ת
מתחלף (מצודת דוד) :

רלב"ג נשכתו. הוא כמו לשכתו והוא חדר אחד : (רלב"ג)

[לא] (אזורי) אזוריו הַזֹּזִיק מִלְכִּיָּה בֶּן-הַצֶּרְפִּי עֵד-בֵּית הַנְּתִינִים
וְהַרְכָּלִים גָּדַר שַׁעַר הַמִּפְקָד וְעֵד עֲלִית הַפְּנֵה:

רס"י בן הצורפי. איש הצורף ונקרא של גם אומנותו : (רס"י)

מצודת דוד נגד וגו'. ר"ל ומבית הנתנינים והרוכלים ולהלאה עד נגד שער
המפקד ומשם והלאה עד המקום שעולים בה אל הפנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון והרוכלים. הם סוחרי הבושם : (מצודת ציון)

רלב"ג בן הצורפי. הוא כמו הצורף ותהי' היו"ד נוספת. או הוא חסר מ"ם
ויהי' הרצון בן הצו' : (רלב"ג)

[לב] וּבֵין עֲלִית הַפְּנֵה לְשַׁעַר הַצֵּאן הַזֹּזִיקוֹ הַצֶּרְפִּים וְהַרְכָּלִים:
(פ)

רס"י ובין עלית הפנה לשער הצאן. תחלת הבנין התחילו לבנות שער
הצאן שנאמר ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו צונן החומה מסביב בזה
אחר זה (רס"י) :

מצודת דוד לשער הצאן. כי שם היה התחלת הבנין כמ"ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום ההתחלה : (מצודת דוד)

רלב"ג החזיקו הצורפים והרוכלים. כבר זכרם בפסוק הקודם : (רלב"ג)

[לג] וַיְהִי כִּאֲשֶׁר שָׁמַע סַבְבַּלְטָא כִּי-אֶנְזְזוּנוּ בּוֹנִים אֶת-הַזּוֹמָה וַיִּזְזַר לוֹ וַיִּכְעַס הָרַבָּה וַיִּלְעָג עַל-הַיְהוּדִים:

מצודת דוד ויחר לו. בלב : ויכעס וגו'. הראה כעסו : (מצודת דוד)

[לד] וַיֹּאמֶר | לִפְנֵי אֶזְזִיו וַיִּזְזֵל שְׂמֵרוֹן וַיֹּאמֶר מָה הַיְהוּדִים הָאֲמֻלָּים עֹשִׂים הַיַּעֲזָבוּ לָהֶם הַיִּזְבָּחוֹ הַיִּכְלוּ בַיּוֹם הַיִּזְזִיו אֶת-הָאֲבָנִים מֵעֲרָמוֹת הָעֶפֶר וְהַמָּה שְׂרוּפוֹת:

רס"י לפני אחיו וחיל שומרון. לפני חזיריו וחיל שומרון שהיו כרי יהודה : מה היהודים. מדוע היהודים כך הם עושים : האמללים. ענין חלשות ורפיון : היעזבו להם. וכי הם סבורים אקר יעזבו ויניחו להם העובדי כוכבים לצנות : היזבחו. אם יזבחו להם את זבחייהם תמיד כמו שהם סבורים : היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אקר התחילו ביום א' לומר שלא יניחום העובדי כוכבים לגמור את בנינם. היחיו. אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר : מערמות. ענין חמרים ותלים : והמה שרופות. והאבנים היו שרופות ונעשית עפר כך היו מלעיגים ומתלוללים על בנין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נקרפה ירוסלים : (רס"י)

מצודת דוד מה וכו'. ר"ל מה תועלת במעשיהם : היעזבו. וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חזק מה אל החומה : היזבחו. וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין חלוש כזה ראוי לשמוח בו : היכלו ביום. וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת החילם לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין : היחיו. וכי יוכלו לחזק את האבנים אשר המה לקוחים מערמות העפר הנעשים מצרורות אבני החומה הנפולה : והמה. הלא האבנים האלה המה שרופות באש וחזק מה להם : (מצודת דוד)

מצודת ציון האמללים. הנכרתים וחלושים כמו כי אומלל אני (תהלים ו')
: **היעזבו.** מלשון מעזיבה והוא מלוי העפר לחזוק : **היחיו.** ענין רפואה
כמו עד חיותם (יהושע ה') ובא בדרך השאלה וכמ"ש כי עלתה ארוכה
לחומת וכו' (לקמן ד') : **מערמות.** ענין גל ותל וכן ויתנו ערמות ערמות
(דה"ב ל"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג מה היהודים האמללים עושים וגו'. ר"ל מה היהודים החלשים
עושים : **היעזבו להם.** ר"ל היחזקו להם העיר. היזבחו זבחים בשמחתם
אחר השלימם החומה. היכלו וישלימו זה הבנין ביום שהם עסוקים בו.
ואמר זה להעיר כי אם לא ישלימו ביום ההוא לא יועיל להם כי למחרת
היום יבואו עליהם צריהם וישחיתו את אשר בנו. היתכן להם שיחיו את
האבנים שהם בגלי העפר להשיבם בחומה והמה שרופות ונפרצות. ואמר
לשון חיים באבנים לפי שהשרפה תכלה לחותם הטבעי אשר היתה בו
היותם ועמידתם ולזה תדמה השרפה בהם למות כי הסירה מהם המהות
אשר היו בו אבנים : (רלב"ג)

[לה] וטוביה העמוני אצלו ויאמר גם אשר-הם בונים אם-
יעלה שועל ופרץ זובת אבניהם: (פ)

רס"י וטוביה העמוני אצלו. טוביה היה אצלו של סנבלט : ויאמר. וכך
היה אומר ומלעיג : גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים :
אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין
לבנין תקנה וכל מי שירכה יצא ויפרוץ בו : (רס"י)

מצודת דוד אצלו. עמד אצלו בדברו הדברים האלה : **ויאמר גם.** ר"ל גם
הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל
יעלה בו יפרוץ הוא חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד : (מצודת דוד)

רלב"ג אם יעלה שועל. אמר זה לפי שהשועל חלש ומאוחר התנועה :
(רלב"ג)

[לו] שמע אלהינו כי-היינו בונה והשעב זורפתם אל-ראשם
ותתם לבנה בארץ שביה:

רס"י שמע אלהינו. כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת :

בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו : (רס"י)

מצודת דוד שמע. ואמר נחמיה שמע אלהינו כי היינו לבזיון : והשב. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שביה : (מצודת דוד)

רלב"ג ותנם לבזה בארץ שביה. ר"ל שיבזום בוזזים בארץ שינהגום שם בשבי :

[לז] וְאֶל-תִּכְסֹּךְ עַל-עֵינֶיךָ וְזוֹטָאֲתָם מִלְּפָנֶיךָ אֶל-תִּמְוֹזָה כִּי הַכְּעִיסוּ לְנַדְרֵי הַבְּוֹנִים :

רס"י ואל תכס. כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר אל תגל (מסלי כ"א) כמו אל תגלה : כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם : (רס"י)

מצודת דוד ואל תכס. ר"ל עונם יהיו מגולים ונראים להעלות חמה ולנקום נקם : כי הכעיסו. בעת לעגם הראה כעס מול בוני החומה בחושבם שעייז ירפו ידיהם מן המלאכה : (מצודת דוד)

מצודת ציון תכס. כמו תכסה : אל תמחה. אל תמחוק : (מצודת ציון)

[לח] וְנִבְנְהָ אֶת-הַחוֹמָה וְתִקְשְׁרָ כָּל-הַחוֹמָה עַד-וְצִלָּהּ וַיְהִי לָב לָעֵם לְעֵשׂוֹת : (פ)

רס"י ותקשר. כאשר נתקשרה החומה ונבנית עד חליה אז היה לב העם להוט ומסוד לעשות בנין החומה : (רס"י)

מצודת דוד ונבנה. עם כל דברי הלעג והכעס לא הנחנו הבנין : ותקשר. כי בעוד שהיה בה פרצות לא היתה החומה דבוקה וקשורה זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשר זה בזה : עד חציה. עדיין לא סתמו הפרצות כ"א עד חצי החומה (ולמעל' אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין) : ויהי לב וגו'. בראותם כי נבנה החצי שמחו וחפצו בבנין : (מצודת דוד)

[א] וַיְהִי כִּאֲשֶׁר עָבַדְתִּי עִבְדֵי סִבְבַלְטָא וְטוֹבְיָה וְהָעֲרָבִים וְהָעֲמֹנִים
וְהָאֲשֻׁדּוֹדִים כִּי-עָלִיתָ אֲרוּכָה לְזוֹבוֹת יְרוּשָׁלַם כִּי-הִנְנֹכְלוּ
הַפְּרָצִים לְהִסְתָּם וַיִּזְזוּ לָהֶם בְּמֵאָד:

רס"י כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה : ארוכה. ענין חובץ ותרופה :
כי החלו הפרוצים להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד
עתה מאין חומה היו עתה סתומים צננין החומה : (רס"י)

מצודת דוד כי עלתה ארוכה. בא רפואה ר"ל נתחזק החומה כי התחילה
מקומות הפרוצים להיות נסתמים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה חי) ור"ל
נתחזק ובא בדרך השאלה : (מצודת ציון)

רלב"ג ארוכה. רפואה : כי החלו הפרוצים להסתם. ר"ל כי החלו
המקומות הפרוצים להסתם : (רלב"ג)

[ב] וַיִּקְשְׁרוּ כָכֶם יִזְדְּדוּ לָבוֹא לְהַלְנוֹם בִּירוּשָׁלַם וְלַעֲשׂוֹת לוֹ
תוֹעָה:

רס"י ולעשות לו תועה. לעשות לו צננין החומה קלקול והשחתה תועה
כמו ולדבר אל ה' תועה (ישעיה ל"ב) : (רס"י)

מצודת דוד ולעשות לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה להיות
תועה בדעתו לבל ידע מה לעשות : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויקשרו. ענין אגודה : תועה. המבולבל בדעתו לבלי דעת מה
יעשה קרוי תועה וכן תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג ולעשות לו תועה. ר"ל לעשות לעם ירושלים תועה שיתעו אותם

שלא ידעו שהם רוצים להלחם בהם ולא ישמרו מהם ויהרגום בזאת התחבולה כי בזולת זאת התחבולה לא יוכלו להם כי הם רבים ועמהם גם כן יד המלך : (רלב"ג)

13 וְזָתַפְּלֵל אֶל-אֱלֹהֵינוּ וְנַעֲמִיד מִשְׁמֵר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם:

רס"י עליהם. על הזונים : מפניהם. מפני האויצים : (רס"י)

מצודת דוד ונעמיד. העמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחבריו : (מצודת דוד)

רלב"ג ונעמיד משמר עליהם. ר"ל חיל שהיו שומרים מהם או צופים לראות אם יבואו כדי שנהיה מוכנים להלחם בהם : (רלב"ג)

14 וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשֶׁל כּוֹז הַסָּבֵל וְהַעֲפָר הַרְבֵּה וְאַנְוָנוּ לֹא נוֹכַל לְבָנוֹת:

רס"י ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה : כשל כח הסבל. הסבלים ועומסים האצנים והעלים לצנין החומה נכסלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויצים : ועפר הרבה. עדיין יק טיט וחומר הרבה ליתן צנין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויצים : (רס"י)

מצודת דוד ויאמר יהודה. נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המצטרך לשאת ולשפוך בחומה הלא מרובה היא : ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב : (מצודת דוד)

מצודת ציון כשל. ענין חלשות ונפילת הכח כמו לכל כושל (דה"ב כ"ח) : **הסבל.** ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מ"א ה') : (מצודת ציון)

רלב"ג כשל כח הסבל וגו'. ר"ל חלש כח נושא המשא על כתפיו והעפר הרבה ויקשה לבנותו : ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה. כי אמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום ונבעל בזה האופן את המלאכה וזאת היא התועה שאמרו צריהם לעשות להם : (רלב"ג)

16 וַיֹּאמְרוּ צָרִינוּ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יֵרְאוּ עַד אֲשֶׁר-נָבֹא אֶל-תּוֹכֶם
וְהָרְגָנוּם וְהַשְׁבַּתְנוּ אֶת-הַמְּלָאכָה:

רס"י ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך : לא ידעו ולא יראו.
כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בני עד אשר נבוא
פתאום לתוכם ונהרוג אותם ונדבר זה נסבות ונדטל הבנין : (רס"י)

מצודת דוד ויאמרו צרינו. ואויבינו אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו
בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש והרגנו אותם ובוז
נדטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין :
(מצודת דוד)

מצודת ציון והשבתנו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) :
(מצודת ציון)

17 וַיְהִי כַּאֲשֶׁר-בָּאוּ הַיְהוּדִים הַיֹּשְׁבִים אִצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ
עֲשֵׂר פְּעֻמִּים בְּכֹל-הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר-תָּשׁוּבוּ עָלֵינוּ:

רס"י ויהי כאשר באו היהודים. ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד
לצא להלחם בנו עם היהודים אשר היו צינותם בארצותם ואותם היהודים
אשר נתחזרו עמם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו
ובענין הזה הערימו היהודים את האויבים ויהי כאשר באו היהודים
היושבים אללם וגו' : ויאמרו לנו עשר פעמים. התרו בנו אותם היהודים
עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו
מכל המקומות וגו' מכל אותן המקומות שיהיו נפולים שם בצנין החומה
אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד
להלחם בנו :

מצודת דוד היושבים אצלם. בערי הצרים והיו הם נכנעים להם : ויאמרו
לנו. היהודים הם התרו וזרזו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל
המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר כולכם תשובו עלינו למלחמה (כי
גם היהודים ההם בע"כ באו עם הצרים לארוב על הבונים אבל גילו מצפון
הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים מהם) : (מצודת דוד)

רלב"ג עשר פעמים. פעמים רבות : מכל המקומות אשר תשובו עלינו. ר"ל מכל המקומות אשר תשובו עלינו להתחבא שם לקום עלינו הודיעונו אלו היהודים. והנה אמר תשובו לנקבות נסתרות כמו שאמר ותקרבו לנקבות נסתרות אמר ותקרבו עצמות (יחזקאל ל"ז ז'). ואולם אמר תשובו כי כשהיו רואים במקום אחד שלא השיגו מבוקשם היו שבים למקום אחר וכן מקום אחר מקום וכאשר ידעתי המקום אשר אמרו להתחבא שם העמדתי מהמקומות התחתים והשפלים אשר אצל המקום ההוא אנשים בצחיחי הסלעים גבוהים מאד שיודיעו לנו בבוא צרינו והעמדתי העם מוכנים להלחם עליהם למשפחות עם כלי המלחמה. והנה העמידם למשפחות כי אנשי המשפחה כשיהיו יחד יתחזקו מאד כל אחד בעד אנשי משפחתו ויעזרו זה את זה עזר נפלא : (רלב"ג)

יז וְאֶעֱמִיד בְּתַחְתֵּי־יָמֶיךָ לְמַקְוֶם מֵאַחֲרֵי לְוֹזְמָה (בְּצוּזוּיִים) בְּצוּזוּיִים וְאֶעֱמִיד אֶת-הָעַם לְמִשְׁפּוֹזוֹת עִם-זָרְבֵתֵיהֶם רְמוּזֵיהֶם וְקִשְׁתֵּיהֶם:

רפ"י וְאֶעֱמִיד מִתַּחְתּוֹת. לחומה, כאשר שמעתי דצריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחורי לחומת העיר : בצחיחים. למשפחות. מן העם מגבורים שבהם עם כלי זיין שבהם להלחם באויבינו כאשר יבאו : וְאֶעֱמִיד מִתַּחְתּוֹת וְגו'. וְאֶעֱמִיד אֶת הָעַם וְגו' מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וְגו' והיו לדם ציבצת (שמות ד') כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו (תהלים כב) עורי עורי דצורה עורי עורי דצרי שיר (סופטים ה') לא לנו ה' לא לנו (תהלים קט"ו) : (רפ"י)

מצודת דוד מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה כלפי החוץ : בצחיחים. בגבה הסלעים : וְאֶעֱמִיד. יפרש אמריו לומר שהעמיד שם את העם כל המשפחה לעצמה עם חרבותיהם וכו' למען ישמרו את הבונים : (מצודת דוד)

מצודת ציון בצחיחים. בעליונות הסלעים מקום היובש שבו והוא מלשון צחה צמא (שם ה') וכן על צחיח סלע (יחזקאל כ"ד) : רמחיהם. חניתות : (מצודת ציון)

יח וְאֶרְאֶה וְאֶקְוֶם וְאֶמַּר אֶל-הַזּוֹרִים וְאֶל-הַסְּגָנִים וְאֶל-יָתֵר

הָעַם אֶל-תִּירְאוּ מִפְּנֵיהֶם אֶת-אֲדֹנָי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא וְזָכוּ
וְהִלְוִימוּ עַל-אֲזוּיְכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְנִשְׂיְכֶם וּבְתֵיכֶם: (פ)

רס"י וארא ואקום. וכאשר ראיתי האויצים באים קמתי לדבר אל החורים
והסגנים לזרזם להלחם באויבינו : על אחיכם. בצביל אחיכם : (רס"י)

מצודת דוד וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל
החורים וכו'. זכרו. לשאול מעמו עזרה : על אחיכם. בעבור אחיכם וכו'
(מצודת דוד)

רלב"ג החורים. השרים ומתאר אותם בלובן מצד שמחתם כמו שמתאר
בעלי היגון בשחרות אמר למה קודר אתהלך (תהלים מ"ג ב') בל יתיצב
לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט) : (רלב"ג)

טו ויהי כאשר-שמעו אויבינו כי-נודע לנו ויפר האלהים
את-עצתם (ונשוב) ונשב כלנו אל-החומה איש אל-
מלאכתו:

רס"י כי נודע לנו. הדבר אשר באו להלחם בנו : ונצב כלנו. חזרנו כלנו
ממקום שנאספנו יחד לקראת האויצים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין
החומה : (רס"י)

מצודת דוד נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו פתאום ונשמרים אנו
מהם : ויפר וגו'. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין : ונשב. אחר
אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעשות המלאכה : (מצודת דוד)

רלב"ג ויפר האלהים את עצתם. ר"ל שמן אז לא חשבו להלחם בנו ולזה
שבנו כלנו אל החומה אך היו נשמרים מהאויבים באופן שזכר אחר זה :
(רלב"ג)

טז ויהי | מן-היום ההוא ונצי נערי עשירים במלאכה ונציים
מוזיקים והרמוזים המננים והקשטות והשרינים והשרים
אזרי כל-בית יהודה:

רפ"י ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חלי הגזורים עושים צננין החומה ושאר חלי הגזורים היו מזויינים ככלי זינם לשמור אחיהם העושים במלכה: והרמחים. וי"ו יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה (ראשית לו): והשרים. היו מחזרים אחרי כל שצט יהודה להיות זהירים במלחמה:
(רפ"י)

מצודת דוד מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו למלחמה: מחזיקים. אוחזים בידם הרמחים וכו': אחרי וגו'. היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב: (מצודת דוד)

מצודת ציון והרמחים. הוי"ו יתירה: והשריונים. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ללבוש במלחמה להציל ממכת חרב וחנית: (מצודת ציון)

רלב"ג וחצים מחזיקים והרמחים. הוא"ו נוספת. והרצון בו וחצים מחזיקים הרמחים כמו שאמר אחר זה וחצים מחזיקים ברמחים: המגנים והקשתות והשריונים והשרים אחרי כל בית יהודה. ר"ל שכבר היו נושאים להם אחריהם המגנים והקשתות והשריונים והיו שם גם כן השרים מוכנים להלחם אם יצטרך: (רלב"ג)

[יא] הבונים בזוּמָה וְהַנְּשָׂאִים בְּסֶבֶל עֲמֻשִׁים בְּאֶזְת יְהוָה עֲשֵׂה בְּמִלְאָכָה וְאֶזְת מִזְזָקָת הַשְּׂלָח:

רפ"י הבונים בחומה וגו'. אותם שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיון: השלח. כלי קרב כמו מעבור בשלח (איוב לג) וכן חזרו מנחם: (רפ"י)

מצודת דוד והנושאים בסבל. הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים: מחזקת השלח. אוחזת החרב: (מצודת דוד)

מצודת ציון עומשים. כמו עומסים בסמ"ך והוא ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד): השלח. החרב כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב ל"ב): (מצודת ציון)

רלב"ג והנושאים בסבל עומשים. ר"ל הנושאים המשאות שעומסים אותם בסבל על כתפיהם והנה הסבל הוא כמו כסת קטן ישימו עליו המשא: השלח. הוא החרב שיכו בו במלחמה אשפאד"ה בלע"ז: (רלב"ג)

[יב] וְהַבּוֹנִים אִישׁ זָרְבוּ אֶסוּרִים עַל-מִתְנָיו וּבּוֹנִים וְהַתּוֹקֵעַ
בַּשּׁוֹפָר אֶצְלִי:

רס"י והבונים. כיאל הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו
ובונים : אצלי. הוא היה תדיר אצלי : (רס"י)

מצודת דוד איש. כל איש היה חרבו קשור על מתניו כשהוא בונה :
והתוקע. היודע לתקוע בשופר עמד אצלי : (מצודת דוד)

מצודת ציון אסורים. קשורים : (מצודת ציון)

רלב"ג והתוקע בשופר אצלי. לתקוע בשופר לקבץ העם אליו כשיצטרך :
(רלב"ג)

[יג] וְאָמַר אֶל-הַזּוֹרִים וְאֶל-הַסְּגָנִים וְאֶל-יֵתֵר הָעָם הַמְּלֹאכָה
הַרְבֵּה וְרוֹזְבָה וְאַנְזָנוּ נְפָרְדִים עַל-הַזּוֹמָה רְזוּקִים אִישׁ
בְּמַזְוִיו:

רס"י הרבה. היא גדולה : (רס"י)

מצודת דוד הרבה ורחבה. ר"ל במקומות מרובות : רחוקים וגו'. ואין
האחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפרדים. פזורים : (מצודת ציון)

[יד] בַּמִּקּוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה תִּקְבְּצוּ
אֶלְיָנוּ אֶלְהֵינוּ יִלְוֵנוּ יִלְוֵנוּ:

רס"י ילחם לנו. ילחם בעדינו : (רס"י)

מצודת דוד שמה תקבצו. ונהיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא :
לנו. בעבורינו : (מצודת דוד)

[טו] וְאַנְוֹזְנוּ עֹשִׂים בְּמִלְאכָה וְזֹצִים בְּמִזְזִיקִים בְּרְמוֹזִים מִעֲלֹת הַשָּׁזֹר עֵד צֶאֱת הַכּוֹכְבִּים:

מצודת דוד ואנחנו. חוזר לספור דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה :
וחצים. חצי העם או חצי נעריו : מחזיקים. היו אותזים ברמחים לשמור
את הבונים : (מצודת דוד)

מצודת ציון השחר. הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יגלה השמש :
(מצודת ציון)

רלב"ג מעלות השחר עד צאת הכוכבים. הנה מרב שקדם על המלאכה
היו עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים והנה זכר אחר זה
שכל זה הזמן יקרא יום אמר והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. והיה
זה כן כי המיוחדת שבסגולות השמש היא שהוא הכוכב אשר אורו יזהיר
שאר הכוכבים ובהיות הענין כן והיה מבואר שהשמש הוא סבת היום
הוא מבואר שכל מה שיחזק אורו להסתיר הכוכבים ראוי שיקרא יום
ואולם בעלית השחר יקרא יום אף על פי שהכוכבים נראים לפי שהאור
ההוא עם שהוא מהשמש הנה הוא הולך וחזק ועוד שהאדם נעתק אז
מהחשך אל האור וימשול מפני זה לראות המוחשים יותר ממה שימשול
על זה בתחלת הלילה כשיהיה עדיין קצת אור השמש בפאת מערב וזה
מבואר מאד. והנה צאת הכוכבים יקרא כשיראו שלשה כוכבים כי מה
שבארנו בשרשים הכוללים שהקדמנו לבאור התורה ומזה המקום למדנו
שכל זה הזמן אפשר שיקרא יום אלא שהיום יאמר בעצמות וראשונה על
זמן עמידת השמש על הארץ : (רלב"ג)

[טז] בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעַם אִישׁ וְנָעְרוּ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ-לָנוּ הַלְּיָלָה מִשְׁמֹר וְהַיּוֹם מִלְאכָה:

רס"י איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו : ילינו בתוך
ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמלא קלא היו
קנים כלום : (רס"י)

מצודת דוד בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה : לעם. המה אשר מערי
יהודה : בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא : משמור. עוסקים
בשמירה : מלאכה. עוסקים במלאכה : (מצודת דוד)

רלב"ג והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. ר"ל כי בלילה היו לנו

משמר לשמר מהאויבים והיום היו עושים מלאכת החומה : (רלב"ג)

[יז] וְאִין אֲנִי וְאֹזְי וְנָעָרִי וְאֲנָשֵׁי הַבְּשֻׁמָּר אֲשֶׁר אֲזָרִי אִין-אֲנָזְזִנוּ פְּשֻׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ שְׂלָחוֹ הַבָּיִת : (פ)

רס"י אין אנחנו פושטים בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר : איש שלחו המים. מיסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א' ז') ילא עתק מפיקם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים : שלחו. הפשט כמו (ויקרא ו') ופשט את בגדיו למתורגם ושלח : (רס"י)

מצודת דוד ואחי. חברי : אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי : פושטים בגדינו. לשכב מבלי לבוש וכ"ז מפחד האויב : איש שלחו המים. ר"ל זולתי האיש אשר המים הפשיטו כלומר הצריך לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלחו. ענין הפשט כי ופשט את בגדיו (ויקרא ו) ת"א ושלח : (מצודת ציון)

רלב"ג איש שלחו המים. ר"ל שלחו הפשט בגדיו. והרצון בזה שהפשט בגדי איש ואיש ממנו הוא אל המים אם לעבור המים או לנקות הבגדים מהזיעה. או ירצה בזה שאפילו בעברנו המים יהיה כל איש ממנו עם שלחו ר"ל עם חרבו : (רלב"ג)

נחמיה פרק-ה

[א] וְתָהִי צַעֲקַת הָעָם וְנִשְׁיָתָם גְּדוֹלָה אֶל-אֲזוּיָתָם הַיְהוּדָיִם :

רס"י ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו לוועקים מאלד : אל אחיהם היהודים. כצביל אחיהם היהודים העשירים : (רס"י)

מצודת דוד צעקת העם. מדלת העם : אל אחיהם. על אחיהם העשירים :

ב] וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אָמְרִים בְּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ אֲנֹזְנוּ רַבִּים וְנִקְוָה דָּגָן וְנֹאכְלָה וְנֹזְיָה:

רפ"י ויש אשר אומרים. נותן טעם לדבריו למה היו לו עקבים יש מהם מדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו לו עקבים על היהודים העשירים שלא היו רואים לפרנסם : (רפ"י)

מצודת דוד ויש וגו'. ויש מהם ר"ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמינו הלא רבים המה וצרכינו אי"כ מרובים : ונקחה. ובע"כ נקח דגן מן השוק לאכול להחיות נפשינו כי אין לנו שדה תבואה וכאומרים המה אפס כסף והעשירים קופצים יד : (מצודת דוד)

רלב"ג בנינו ובנותינו אנחנו רבים. ר"ל אנחנו מגדלים וזנים אותם. כטעם ותרבי ותגדלי (יחזקאל ט"ז ז') ולזה נצטרך לדגן יותר כדי שישפיק לנו ולהם. או יהיה הרצון בזה אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו : (רלב"ג)

ג] וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אָמְרִים שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבְתֵינוּ אֲנֹזְנוּ עֲרָבִים וְנִקְוָה דָּגָן בָּרָעַב:

רפ"י ויש אשר אומרים שדותינו וגו'. ויש מהם זעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות וכרמים ובהם נתן לאחרים זעזעון ומשכון ליקח דגן למזונותינו : ברעב. אחרי שאין מותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתנו : (רפ"י)

מצודת דוד אנחנו עורבים. נתונים הן במשכון בעבור הכסף שלוינו ובו נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב וכאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום : (מצודת דוד)

מצודת ציון עורבים. ענין משכון כמו מה הערבון (בראשית לח) : (מצודת ציון)

רלב"ג עורבים. ר"ל אנחנו מוכנים לתת לערבות. בעד פרעון הדגן שלא

נמות ברעב כל קרקעותינו : (רלב"ג)

[ד] וַיֵּשׁ אֲשֶׁר אָמְרִים לָיִנוּ כֶּסֶף לְמוֹדֵת הַמֶּלֶךְ שְׂדוֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ:

רש"י ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לכורך פרנסתינו : למדת המלך. למס המלך כמו (עזרא ד') מנדה בלו והלך : (רש"י)

מצודת דוד למדת. לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו וכאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם : (מצודת דוד)

מצודת ציון למדת. כמו למנדת והוא מין מס כמו מנדה בלו והלך (עזרא ד') ונפלה הנו"ן : (מצודת ציון)

רלב"ג למדת המלך. ר"ל לפרוע מנת המלך והוא קרוי מנדא בלשון ארמית. והרצון בזה לוינו כסף מהיהודי לפרוע מנת המלך ובעבור זה גם כן משכננו שדותינו וכרמינו : (רלב"ג)

[ה] וְעַתָּה כְּבֶשֶׂר אֲזִינֹו בְּשִׁרְנוּ כְּבִיָּהֶם בְּעֵינֹו וְהִנֵּה אֲנִיזֹנוּ כְּבִשִׁים אֶת-בְּעֵינֹו וְאֶת-בְּנֵיתֵינוּ לְעֵבָדִים וַיֵּשׁ בְּמִבְּנֵיתֵנוּ נְכַבְּשׁוֹת וְאִין לְאֵל יָדֵנוּ וּשְׂדוֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לְאִיזָרִים:

רש"י ועתה כבשר אחינו צארינו. ועכשיו אנו חסובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים : כבניהם בנינו. כבניהם שהם חסובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו : והנה אנחנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו : ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קלת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות : ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם : ושדותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתנו ומה נאכל מעתה כי אין לנו צמה להתפרנס : (רש"י)

מצודת דוד כבשר אחינו וכו'. ר"ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים : והנה אנחנו כובשים. ובע"כ נקח בנינו בחזקה למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם : נכבשות. כבר הנה נכבשות ביד המלואים

בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר הלא טובים אנחנו כמו העשירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה : **לאחרים**. כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כובשים**. ענין התפישה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה לד) : **לאל**. ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית ל"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג **והנה אנחנו כובשים את בנינו וגו'**. ר"ל שאנחנו מוכרחים לכבש בנינו ובנותינו לעבדים למכרם בעבור פרעון המלוה : (רלב"ג)

11 ויזר לי במֶדַד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת-אֲעֻקְתָּם וְאֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: **12** וימלך לבי עלי ואריבה את-הזורים ואת-הסְגָנִים ואמרה להם בִּישָׁא אִישׁ-בְּאֻזְוֵי אַתֶּם נִשְׂאִים וְאַתֶּן עֲלֵיהֶם קֶהֱלָה:

רפ"י **וימלך**. ויועץ לבי צעמתי : ואריבה. נתוכחתי עם החורים והסגנים שהם העשירים : משא איש באחיו אתם. נוסים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש צניהם וצנותיהם וסדותיהם וכרמיהם וצתיהם : ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי ואספתי עליהם קהילה גדולה לצעוק עליהם כדי לציקסם : (רפ"י)

מצודת דוד **וימלך**. לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריבה עם השרים : **משא וגו'**. ר"ל וכי מהראוי לתת לאחיו העני בהלוואה הלא בצדקה ראוי להנתן : **ואתן**. ר"ל נתתי עליהם קול גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו מרבית העם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וימלך**. ענין עצה כמו מלכי ישפר עליך (דניאל ד) : **משא**. חוב והלוואה כמו משאת מאומה (דברים כ"ד) : **קהלה**. אסיפה והקהל : (מצודת ציון)

רלב"ג **משא איש באחיו אתם נושים וגו'**. ר"ל האם אתם מלוים איש באחיו שימכר לו לעבד בעבור המלוה : **ואתן עליהם קהלה גדולה**. ר"ל קבצתי עליהם קהל גדול ישמעו הדברים כדי לביישם : (רלב"ג)

[ח] וְאָמַרְתָּ לָהֶם אֲנֹזְנֹנוּ קָנִינוּ אֶת-אֹזְנֵנוּ הַיְהוּדִים הַזְּמֹכְרִים
לְזֹנִים כְּדֵי בָנוּ וְגַם-אֲתֶם תִּזְמַכְרוּ אֶת-אֹזְנֵיכֶם וְזָמְכְרוּ-לָנוּ
וַיַּחְרִישׁוּ וְלֹא בִּמְצָאוֹ דָּבָר: (ס)

רש"י ואמרה להם. וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים
אשר בצציה מיד העכו"ם שהיו נמכרים להם : כדי בנו. באותו די ממון
שזידינו : וגם אתם. ואף אתם תמכרו לעכו"ם את אחיכם הנכצקים תחת
ידיכם לעצדים : ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו
מיד העכו"ם (אם כן למה תמכרו אותם כיון שמוכרחים אנחנו לפדותם
כן הוא בס"א) : ויחרישו. שתקו ונתזיישו ולא ידעו מה להשיב : (רש"י)

מצודת דוד אנחנו קנינו. הלא מאז קנינו מיד העובדי כוכבים את היהודים
הנמכרים להם מן השבי : כדי בנו. כל אחד קנה כפי די אשר מצאה ידו
לפי העושר : וגם אתם. אמר להם בלעג לעצבון רוח גם אתם עשו כזאת
ומכרו אותם לעובדי כוכבים כמו השבאים. ונמכרו. ומן העובדי כוכבים
יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום
לפדות מיד איש אחיו : ולא מצאו דבר. לא מצאו מה להשיב : (מצודת דוד)

מצודת ציון כדי. מלשון די הפסוק : ויחרישו. ושתקו : (מצודת ציון)

רלב"ג ואמרה להם אנחנו קנינו וגו'. ר"ל אנחנו קנינו אחינו הנמכרים
לגוים בכל כחנו כאשר השיגה ידינו להוציאם מהעבדותו גם אתם תוסיפו
למכרם לגוים כדי שנצטרך לשוב לקנותם. האם זה דבר ראוי הלא על
הראשונים נצטערנו ואתם באים להוסיף עליהם ושתקו ולא מצאו דבר
שיוכלו לענות אותו על זה : (רלב"ג)

[ט] (ויאמר) וְאָמַר לֹא-טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר-אֲתֶם עֹשִׂים הֲלֹא
בִּירְאַת אֱלֹהֵינוּ תֵּלְכוּ בַּיְזוּרְפַת הַגִּזְוִים אוֹיְבֵינוּ:

רש"י לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב"ה : מחרפת. מפני חרפות
העכו"ם שהם אויבינו : (רש"י)

מצודת דוד ביראת אלהינו. אם תחזקו ביראת אלהינו תלכו להלן מחרפת
העובדי כוכבים כי לא תשמעו עוד מהם חרפה או שאמר להם בדרך
מליצה לכו ביראת ה' מחמת חרפת העובדי כוכבים שלא יחרפו אתכם
בזה וכאדם המוכיח ואומר אם לא תעשה לשמה עשה לפני הבריות :

רלב"ג ויאמד להם נחמיה לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת אלהינו אם תהיה על פניכם תלנו ותסורו מתרפת הגוים אויבינו שהם מושלים בנו. והרצון בזה אם תשלחו אלו העבדים ותקראו להם דרור וגם ה' יתברך יקרא לכם דרור מעבדות הגוים וחרפותיהם כמו שאמר ירמיה (ל"ד) :

יג וְגַם-אֲנִי אֲזוּי וְנִעְרִי נְשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וְדָגָן זַעֲזֹבָה-זֹאת-הַמִּשָּׁא הַזֹּאת:

רס"י וגם אני אחי ונערי. אף אני וחזירי נוסים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלוואות הללו : נוסים. כמו (מלכים ב' 7) והנושה בא לקחת

מצודת דוד נוסים בהם. מלויים בהם : נעזבה נא. כמוני כמוכם נעזב עתה את ההלוואה הזו ונמחל להם : (מצודת דוד)

יא הַשִּׁיבוּ זֶא כָּהֶם כְּהַיּוֹם שְׁדַתִּיהֶם כְּרַמֵּיהֶם וַיִּתִּיהֶם וּבְתִיתֵיהֶם וּמֵאֵת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיְצֵהָר אֲשֶׁר אֲתֶם נְשִׁים:

רס"י הסיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם : ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן ותירוש וגו' : (רס"י)

מצודת דוד כהיום. כעת הזאת השיבו להם השדות וכו' : ומאת הכסף. אחז מנין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרא קצר וכאילו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומאת הכסף. שקלי הכסף : התירוש. יין : היצהר. שמן : (מצודת ציון)

רלב"ג ומאת הכסף. ידמה שלא אמר ומאת הכסף כי אם על צד המשל כי כזה ירצה שיעזבו המשא אם היה יותר ממאה כסף או פחות : (רלב"ג)

[יב] וַיֹּאמְרוּ זָשִׁיב וּמִהֶם לֹא זָבַקְשׁ כִּן זַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר אָתָּה אוֹמֵר וְאֶקְרָא אֶת-הַכֹּהֲנִים וְאֶשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת כַּדְבָר הַזֶּה:

רפ"י ויאמרו נשיב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל : לעשות כדבר הזה.
סיהו מוחלים גם הם : (רפ"י)

מצודת דוד נשיב. את השדות וגו' : **ומהם לא נבקש**. שישלמו את החוב :
כן נעשה וכו'. הוא כפל ענין ולחזק : **ואשביעם**. ע"י הכהנים : (מצודת דוד)

[יג] גַּם-זֹזְצִנִי זָעַרְתִּי וְאִמַּרְתִּי כִכָּה יִנְעַר הָאֱלֹהִים אֶת-כָּל-הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יָקִים אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּבִמְיַעוֹ וְכִכָּה יִהְיֶה זָעוֹר וְרֶק וַיֹּאמְרוּ כָל-הַקָּהָל אֲמֹן וַיִּהְלְלוּ אֶת-יְהוָה וַיַּעַשׂ הָעָם כַּדְבָר הַזֶּה:

רפ"י גם חלני נערתני. חף חני בגדי נערתני חלני כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוץ : נערתני. איסקוליי"ר זלע"ז כמו התנערי מעפר (ס"ט) : ככה ינער. ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלזין חובותיהם : נעור ורק. זלל נכסים : (רפ"י)

מצודת דוד גם חצני נערתני. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתני אז כמו שנערתני כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן ינער וכו' : **מביתו**. מאנשי ביתו. ומיגיעו. העושר הבא ע"י יגיעה : **וככה יהיה**. ר"ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן : **ויהללו וגו'**. על שנתן בלבם לעשות כזאת : **כדבר הזה**. החזירו השדות וכו' ועזבו את החובות : (מצודת דוד)

מצודת ציון חצני. כן יקרא כנף הבגד וכן והביאו בניך בחוץ (ישעיה מ"ט) : **נערתני**. עניינו תנועת דבר מה בחזקה להפיל ממנו מה שעליו כמו התנערי מעפר (שם נ"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג גם חצני נערתני. ר"ל בגדי חצני והם הבגדים שעל הזרוע נערתני להוריד מהם האבק והעפר שבהם ולא ישאר מהם בהם דבר : **ככה ינער האלהים וגו'**. זאת הקללה היא על צד המשל שלא ישאר לאיש ההוא דבר מבני ביתו ומעמלו וקניניו וככה יהיה משולל וריק מהם : (רלב"ג)

[יד] גַּם בַּיּוֹם | אֲשֶׁר-צִוֵּה אֹתִי לְהֵיטֵב פָּזוֹם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה מִשְׁנֵת עֲשָׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתוּזְשֶׁסְתָּא הַמֶּלֶךְ שְׁנַיִם שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה אֲנִי וְאֲזִי לָזוֹם הַפְּזוּה לֹא אֶכְלֵתִי:

רס"י אֶשֶׁר לֹא אֹתִי. הַמֶּלֶךְ : פַּחַס. כְּמוֹ פַּחַס שְׁלֵטוֹן דּוֹגְמַת רוֹקֵס שְׁהוֹא כְּמוֹ רִקָּה : מִשְׁנַת עֲשָׂרִים. לְמֶלֶךְ דְּרִיוֹשׁ כִּי אִזְ עֵלָה מִבְּצַל שְׁנֹאמֵר (לְעִיל 3) וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֲשָׂרִים וְגו' : שְׁנַיִם שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה. שְׁהַם שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה שְׁנָה : אֲנִי וְאֹחִי. אֲנִי וְחֻבְרֵי אֶשֶׁר בָּאוּ עִמִּי : לַחַם הַפַּחַס לֹא אֶכְלֵתִי. לַחַם שְׁהוֹא רָאוּי לְמֹאכַל הַפַּחַס שְׁהַעַם נֹתַנִּין אֹתוֹ אֵל הַפַּחַס מִן הַמַּס : (רס"י)

מצודת דוד גַּם מִיּוֹם. ר"ל גַּם הַטּוֹבָה הַזֹּאת עֲשִׂיתִי עִם יִשְׂרָאֵל כִּי מֵעַתָּה אֲשֶׁר צִוֵּה הַמֶּלֶךְ אֹתִי לְהֵיטֵב מוֹשֵׁל לְהַם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וְהִיא מִשְׁנַת וְכוּ' כֹּל אֹתוֹן הַשְּׁנַיִם אֲנִי וְחֻבְרֵי הַנְּשִׁמְעִים לִי לֹא אֶכְלָנוּ מֵאֶכֶל הַמוֹטֵל לְהַאֲכִיל אֶת הַפַּחַס מִדְּמֵי הַעַם : (מצודת דוד)

מצודת ציון פַּחַס. פַּחַס שְׁלֵהַם : (מצודת ציון)

רלב"ג פַּחַס. הוּא כְּמוֹ פַּחַס : לַחַם הַפַּחַס לֹא אֶכְלֵתִי. ר"ל שְׁלֹא לְקַחְתִּי מֵהַעַם הַלַּחֵם שֶׁהִיָּה רָאוּי לְפַחַח לְקַחְתִּי מֵהֶם : (רלב"ג)

[טו] וְהַפְּזוּוֹת הָרֵאשִׁינִים אֲשֶׁר-לְפָנַי הַכְּבִידוּ עַל-הָעַם וַיִּקְחוּ מֵהֶם בְּלָזוֹם וַיִּיָּן אֲזוֹר כֶּסֶף-שְׁקָלִים אַרְבָּעִים גָּם נְעָרֵיהֶם שְׁלֵטוֹ עַל-הָעַם וְאֲנִי לֹא-עֲשִׂיתִי כֵן מִפְּנֵי יִרְאַת אֱלֹהִים:

רס"י הַכְּבִידוּ עַל הַעַם. הַכְּבִידוּ מִסַּע עַל הַעַם : וַיִּקְחוּ. וְהִיוּ לְקַחְתִּים מֵהֶם בְּשִׁבְלֵי הַמַּס לַחַם וַיִּיָּן אַחַר נְתִינַת אַרְבָּעִים שְׁקָלִים שֶׁל כֶּסֶף וְכך הִיוּ רְגִילִים בְּכָל שְׁנָה : גַּם נְעָרֵיהֶם. שֶׁל פַּחֹת : (רס"י)

מצודת דוד וְהַפַּחֹת. אֲבֵל הַפַּחֹת הָרֵאשׁוֹנִים וְכוּ' הֵם הַכְּבִידוּ עוֹל עַל הַעַם : וַיִּקְחוּ מֵהֶם. לְקַחוּ מֵהֶם כֶּסֶף בְּעֵבֹר צוֹרֵךְ לַחַם וַיִּיָּן דִּי סְפוֹקֵם מִלְּבַד אַרְבָּעִים שְׁקָלִי כֶסֶף בְּכָל שְׁנָה. נְעָרֵיהֶם. שֶׁל הַפַּחֹת הָרֵאשׁוֹנִים : (מצודת דוד)

מצודת ציון אַחַר. הוּא כְּעַנְיָן מִלְּבַד ר"ל לְבַד לְקִיחַת מִי שְׁקָלִים לְקַחוּ עוֹד

בלחם ויין : שלטו. משלו : (מצודת ציון)

רלבי"ג ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף וגו'. ר"ל אחר שלקחו מהם כסף שקלים ארבעים לשנה או לחדש או לשבוע והוא היותר נראה היו לוקחים עוד בעבור לחם ויין שיספיק להוצאתם. גם נעריהם של פחות הראשונים שלטו על העם להכביד עוד עולם : (רלבי"ג)

[טז] וְגַם בְּמִלְאֶכֶת הַחֹמָה הַזֹּאת הַיּוֹזְקֵתִי וְשָׂדֶה לֹא קָנִינוּ וְכָל-נְעָרָי קְבוּצִים שָׁם עַל-הַמְּלָאכָה:

רפ"י החומה. חומת העיר : החזקתי. התעסקתי לעסוק בה תדיר : וסדה לא קנינו. וצדקות של היהודים שהיו צונים החומה לא קנינו אני וצני סייעתי על עסק דוחקם שהיו עוסקין בצנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לצנות הצנין : על המלאכה. לצנות תדיר : (רפ"י)

מצודת דוד וגם. אף הטובה הזאת עשיתי כי אחזתי במלאכת החומה ר"ל מזרז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : ושדי וגו'. ר"ל ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר השדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם : על המלאכה. לעשות במלאכה גם המה : (מצודת דוד)

רלבי"ג וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי. לתשלימה בכל עז והתעסקתי בענינה : ושדה לא קנינו. יצא ממנו לחם חקי כדי שלא נצטרך לטרוח בעבודת השדה : וכל נערי קבוצים שם על המלאכה. להחזיק בה :

[יז] וְהַיְהוּדִים וְהַסְּגָנִים מֵאֵה וְזֹמְשִׁים אִישׁ וְהַבָּאִים אֵלֵינוּ מִן-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר-סָבִיבוֹתֵינוּ עַל-שְׁלֹחֵנֵינוּ:

רפ"י מאה וחמשים איש. היו אוכלים על שולחני לצד הגרים הבאים אלינו מן העכו"ם שאף הם היו אוכלים על שולחני : (רפ"י)

מצודת דוד והיהודים. ר"ל מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש : והבאים וגו'. הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני : (מצודת דוד)

רלב"ג והיהודים והסגנים וגו'. ר"ל כי על שלחני היו אוכלים תמיד מאה וחמשים איש מהיהודים הסגנים והשרים ועוד היו על שלחני כל הבאים אלינו מן הגוים אשר סביבותינו. והנה ההוצאה שהייתי עושה בזה היא גדולה כי בכל יום היה מתוקן למאכלנו שור אחד ושש צאן ברורות ונבחרות ועופות נתקנו לי : **ובין עשרת ימים**. היה מתמלא אוצר היין לשים בכל כליו יין לרבוי שתיית היין. ועם כל זה לא רציתי לקחת מהעם הלחם הראוי לתת לפחה : (רלב"ג)

[יח] ואשר היתה נעשה ליום אָזֹד שֹׁר אָזֹד צֶאן עֵשׂ-בְּרֹרוֹת וְצִפְרִים נְעֵשׂוּ-לִי וּבֵין עֶשְׂרֵת יָמִים בְּכָל-יַיִן לְהִרְבֶּה וְעַם-זֶה לְזֶם הַפְּזֹה לֹא בִקְשֵׁתִי כִי-כַבְדָּה הָעֲבֹדָה עַל-הָעַם הַזֶּה:

רס"י ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שולחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה : ברורות. פתרונו לפי עניינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה) : נעשו לי. לשון תקון כמו וכן הבקר אשר עשה (בראשית יח) : ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים : ועם זה. ובצביל כל מעשה זה שהייתי מוליא הולאות כל כך : לחם. של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם : (רס"י)

מצודת דוד ליום אחד. למאכל יום אחד : ברורות. נבחרות וטובות : וצפרים. מיני עופות : **ובין עשרת ימים**. ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד : ועם זה. אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם לחם הפחה : **כי כבדה**. עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם ולהשתכר די ספוקם ועוד לתת לי לחם הפחה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נעשה. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח) : ברורות. מלי ברירה ובחירה : (מצודת ציון)

[יט] זְכָרָה-לִי אֱלֹהֵי לְטוֹבָה כָּל אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי עַל-הָעַם הַזֶּה: (פ)

מצודת דוד : לטובה. לחשוב לי לטובה ולזכות : על העם הזה. בעבור טובת
העם הזה : (מצודת דוד)

נחמיה פרק-ו

[א] ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר
אליינו כי בניתי את-החומה ולא-נותר בה פרץ גם-עד-העת
ההיא דלתות לא-העמדתי בשערים:

רס"י ולא נותר זה. בחומת העיר : דלתות לא העמדתי. שלא נעשו
לדלתות בצערי העיר : (רס"י)

מצודת דוד : גם עד העת ההיא. ר"ל גם נשמע להם אשר עד העת ההיא
עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה להסביר מה שנאמר למטה
שאמר אליו שמעיה להסתיר עצמו בהיכל כי הצרים יבואו עליו לכן אמר
כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים המה לבוא בעיר : (מצודת דוד)

מצודת ציון פרץ. שבירה : (מצודת ציון)

[ב] וישלחו סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו
בכפירים בבקעת אונו והמה זושבים לעשות לי רעה:

רס"י בכפירים. שם מקום הוא : בבקעת אונו. כך שם הבקעה : והמה
חושבים. הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : (רס"י)

מצודת דוד ונועדה יחדו. נעשה ועד וקבוץ בכפירים והוא שם מקום
העומדת בבקעת אונו. והמה חושבים. זהו מדברי נחמיה שאמר הנה
השכלתי לדעת שהמה חושבים להרגני שמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונועדה. מלי וועד ואסיפה כמו ויועדו כל המלכים (יהושע י"א)
: (מצודת ציון)

רלב"ג ונועדה יחדו בכפרים בבקעת אונו. ר"ל באחד מהכפרים אשר בבקעת אונו וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב ז') ר"ל באחת מערי גלעד (רלב"ג) :

ג] וְאֶשְׁלֹזָה עֲלֵיהֶם מִלְאָכִים לְאמֹר מִלְאָכָה גְדוֹלָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלֹא אוֹכַל לְרַדֹּת לְפָנֶיהָ תִּשְׁבֹּת הַמִּלְאָכָה כַּאֲשֶׁר אֲרַפֶּה וּיְרַדְתִּי אֲלֵיכֶם:

רפ"י מלאכה גדולה אני עושה. מצנייני (העיר ס"א) העפר : למה תשבת. למה תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה. ידי מן הצניין : וירדתי אליכם. לדבר ולהועד אליכם : (רפ"י)

מצודת דוד מלאכה גדולה. עסק גדול ודבר הכרחי : למה תשבת. למה אעשה כזאת שיתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה וארד אליכם כי כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון תשבת. מלשון השבתה ובטול : ארפה. מלשון רפיון : (מצודת ציון)

ד] וַיִּשְׁלֹזּוּ אֵלַי כְּדַבֵּר הַזֶּה אַרְבַּע פְּעָמִים וְאָשִׁיב אוֹתָם כְּדַבֵּר הַזֶּה:

מצודת דוד כדבר הזה. בלשון האמור למעלה לכה ונועדה וכו' : ואשיב אותם כדבר הזה. מלאכה גדולה וכו' : (מצודת דוד)

ה] וַיִּשְׁלֹזּוּ אֵלַי סַנְבַלַּט כְּדַבֵּר הַזֶּה פַּעַם זְוָמִישִׁית אֶת-נְעָרוֹ וְאֶגְרָת פְּתוּחָה

רפ"י את נערו. ע"י נערו : ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלח לי על ידו :

מצודת דוד את נערו. עם נערו : ואגרת. ומלבד הדבר הזה שלח עוד בידו אגרת פתוחה מבלי חותם וכאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבוא ויקרא : (מצודת דוד)

10 כָּתוּב בָּהֶם בְּגוֹיִם יִשְׁמָעוּ וְגַשְׁמוּ אֹמַר אֶתְּהָ וְהַיְהוּדִים זֹשְׁבִים
לְמִרְוֹד עַל-כֵּן אֶתְּהָ בִּנְגָה הַזּוֹמְהָ וְאֶתְּהָ הָיְהָ לָהֶם לְמִלְכָּה
כְּדָבָרִים הָאֱלֹהִים

רס"י כתוב זה. באותה אגרת : בגוים נשמע. שנודע לכל העכו"ם שאתה
וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי
ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוגי אומר : כדברים האלה.
מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב זה
כדברים האלה בגוים נשמע וגו' : (רס"י)

מצודת דוד כתוב בה. ודבר זה כתוב בה : בגוים נשמע. בין העובדי כוכבים
נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך וע"כ תבצר
החומה להתחזק במבצר העיר ואתה להם למלך : כדברים האלה. ר"ל
כדברים האלה נשמע בעובדי כוכבים וגם זה מדברי האגרת : (מצודת דוד)

מצודת ציון וגשמו. הוא גשם הערבי וכן יתר יתרו : הוה. הוא מלשון הויה
: (מצודת ציון)

רלב"ג בגוים נשמע וגשמו אומר. ר"ל בגוים נשמע זה הענין וגשם
המערבי מספר שכן הוא שבגוים נשמע זה הקול : (רלב"ג)

11 וְגַם-נְבִיאִים הָעֹמְדִת לְקִרְאָ עֲלֵיךָ בִּירוּשָׁלַם לְאֹמַר מִלְכָּה
בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשְׁמָעוּ לְמִלְכָּה כְּדָבָרִים הָאֱלֹהִים וְעַתָּה לָכֵה
וְנִעְצָה יוֹזְרוֹ : (ס)

רס"י וגם נביאים וגו'. עד ונועלה יחדיו היה כתוב באגרת : נביאים.
בעלי לשון כמו זורח ניב שפתים (ישעיה ט') : לאמר. שאומרים יש מלך
ביהודה : ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים
האלה : (רס"י)

מצודת דוד וגם נביאים. ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת בעלי
לשון היודעים לסדר אמרים במיטב הדבור ושהם יקראו עליך בירושלים
בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה. ועתה ישמע למלך. ר"ל פן יהיה

הדבר נשמע למלך ומרה תהיה באחרונה לזה לכה עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעלים הדבר : (מצודת דוד)

מצודת ציון נביאים. ענינו בעלי הדבור כמו ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג ועתה לכה ונועצה יחדיו. היה מראה לו שהוא אוהבו ולזה שלח לו שיקחו עצה בזה יחדו קודם שישמע למלך כדברים האלה ויעשה לו רעה : (רלב"ג)

למ וְאֶשְׁלֹזָה אֵלָיו לְאֹמֹר לֹא נְהִיָּה כְּדַבְרֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אַתָּה אֹמֵר כִּי בְּלִבִּי אַתָּה בּוֹדֵאם :

רש"י כי מלכד. הרי כי במקום הלל : בודם. קונטרבנטאל"ס זלע"ז כמו חקר : בזה מלכו : (רש"י)

מצודת דוד לא נהיה. אין דבר זה נשמע בעובדי כוכבים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבד : (מצודת דוד)

מצודת ציון בודם. ענין המצאת הכזב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב י"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג כי מלבד אתה בודאם. ר"ל אתה מוציאם מלבד ומחדשם כי לא נשמע זה בגוים : (רלב"ג)

לט כִּי כָלָם מִיְרֵאִים אוֹתָנוּ לְאֹמֹר יִרְפוּ יְדֵיהֶם בֵּין-הַמְּלָאכָה וְלֹא תַעֲשֶׂה וְעַתָּה וְזָק אֶת-יְדֵי :

רש"י כי כולם. כי כל העכו"ם : מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו' : ועתה חזק את ידי. לסייעני צננין החומה : (רש"י)

מצודת דוד כי כולם. שהרי לשעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכת בנין החומה ולא תעשה עוד וא"כ לאויבים תחשבו ואיך תאמר עתה לחזק את ידי בעצה נכונה ואויב נהפך לאוהב אין זאת, או כאומר הנה העבר אין ועתה אשאל חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון כולם. ענינו כמו כולכם ודוגמתו ואולם כולם תשובו (שם י"ז)
(מצודת ציון) :

רלב"ג **ועתה חזק את ידי.** אין אמרו חזק צווי אלא הוא מקור והרצון בו שהם מכונים להרפות ידינו מן המלאכה ועתה תתחזק ידי במה שדמו להרפותה באלו הכזבים : (רלב"ג)

[יז] **וְאֲנִי-בָאתִי בְּיַת שְׂמֹעִיָּה בֶן-דָּלְיָה בֶן-מְהִיטֵבָאֵל וְהוּא עֶצֶר וַיֹּאמֶר נֹעַדְךָ אֶל-בֵּית הָאֱלֹהִים אֶל-תְּנוּךְ הַהֵיכָל וְנִסְגְּרָה דְלַתוֹת הַהֵיכָל כִּי בָאִים לְהַרְגֶּךָ וְלִילָה בָאִים לְהַרְגֶּךָ:**

רס"י והוא עזר. שמלאו צביתו : ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט וחזיריו להפחיד את נחמיה כדי לזטל את המלאכה : כי באים להרגך. שהרי יצואו להרגך סנבלט וחזיריו : ולילה באים. וע"כ הזהירו ליכנס זהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בצערים : (רס"י)

מצודת דוד **והוא עצור.** היה מעוכב לשבת בבית : **נועד.** נעשה ועד להאסף אל בית אלהים : **ונסגרה דלתות ההיכל.** להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמ"ש למעלה ויוכל לבוא בה כל הרוצה : **ולילה באים.** לא תדע להיות נשמר מהם באישון לילה (מצודת דוד) :

מצודת ציון **עצור.** מעוכב וכן נעצרה נא אותך (שופטים י"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **והוא עצור.** ידמה שהיה נסגר בחדרו ונמנע מלצאת חוץ כמנהג המתבודד להגיע אליו הנבואה : **ויאמר נועד אל בית האלהים וגו'.** הנה נתן לו זאת העצה על פי הנבואה לפי מה שאמר לו כדי שיאמין לדבריו להועד אל תוך ההיכל כדי שלא יהרגוהו בלילה ההוא : (רלב"ג)

[יא] **וְאִמְרָה הָאִישׁ כְּמוֹנִי יִבְרָזוּ וּבְנֵי כְמוֹנֵי אֲשֶׁר-יָבֹא אֶל-הַהֵיכָל וְזֵי כֹא אָבֹא:**

רס"י האיש כמוני יצרה. בתמיהה אם איש כמוני יצרה ליכנס צהיכל : לא אבוא. לא אכנס עם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המורה של הקב"ה שלא יבוא ויכנס זר צהיכלו : (רס"י)

מצודת דוד האיש כמוני יברח. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימה תחשב וכאומר הנה גם זרועי משלה לי להלחם עמו : ומי כמוני. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבוא אל ההיכל וישאר חי כי הלא מות יומת וכמ"ש והזר הקרב יומת (במדבר ג) : לא אבוא. לכן לא אבוא אל ההיכל : (מצודת דוד)

רלב"ג ומי כמוני אשר יבא אל ההיכל וחי. אמנם אמר זה לפי שיש שם עונש מיתה למי שיכנס שם שלא לצורך עבודה באמרו (יקרא ט"ז ב') ואל יבא בכל עת אל הקדש וגוי' : (רלב"ג)

[יב] ואכירה והנה לא-אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שְׁכָרוּ:

רס"י ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה : כי הנבואה דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי צם נבואה : שְׁכָרוּ. כל א' וא' מהם שְׁכָרוּ ונתנו לו שְׁכָרוּ להפחידני ולצטל צננין החומה : (רס"י)

מצודת דוד ואכירה. הכרתי בו שלא שלחו ה' ר"ל אין עצתו באמונה כמצות ה' אבל הכוונה להכשילני בעבירה : כי הנבואה. כי אמר אשר הנבואה דבר עלי ללכת אל ההיכל והנה הרבה ריוח והצלה לפניו ומדוע א"כ יצוה לעבור מצותו כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פיקוח נפש הותר הדבר אבל ה' לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עצתו אמונה רק טוביה או סנבלט שְׁכָרוּ להכשיל אותי בעצתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון וסנבלט. הוי"ו היא במקום או כמו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א) : (מצודת ציון)

רלב"ג ואכירה והנה לא אלהים שלחו וגוי'. כבר הכרתי אז שלא שלחו לי אלהים כאשר דבר עלי דבר הנבואה הזאת כי נבואת שקר היתה וטוביה וסנבלט שְׁכָרוּ אותו כל אחד מהם שיאמר לי זאת הנבואה של שקר והוא אמר אותה בעבור שהוא שכור בעבור שאירא מדברי זאת הנבואה ואעשה כדבריו להכנס תוך ההיכל ולסגור דלתות ההיכל וחטאתי לה' והיה

לטוביה ולסנבלט זה הענין להמציא עלי שם רע למען יוכלו לחרפני על
עברי דברי התורה :

[יג] לְמַעַן שְׂכוֹר הוּא לְמַעַן-אִירָא וְאֶעֱשֶׂה-כֵן וְזוֹטָאֲתִי וְהָיָה
לָהֶם לְשֵׁם רָע לְמַעַן יִזָּרְפוּנִי: (פ)

רש"י למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו : למען אירא. כדי שאתירא
מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא : והיה להם לשם רע.
למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעצירה זו : (רש"י)

מצודת דוד למען שכור הוא. בעבור שהוא שכור אמר כן : למען אירא.
מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה : והיה להם.
ויהיה לסנבלט ואנשיו עלי דבר שם רע שאני זר ובאתי אל ההיכל למען
יחרפוני בזה השם הרע זהו עצם כוונת העצה היעוצה : (מצודת דוד)

[יד] זְכָרָה אֱלֹהֵי לְטוֹבָיָה וְלִסְנַבְלֵט כְּמוֹעֵשָׂיו אֱלֹהֵי וְגַם לְנוֹעַדְיָה
הַנְּבִיאָה וְלִיתֵר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּיָרְאִים אֹדְתֵי:

רש"י וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט
וחזיריו כדי להפחידני בצנזאת שקריהם : (רש"י)

מצודת דוד זכרה וגו'. לגמול לכ"א כמעשיו אלה : וגם לנועדיה. וגם זכור
לשלם גמול לנועדיה נבואה שקרית ולשאר נביאי השקר אשר היו
מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט : (מצודת
דוד)

[טו] וַתִּשְׁלַם הַחֲזוּמָה בְּעֵשְׂרִים וְזוֹמֵשָׁה לְאֶלּוּל לְזוֹמְעִים וְשֹׁנִים
יוֹם: (פ)

רש"י בעשרים וחמשה. ימים לחדש אלול בשנת כ' לדריוש המלך שבשנת
עשרים לדריוש עלה נחמיה מצבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלים :
לחמשים ושנים יום. סוף נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה
:

מצודת דוד לחמשים ושנים יום. לסוף נ"ב יום מעת שהתחילו : (מצודת דוד)

רלב"ג לחמשים ושנים יום. ר"ל שמעת התחילו בבנין החומה עד שנשלמה לא היו כי אם חמשים ושנים ימים : (רלב"ג)

[טז] וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ כָּל-אֹיְבֵינוּ וַיֵּרְאוּ כָּל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבֵתֵינוּ וַיִּפְּלוּ מֵאֵד בְּעֵינֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי מֵאֵת אֱלֹהֵינוּ נַעֲשִׂיתָהּ הַמְּלָאכָה הַזֹּאת:

רס"י ויהי כאשר שמעו כל אויבינו. דבר זה שנקלם בנין החומה : ויראו כל הגוים. וכאשר ראו כל העכו"ם שנגמר בנין חומת העיר : ויפלו מאלד בעיניהם. נפלו הם עלמם בעיניהם שהיו מואסים בעלמם כי נפל פחד היהודים עליהם : (רס"י)

מצודת דוד כאשר שמעו. שנשלם בנין החומה בזמן קצר כזה : ויראו העובדי כוכבים אשר מסביב ראו בעיניהם מהירת הבנין : ויפלו. היו פחותים ומושפלים בעיני עצמם למול ישראל : כי מאת אלהינו וגוי. לפי המהירות הרב הזה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפלו. ענינו שפלות וגרעון כמו נופלים מערלים (יחזקאל ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג ויפלו מאד בעיניהם. הוא כמו ויפלאו. כי זה הענין היה להם פלא עצום איך נשלמה מלאכה גדולה כזאת במעט זמן : (רלב"ג)

[יז] גַּם | בַּיָּמִים הָהֵם מֵרַבִּים זֹרֵי יְהוּדָה אֶגְרִיתֵיהֶם הוֹלְכֹת עַל-טוֹבֵיהָ וְאֲשֶׁר לְטוֹבֵיהָ בָּאוֹת אֲלֵיהֶם:

רס"י חורי יהודה. קרי יהודה : על טוביה. אל טוביה ישראל רסע היה, (עיין צמס' קדושין ע, שמבואר שם שהיה עכו"ם ול"ע מיוס"ה) : ואשר לטוביה. ואגרת אשר לטוביה : (רס"י)

מצודת דוד גם בימים ההם. אף אחר תשלום הבנין אם כי ראו אשר

נעשתה מאת האלהים עכ"ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגדות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך אהבה וחיבה : (מצודת דוד)

רלב"ג גם בימים ההם מרבים חורי יהודה וגו'. ר"ל שכבר היה לנחמיה עוד מהמונעים בבניתו החומה כי בימים ההם שהיתה נבנית היו חורי יהודה מרבים לשלוח תמיד אגרותיהם לטוביה שהיה מתנגד בבנית החומה ואגרות טוביה היו באות להם תמיד : (רלב"ג)

[יח] כי-רבים ביהודה בעלי שבועה לו כי-זאתן הוא לשכניה בן-ארוז ויהוונן בנו לקוז את-בת-משלם בן ברכיה:

רס"י כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה : ויהונן בנו. של טוביה : בת משולם. אותו משולם שר וגדול היה : (רס"י)

מצודת דוד בעלי שבועה לו. היה להם כריתות ברית עמו : כי חתן. טוביה היה חתן שכניה שהיה שר וגדול בישראל : ויהונן בנו. של טוביה : (מצודת דוד)

רלב"ג כי רבים ביהודה וגו'. כי הוא היה חתן לשר גדול מיהודה ובנו גם כן היה חתן לשר אחר ואף על פי שהיה טוביה מהשמרונים לא טהר זה החתון שהיה להם עמו כי בנות היהודים היו בביתו ומה שטהר עזרא הוא הנשים הנכריות שלקחו היהודים : (רלב"ג)

[יט] גם טובותיו היו אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות שלוח טוביה ליראני:

רס"י גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותו בעלי שבועתו וקרוביו : טובותיו. שפרואול"ש זלע"ז : היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה : אגרת שלח טוביה. אגרות היה קולח תדיר להפחידני שלח לזנות בנין החומ' : (רס"י)

מצודת דוד גם טובותיו. דברים טובים הנמצא בטוביה היו אומרים לפני למען יקניטו אותי : ודברי. מה שדברתי עליו מדברי בוז היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי : (מצודת דוד)

רלב"ג גם טובותיו היו אומרים לפני. ר"ל גם הצלחותיו היו אומרים לפני ליראני ודברי שהייתי מדבר כנגדו היו מוציאים לו. ר"ל שהיו מודיעים אותם לו וכבר שלח טוביה אגרות ליראני כדי שאמנע מבנין החומה ועם כל זה היה מאת ה' שנשלם ענינה במעט זמן. הנה זה הוא שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו פירושה פה. ואולם התועלו' המגיעים ממנה הם אלו. התועלת הראשון הוא במדות. והוא שראוי לכל אדם לחקור לפי מה שאפשר מהמקרים אשר לאוהביו כי מזה יתישר לנתינת העצה להם על הרע שלא יגיע ועל הטוב שיגיע ביותר שלם שאפשר. הלא תראה כי מפני שחקר נחמיה מהיהודים איך הם ומירושלים נתישר הדבר שעלתה ארוכה לחומת ירושלים ושנתישר מאד ענין ישראל אל הטוב. התועלת השני הוא להודיע שהוא ראוי לבכות ולהתאבל לצום ולהתפלל ולהתודות לה' יתברך להעביר הרע כמו שמצאנו שעשה נחמיה בזה המקום להשיג מזה ביום ההוא בנינו וכבר קדם זכרון התועלת הזו במקומות רבים. התועלת השלישי הוא להודיע שכאשר השיג דבר מה מהשליט אין ראוי לו שיקצר מלשאול ממנו הדברים ההכרחים להגעת התכלית ההיא. ולזה תמצא כשהשיג נחמיה מהמלך לבנות העיר קברות אבותיו שהיא חרבה ולהקים שעריה אשר אכלו באש לא בוש מהמלך מלשאול ממנו הדברים ההכרחים לו להשיג בהם זה התכלית והם. שיתנו לו אגרות לפחות עבר הנהר שיעבירוהו עד בואו אל ארץ יהודה. ואגרת אל אסף שומר הפרדס אשר למלך לתת לו עצים לקרות שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר יבא אליו וידמה גם כן שהמלך שלח עמו חיל ופרשים לבקשתו כדי שיהיה יותר נשמר מכל אויב ואורב. התועלת הרביעי הוא להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה מה ראוי שיתבונן תחלה במלאכה מה היא כדי שיוכל להתישר בקלות איך יתכן יותר שישלם העשותה. ולזה תמצא שספר שקודם שהשתדל נחמיה בבנין החומה רצה לראות המלאכה הצריכה בבניתה מה היא ולזה הלך סביב העיר כלה לראות פרצות החומה עמה הם. התועלת החמישי הוא להודיע שמי שיש לו לעשות מלאכה ויירא ממתנגדים לו בה ראוי לו שישתדל על ענינה בהסתר רב בדרך שלא יודע למתנגדים לו עת תשלם כלה או קצתה. ולזה תמצא שספר כי נחמיה היה בירושלים ימים שלשה ולא הסתכל עדיין בדבר החומה כדי שלא ירגישו צרי יהודה ובנימין כי על זה בא וישתדלו עם המלך להיות לו לשטן ובלילה הלך עם מעט אנשים לעיין החומה ופרצותיה ולא היתה עמו בהמה כי אם הבהמה אשר הוא רוכב עליה כדי שלא ירגישו בזה ויודיעו זה קצת היהודים שהיה להם חתון עם צרי יהודה ובנימין לצריהם. ולזאת הסבה תמצא שכאשר משך נחמיה לב השרים והסגנים אליו בזה הבנין שם בכל חלקיה פועלים רבים בדרך שתשלם במעט זמן לא יתכן בו שיוכלו צרי יהודה ובנימין להגיע אל המלך להשתדל עמו לכתוב שטנה על דבר בנין החומה. ולזה תמצא כי צרי יהודה ובנימין היו משתדלים להשבית המלאכה בדרך שיוכלו להגיע הדבר אל המלך ולהביא שטנה ממנו בבנינו קודם שתשלם ולא שמע אליהם נחמיה להשבית המלאכה כי ידע התכלית אשר אליו היו פונים

עד שעם פחדם מהמלחמה לא שבתה המלאכה כי היו כלי מלחמתם אצלם בעודם מחזיקים במלאכה וגם לא היו נחמיה ורעיו פושטים בגדיהם. והנה הורה על רוב זריזותם בזאת המלאכה שכבר השלימוה בחמשים ושנים יום. התועלת הששי הוא לבאר אופן השגחת ה' יתברך בעבדיו כי כשעלה על לב צרי יהודה ובנימין לעלות למלחמה עם עושי המלאכה במרמה ובתחבולה שלא ירגישו בהם עד שיהיו עליהם סבב ה' יתברך שנודע זה להם כפעם בפעם ונשמרו מהם לא אחת ולא שתים אך פעמים רבות עד שיהיה זה סבה שלא פנו אל זה עוד צרי יהודה ובנימין בראותם כי האלהים עם עושי המלאכה. התועלת השביעי הוא להודיע כי כבר יקרא יום באופן מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואם היה שיאמר באמתות ובקדימה על זמן היות השמש על הארץ ולזה נלמד מזה המקום כי הדברים שיחויב עשותם ביום לפי משפטי התורה אם נעשו אחר עלות השחר יצאו העושים אותם ידי חובתם כי זמן עשית המלאכות יכלול בצד מה מעלות השחר עד צאת הכוכבים כמו שנתבאר בזה המקום שאמר שהם עושים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואמר אחר זה והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה. התועלת השמיני הוא להודיע שמי שיצטרך לחסד מה מה' יתברך שינהג הוא בתבונה דומה למה שמבקש מה' יתברך כי הוא משלם מדה כנגד מדה על כל מעשי האדם וישיב לו גמולו במה שידמה לתבונה הטובה ההיא שהתנהג בה ולזה תמצא כי מפני שהיו צריכים יהודה ובנימין לחסד רב מה' יתברך והוא שיוציאם מהעבדות אשר הם בו ושישיב להם ארץ נחלתם ושלא יפרע מהם מה שנתחייבו לו מהעונש בעונותיהם ובעונות אבותם הסכים נחמיה שיעזבו לאחיהם המשא אשר הם נושים בהם ושדותם וכרמיהם ובתיהם ושישלחו עבדיהם חפשים. ר"ל שלא יכבשו בניהם ובנותיהם בחובם לעבדים. ולזה אמר להם נחמיה הלא ביראת ה' תלכו מחרפת הגוים אויבינו כמו שבארנו ומפני זה נתרצו כלם בזה הענין. התועלת התשיעי הוא להודיע שכאשר השיג האדם מה דבר טוב תקשה ההסכמה עליו אך בשכלו הניע הלבבות ומשך אותם אל ההסכמה בו הנה ראוי לו אז שהוא עת רצון שיקשרם באופן שלא יוכלו להשיב אחור זה הדבר כאשר תשיגם החרטה בו. ולזה תמצא כי אחר שהעיר נחמיה לב העם לעזוב המשא אשר הם נושים באחיהם בדרך שלא היה יכול לחשדו אחד מהם כי גם הוא ואשר עמו עזבו גם עם המשא אשר הם נושים בהם וראה שכבר הסכימו כלם על זה הנה מהר בעת רצון להשביעם לעשות כבר הזה גם קבלו עליהם אז קללה קשה אם לא יקימו את הדבר הזה. התועלת העשירי הוא להודיע טוב נפש נחמיה אשר בעבורו הצליח ה' יתברך מעשיו כי הוא לא רצה לקחת לחם הפחה ולא לקח מהעם מאומה עם רוב הוצאתו שהיה מוציא ומבזבז ומאכיל רבים מהיהודים על שלחנו. ולא נהג שררה בעצמו בענין בנין החומה כי גם הוא היה טורח שם תמיד עד שלא היה פושט בגדיו. התועלת האחד עשר הוא להודיע שהמנהיג הטוב שירצה למשול בלב העם להניע אותם אל הטוב ראוי שימשך לבבם בהטבתו להם כי אז יכנעו כלם למצותו. ולזה תמצא כי נחמיה מפני שרצה להניע ישראל אל הטוב כדי שתדבק בהם השגחת ה' יתברך היה

מאכיל על שולחנו הסגנים ויהודים רבים הם ראשי עם כדי שיהיו יותר מוכנים להכנע למצותיו לטוב להם ולזה גם כן היה מטיב לעם ועזב המשא אשר היה נושה בהם מצורף לזה מה שנמשך מזה מהטוב שעשו גם כן שאר היהודים שהיו נושים באחיהם. התועלת השנים עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיאמין בקלות הדברים המסופרים לו באופן שיניעהו זה לעשות מה שאפשר שיהיה בו לו נזק מה גופי או נפשי ואף על פי שיאמר המספר שהוא מגיד אותם לו על פי הנבואה כשהיה אפשר שיעידו לו הדברים בעצמם שאינם כן. ולזה תמצא שספר שלא האמין נחמיה לאגרות ששלח לו סנבלט להועץ יחד על מה ששלח לו מדבר הקול אשר נשמע בגוים כי הוא חושב למרוד הוא והיהודים אשר עמו ולא הסכים מפני זה ללכת להועץ עמו יחד בעבור ששער כי על צד התחבולה שלח לו זה סנבלט למען יאמין לו ללכת להועץ עמו ויהרגנו שם. ואע"פ שכבר הפחידהו שמעיה על פי הנבואה ואמר לו שאם לא ימלט אל ההיכל הנה הלילה באים צרי יהודה ובנימין להרגו לא האמין לדבריו לחטא לה' כי שיער שאין זו נבואה אמיתית מפני מה שאמר שיועדו יחד אל תוך ההיכל כי אם נודה שיהיה מותר זה לנחמיה מפני הסכנה למה יותר זה לשמעיה. ועוד כי אין לה' יתברך מעצור להושיע עבדיו בזולת החטא הנפלא הזה. ולזה שיער נחמיה כי זאת הנבואה היתה נבואת שקר ושכבר שכרו סנבלט וטוביה לומר כן כדי שיהיה זה לשם רע לנחמיה. גם לא האמין לדברי נועדים ויתר הנביאים אשר היו מיראים אותו. אבל כל מה שמיראים אותו היתה ידו מתחזקת והיה זה סבה לשלמות החומה במעט זמן (רלב"ג)

נחמיה פרק-ז

א ויהי כאשר נבנתה הזוֹמָה וְאֶעֱמִיד הַיְּלִיָּתוֹת וַיִּפְקְדוּ הַשְּׂוֹעֲרִים וְהַמְּשֻׁרְרִים וְהַלְוִיִּם:

כ"י ויפקדו. עתה נעשו הלויים פקודים על פקידותן להיותן שווערים ומשוררים מן הלויים כז"ה : (כ"י)

מצודת דוד ויפקדו. היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו : והלויים. הם הממונים על אוצרות בית ה' וכדומה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויפקדו. מלשון פקידות וגזברות : (מצודת ציון)

רלב"ג ויהי כאשר נבנתה החומה עד סוף הספר. ויפקדו השוערים וגו'. ר"ל ששם הלויים על פקודותם קצתם שוערים וקצתם משוררים : (רלב"ג)

[ב] וְאַצְוֶה אֶת-זִנְנִי אָזוּי וְאֶת-זִנְנִיהָ שֶׁר הַבִּירָה עַל-יְרוּשָׁלָּם כִּי-הוּא כְּאִישׁ אֲמֹת וַיֵּרָא אֶת-הָאֱלֹהִים מֵרְבִּים:

רפ"י על ירושלים. לשמור שערי ירושלים : מרבים. מימים רבים : (רפ"י)

מצודת דוד ואצוה וגו'. על ירושלים. ר"ל להיות ממונים על שמירת העיר : כי הוא. כי חנניה היה נראה כאיש אמת וירא את ה' מימים רבים : (מצודת דוד)

רלב"ג ואצוה אל חנני אחי וגו'. שיהיו הם השוערים לפתוח ולסגור כי זה חנניה הוא איש אמת והוא ירא אלהים יותר מרבים מן האנשים. ולזה בטחתי בו להפקיד בידו זאת המלאכה עם אחי : (רלב"ג)

[ג] (ויאמר) וְאָמַר לָהֶם לֹא יִפְתְּחוּ שַׁעְרֵי יְרוּשָׁלָּם עַד-זֶמֶן הַשָּׁמֶשׁ וְעַד הָעֵרָב הֵם עֹמְרִים יִגִּיפוּ הַדְּלָתוֹת וְאֶחָזוּ וְהַעֲמִידוּ מִשְׁמָרוֹת יְשֻׁבֵי יְרוּשָׁלָּם אִישׁ בְּמִשְׁמָרוֹ וְאִישׁ נֹגֵד בֵּיתוֹ:

רפ"י עד חום השמש. עד חלי היום שהיה היום גדול : ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיפו ויסגרו הדלתות והרובה ללאת ילא מן העיר והרובה ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים : ואחוזו. יאחזו הדלתות לסוגרם : משמרות יושבי ירושלים. מיושבי ירושלים העמידו משמרות גיט"ס בלע"ז : (רפ"י)

מצודת דוד עד חום השמש. עד יתחמם השמש בתכלית החמימות והוא בחצי היום : ועד הם עומדים. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח"כ ילכו הממונים לביתם. ואחוזו. החזיקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה : והעמידו. העמידו שומרים מיושבי ירושלים : איש במשמרו. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בוא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור כל אחד נגד ביתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יגיפו. יסגירו כי וסגרת הדלת (מ"ב ד') ת"י ותגיפון : (מצודת ציון)

רלב"ג ואומר להם לא יפתחו. שערי ירושלים (בבקר) עד חום השמש. מפני יראת האויבים ובעוד שהאנשים עומדים טרם ישכבו יסגרו הדלתות ויאחזו אותם עם הבריחים. ובלילה יעמודו אלו השנים משמרות יושבי ירושלים : איש במשמרו. כאלו תאמר שאנשים כך וכך ישמרו הלילה אלו המבואות אשר הם נגד ביתם וכן בכל העיר : (רלב"ג)

[ד] והעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בננים:

רפ"י רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה : (רפ"י)

מצודת דוד והעיר. ר"ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה ועי"ז רחוקים אנשים זה מזה כי המה מתי מספר : ואין בתים בנוים. ר"ל אינם בנוים בחוזק רב להסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה : (מצודת דוד)

רלב"ג והנה היתה העיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין שם בתים בנוים יוכלו להביא שם אנשים רבים. והנה התעורר נחמיה לסבב שישבו שם רבים ויבנו בתים בתוכה. ולזה השתדל לדעת מי הם העולים כדי שיקח מהם חלק מה ישבו בירושלים באופן שלא תהיה העיר בעם מעט. והנה זכר פה ספר היחס העולים מבבל אשר נזכרו במה שקדם. והנה מספר הכתוב פה איננו מסכים למספר הפרטים שזכר במה שקדם ואחשב כי העולים כאשר היו בעת עלותם נכתבו במה שקדם אך אחר זה עלו מקצתם יותר ומקצתם שבו לבבל בדרך שמקצתם היו יותר ממה שנכתב ממספרם וקצתם פחות. והנה הנדבות שנזכרות פה אינן מסכימות גם כן לנדבות הנזכרות שם כי בכאן זכר מכתנות הכהנים יותר ממה שזכר שם ומשאר הדברים פחות וידמה כי בכאן זכר קצת הפרטים והשמיט קצתם. ואחשוב כי עד אמרו ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים מצא כתוב שם אך מזה המקום והלאה הוא ספור מה שאירע עתה : (רלב"ג)

[ה] ויתן אלהי אל-לבי ואקבצנה את-הזורים ואת-הסגנים ואת-העם להתינוש ואמצא ספר הנוש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו: (פ)

רפ"י להתייחס. לחקור יחוסן : העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה : ואמלא כתוב בו. כל אלה הדברים היו

[ח] בְּנֵי פְרַעֲשׁ אֲלָפִים מֵאָה וְשִׁבְעִים וּשְׁנָיִם:

מצודת דוד בני פרעוש. יש מהם מזכיר ע"ש אב המשפח' ויש מהם מזכיר ע"ש עירי : (מצודת דוד)

[ט] בְּנֵי שְׁפִטָּיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם: **[י]** בְּנֵי אֲרוֹז שֵׁשׁ מֵאוֹת זָוְמִשִׁים וּשְׁנָיִם: (ס) **[יא]** בְּנֵי-פִזְזַת מוֹאֵב לְבְנֵי יִשׁוּעַ וְיוֹאֵב אֲלָפִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁמֹנֶה עָשָׂר: (ס)

מצודת דוד פחת מואב. המושל במואב : לבני ישוע ויואב. ר"ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו' : (מצודת דוד)

[יב] בְּנֵי עֵיִלָם אֶלֶף מֵאֹתַיִם זָוְמִשִׁים וְאַרְבָּעָה: (ס) **[יג]** בְּנֵי זְהוּא שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְזָוְמִשָּׁה: (ס) **[יד]** בְּנֵי זָכִי שִׁבְעַת מֵאוֹת וְשִׁשִׁים: (ס) **[טו]** בְּנֵי בְנָוִי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה: (ס) **[טז]** בְּנֵי בְּכִי שֵׁשׁ מֵאוֹת עָשָׂרִים וּשְׁמֹנֶה: (ס) **[יז]** בְּנֵי עֲזָזָד אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עָשָׂרִים וּשְׁנָיִם: (ס) **[יח]** בְּנֵי אֲדָנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִׁים וְשִׁבְעָה: (ס) **[יט]** בְּנֵי בְּנָוִי אֲלָפִים שִׁשִׁים וְשִׁבְעָה: (ס) **[כ]** בְּנֵי עֲדִין שֵׁשׁ מֵאוֹת זָוְמִשִׁים וְזָוְמִשָּׁה: (ס) **[כא]** בְּנֵי-אָטָר לְזֹזְקִיָה תִשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה: (ס)

מצודת דוד בני אטר לחזקיה. נתן סימן על אטר לומר שהיה מזרע יחזקיה או ר"ל עם הבנים של יחזקיה : (מצודת דוד)

[כב] בְּנֵי זָוְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עָשָׂרִים וּשְׁמֹנֶה: (ס) **[כג]** בְּנֵי בְּצִי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עָשָׂרִים וְאַרְבָּעָה: (ס) **[כד]** בְּנֵי זָוְרִיף מֵאָה שְׁנָיִם עָשָׂר: (ס) **[כה]** בְּנֵי גְבַעוֹן תִּשְׁעִים וְזָוְמִשָּׁה: (ס) **[כו]** אֲנָשֵׁי בֵית-לָוִם וְנִטְפָּה מֵאָה שְׁמֹנֶים וּשְׁמֹנֶה: (ס) **[כז]** אֲנָשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עָשָׂרִים וּשְׁמֹנֶה: (ס) **[כח]** אֲנָשֵׁי בֵית-עֲזֹבוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: (ס)

[כט] אֲנִישֵׁי קְרִית יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֲרוֹת שִׁבְעַת מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וּשְׁלֹשָׁה: (ס) **[ל]** אֲנִישֵׁי הָרְמָה וְגִבְעַת שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַזְוֹד:
(ס) **[לא]** אֲנִישֵׁי מִכְבֹּס מֵאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: (ס) **[לב]** אֲנִישֵׁי בֵּית-
אֵל וְהָעֵי מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: (ס) **[לג]** אֲנִישֵׁי נְבוֹ אֲזֹר וְזֹמְשִׁים
וּשְׁנָיִם: (ס)

מצודת דוד נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכמו שיש חלוק
גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובוה : (מצודת דוד)

[לד] בְּנֵי עֵילָם אֲזֹר אֶלֶף מֵאֲתָיִם וְזֹמְשִׁים וְאַרְבָּעָה: (ס)

מצודת דוד עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה
אמר שזהו עילם אחר והיו שוות במספר אנשיהן : (מצודת דוד)

[לה] בְּנֵי זָרָם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: (ס) **[לו]** בְּנֵי יִרְזוֹ שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וְזֹמְשָׁה: (ס) **[לז]** בְּנֵי-לֹד זֹדִיד וְאוֹנֹ שִׁבְעַת
מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְאַזְוֹד: (ס) **[לח]** בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֶלְפִים תְּשַׁע
מֵאוֹת וּשְׁלֹשָׁה: (פ) **[לט]** הַכְּהֻנִּים בְּנֵי יִדְעִיָה לְבֵית יִשׁוּעַ תְּשַׁע
מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה: (ס)

מצודת דוד הכהנים. ר"ל וזהו מספר הכהנים : בני ידעיה לבית ישוע. נתן
סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה : (מצודת דוד)

[מ] בְּנֵי אֶפְרָיִם אֶלֶף זֹמְשִׁים וּשְׁנָיִם: (ס) **[מא]** בְּנֵי פְּשִׁיזוֹר אֶלֶף
מֵאֲתָיִם אַרְבָּעִים וּשְׁבַע: (ס) **[מב]** בְּנֵי זָרָם אֶלֶף שִׁבְעָה עֶשְׂרִים:
(פ)

מצודת דוד בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב
הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם : (מצודת דוד)

[מג] הַכֹּהֲנִים בְּנֵי-יִשׁוּעַ לְקֹדְמִיָּאֵל לְבֵנֵי לְהוֹדָוָה שִׁבְעִים

וארבעה:

(ס)

מצודת דוד בני ישוע לקדמיאל. ר"ל בני ישוע עם בני קדמיאל כי הלמיד הוא במקום את ואת הוא כמו עם : לבני להודוה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודוה : (מצודת דוד)

[מד] הַבְּשָׂרִים בְּנֵי אֶסָף מֵאֵה אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה: (ס)
[מה] הַשְּׂעָרִים בְּנֵי-שְׁלֹם בְּנֵי-אֶטָר בְּנֵי-טַלְמֹן בְּנֵי-עֶקֶב בְּנֵי
זֻטִּיטָא בְּנֵי עֵבִי מֵאֵה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה: (ס)

מצודת דוד השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום **וכו'** : (מצודת דוד)

[מו] הַתְּיָנִים בְּנֵי-צֹזָא בְּנֵי-זֹשֶׁפָא בְּנֵי טַבְּעוֹת:

מצודת דוד הַתְּיָנִים. הם הגבעונים ונקראו תינים ע"ש שנאמר בס ויתנם יהושע חוטבי עצים **וכו'** (יהושע ט) : (מצודת דוד)

[מז] בְּנֵי-קִירָס בְּנֵי-סִיעָא בְּנֵי פֶדוֹן: **[מח]** בְּנֵי-לְבָנָה בְּנֵי-זֹזְבָה
בְּנֵי שְׁלָמִי: **[מט]** בְּנֵי-זֹזְנָן בְּנֵי-גְדָל בְּנֵי-גְזֹר: **[נ]** בְּנֵי-רֵאִיָה
בְּנֵי-רֵצִין בְּנֵי זְקוּדָא: **[נא]** בְּנֵי-גְזֹם בְּנֵי-עֲזָא בְּנֵי פֶסוּז: **[נב]** בְּנֵי-
בְּסִי בְּנֵי-מְעוּגִים בְּנֵי (נְפוּשְׁסִים) נְפוּשְׁסִים: **[נג]** בְּנֵי-בְּקָבוּק
בְּנֵי-זֹקוּפָא בְּנֵי זֹרְזוֹר: (ס) **[נד]** בְּנֵי-בְּצֻלִית בְּנֵי-מוֹזִידָא בְּנֵי
זֹרְשָׂא: **[נה]** בְּנֵי בְּרִקוּס (ס) בְּנֵי סִסְרָא (ס) בְּנֵי תַמּוּז: (ס)
[נו] בְּנֵי זְצִיז (ס) בְּנֵי זֹטִיפָא: (ס) **[נז]** בְּנֵי עֶבְדֵי שְׁלָמָה (ס) בְּנֵי
סוּטִי (ס) בְּנֵי סוּפְרַת (ס) בְּנֵי פֶרִידָא: (ס)

מצודת דוד בני עבדי שלמה. והם היו בני סוטי **וכו'** : (מצודת דוד)

[נח] בְּנֵי יַעֲלָא (ס) בְּנֵי דְרִקוֹן (ס) בְּנֵי גְדָל: (ס) **[נט]** בְּנֵי שְׁפֹטִיָה
(ס) בְּנֵי זֹפְטִיל (ס) בְּנֵי פֶכְרַת הַצְּבָיִים (ס) בְּנֵי אַמוּן: (ס) **[ס]** כָּל-

הַגִּתִּילִים וּבְנֵי עֵבְרֵי שְׁלֹמֹה שְׁלַשׁ מֵאוֹת תְּשַׁעִּים וּשְׁנָיִם: (פ)
[סא] וְאִלֶּה הָעוֹלָם מִתֵּל מְלוֹז תֵּל זֹרֶשָׁא כְּרוּב אֲדוֹן וְאִמֹר
וְלֹא יִכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית-אֲבוֹתָם וְזֶרַע־אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם:

מצודת דוד ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו' הם היו העולים מתל מלח
וכו' ושמות מקומות הן בבבל : ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם
: בית אבותם זרעם. היא היא כי זרעם ר"ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין
בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (מצודת דוד)

[סב] בְּנֵי-דָלְיָה בְּנֵי-טוֹבְיָה בְּנֵי זְקוּדָא יֵשֵׁב מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים
וּשְׁנָיִם: (ס) [סג] וּמִן-הַכְּהֹנִים בְּנֵי זֹבְיָה בְּנֵי הַקּוּץ בְּנֵי בְּרוּזִי
אֲשֶׁר כָּקוּז מִבְּנוֹת בְּרוּזִי הַגְּלַעְדִּי אִשָּׁה וַיִּקְרָא עַל-שָׁמַיִם:

מצודת דוד ומן הכהנים. הם בני חביה וכו' : אשר לקח. הוא חוזר על בני
ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא
עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזילי : (מצודת דוד)

[סד] אִלֶּה בְּקִשּׁוֹ כְּתָבָם הַמְתִּיזוֹשִׁים וְלֹא נִמְצָא וַיִּגְאֻלוּ מִן-
הַכְּהֹנִים:

מצודת דוד אלה. הכהנים האלה : כתבם. דבר כתוב מהם : המתחשבים.
אשר יסופר בו סדר הדורות : ולא נמצא. בספר היחוס לא נמצאו אלה
כתובים וזכורים : ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויגאלו. ענין טנוף ומאוס וכן לחם מגואל (מלאכי א') : (מצודת
ציון)

[סה] וַיֹּאמֶר הַתְּרַשְׁתָּא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא-יֵאָכְלוּ מִקִּדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים
עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוֹרִים וְתוֹבָיִם:

מצודת דוד התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא
התרשתא (לקמן ח) וארז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים
לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא : אשר
לא יאכלו. ר"ל משפטם היא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים וארז"ל זו
היא תרומה וקדשי המזבח : לאורים ותומים. לשאול בהם אם הם כהנים

כשרים וכאומר עד שיבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם : (מצודת דוד)

[סו] כל-הקהל כְּאֶזְרָא אֲרַבַּע רַבּוֹא אֲלֵפִים שְׁלֹשׁ-מֵאוֹת וְשֵׁשִׁים:

מצודת דוד **כל הקהל כאחד.** כולם יחד הישראלים והכהנים והלויים והנתינים ובני עבדי שלמה : **ארבע רבוא וכו'.** ובפרטן לא יעלו להחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס"ע, (והנה פרטי החשבון לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע והכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שמוזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבם עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר ראשי העולים הוסיף פה לחשוב עוד את נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמיה מספרת הנזכרים פה הלא המה שריה רעליה מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני מהנראה כי הוא הוא הנתוסף בחשבון מספר ראשי העולים ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהיותן מבלי שנוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה העליה הראשונה שעלו עם זרובבל היתה בשנת שתיים לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת עשרים לדריוש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחס ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל והיה אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש והיה נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמיה להוסיפו על הראשנים ולזכרו עמהם ובדבר הוספות המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים ולזה בבוא נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה הנוספה או הנגרעה כתב המספר כפי מה שמצאה עתה אם להוסיף אם לגרוע משל עזרא ומ"ש בראשית אמריו העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט הנולדים בא"י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר ספו תמו בימי נחמיה והפליטה הנשאת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נחשבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות להחשב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו וחשבם משפחה לעצמה ובסוף אמריו כאשר כללם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם שרחוק הדבר שלא יפחתו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בחשבון מספר הפרטים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים הנה מ"מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהמה עתה וזה הוא לפי שהעולים משבי הגולה לא היו רק בחשבון הזה) : (מצודת דוד)

מצודת ציון **רבוא**. הוא עשרת אלפים : (מצודת ציון)

[סז] מִלְכָּד עֲבָדֵיהֶם וְאִמְהוּתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם מִשְׁרָרִים וּמִשְׁרָרוֹת מֵאֲתָיִם
וְאַרְבָּעִים וְזִמְשָׁה: (ס)

מצודת דוד **מלבד**. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו' : **משוררים ומשורות**. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיול : **מאתים וארבעים וחמשה**. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן המי"ה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי נחמיה נתגדלו וחשב גם אותם : (מצודת דוד)

[סח] סוֹסֵיָהֶם שִׁבְעַ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פְּרָדֵיהֶם מֵאֲתָיִם
אַרְבָּעִים וְזִמְשָׁה:

מצודת ציון **פרדיהם**. הם הבאים מן הסוס והחמור : (מצודת ציון)

[סט] גְּמֻלִים אַרְבַּעַ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְזִמְשָׁה (ס) זִמְרִים שְׁשַׁת
אֲלָפִים שִׁבְעַ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: **[ע]** וּמִקְצַת רְאִשֵׁי הָאֲבוֹת נָתַנוּ
לְמִלְאכָה הַתְּרֻשָׁתָא נָתַן לְאוּצָר זָהָב דְּרַכְבָּנִים אֲלָף מִזְרָקוֹת
זִמְשִׁים כְּתָנוֹת כְּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וְזִמְשִׁ מֵאוֹת:

מצודת דוד **נתנו למלאכה**. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה' ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות הכהנים : **התרשתא**. הוא נחמיה : **נתן לאוצר**. נתן עתה לאוצר של בית ה' : **כתנות כהנים**. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **דרכמונים**. שם מטבע ידוע אצלם : (מצודת ציון)

[עא] וּמִרְאִשֵׁי הָאֲבוֹת נָתַנוּ לְאוּצָר הַמִּלְאכָה זָהָב דְּרַכְבָּמוֹנִים
שִׁשִּׁי רְבוֹת וְכֶסֶף מְנִים אֲלָפִים וּמֵאֲתָיִם:

מצודת דוד **ומראשי**. מקצת מראשי האבות נתנו עתה בימי נחמיה נתנו

לאוצר המלאכה ר"ל אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכת בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה : (מצודת דוד)

מצודת ציון מניס. שם משקל ליטרא : (מצודת ציון)

[עב] וְאֶשֶׁר נָתַנּוּ שְׂאֲרֵית הָעָם וְזָהָב הַרְּכַמוּנִים שְׁתֵּי רַבּוֹא וְכֶסֶף בְּנִים אֲלָפִים וְכַתְּנֹת כְּהֵנִים עֲשִׂים וְשִׁבְעָה: (פ)

מצודת דוד ומן העם. מבני יהודה ובנימין : וכל ישראל. הם מיתר השבטים : בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו : ובני ישראל בעריהם. ואז היו בני ישראל בערי נחלתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויגע. כמו והגיע : (מצודת ציון)

[עג] וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְּשֻׁרְרִים וּמִן-הָעָם וְהַנְּתִינִים וְכָל-יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיַּעַז הַזֹּדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם:

נחמיה פרק-ח

[א] וַיֵּאָסְפוּ כָּל-הָעָם כְּאִישׁ אֶזְרָא אֶל-הַרְּזוּזָב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר-הַבָּיִת וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֵּפֶר לְהַבִּיא אֶת-סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה אֶת-יִשְׂרָאֵל:

מצודת דוד כאיש אחד. ר"ל חיש מהר כביאת איש אחד : (מצודת דוד)

מצודת ציון הסופר. החכם ובדח"ל סופר מברך ובור יוצא (חולין קי"ח) : (מצודת ציון)

[ב] וַיָּבִיֵא עֹזְרָא הַכֹּהֵן אֶת-הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד-אִשָּׁה וְכָל יִבְיָן לְשִׁמְעַע בְּיוֹם אֶזְרָא לַזֹּדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי:

רס"י זיוס אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה : (רס"י)

מצודת דוד מאיש וגוי. ר"ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו שם : מבין לשמוע. בעל בינה להבין דברי הספר : ביום אחד וגוי. הוא ר"ה : (מצודת דוד)

רלבי"ג וכל מבין לשמוע. אחשוב כי רמז בכל מבין לשמוע אל הטף כמו שאמרה התורה בפרשת הקה למען ישמעו ולמען ילמדו ובאר בזה כי לא יבואו שם מהטף רק המבינים לשמוע : (רלבי"ג)

ג ויקרא-בו לפני הריזוב אשר | לפני שער-הפנים מן-האור עד-במוצאת היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואני כל-העם אל-ספר התורה:

רס"י מן האור. של תחלת היום : אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם : (רס"י)

מצודת דוד ויקרא בו. עזרא קרא בו : מן האור. מן אור הבוקר : והמבינים. בעלי בינה : ואני וגוי. היו נוטים אזניהם לשמוע אל דברי תורה : (מצודת דוד)

רלבי"ג ואני כל העם אל ספר התורה. כלם היו מטים אזניהם לשמוע הדברים ולהבינם ולזה הוא מבואר שלא היו מדברים בדברים אחרים : (רלבי"ג)

ד ויעמוד עזרא הספר על-מגדל-עץ אשר עשו לדבר ויעמוד אצלם בדתיה ושמעו וענייה ואוריה וזלקיה ובעשיה על-ימינו ומושבאלו פדיה ומישאל ומלכיה וזשבהנה זכריה משלם: (פ)

רס"י אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה : (רס"י)

מצודת דוד אשר עשו לדבר. הנעשה מתחלה בעבור זה : (מצודת דוד)

רלבי"ג ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר וגוי. הנה עשו

זה כדי שיהיה גבוה על העם וישמעו כלם דבריו ולפי שהמגדל ההוא היה גבוה עשרה טפחים או יותר והיה חולק רשות לפני עצמו היו שם עמו מימינו ומשמאלו קצת אנשים כדי שלא יאמר דבר שבקדושה בפחות מעשרה : (רלב"ג)

ו ויפתחו עזרא הספר לעיני כל-העם כי-מעל כל-העם היתה וכפתו עמרו כל-העם :

רס"י כי מעל כל העם היה. ועל כן לאוהו כולם : וכפתו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם : עמדו. לשון שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב לב) : (רס"י)

מצודת דוד לעיני כל העם. כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל : וכפתו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם : (מצודת דוד)

מצודת ציון עמדו. ענין שתיקה כמו עמדו ולא ענו (איוב ל"ב) : (מצודת ציון)

רלב"ג וכפתו עמדו כל העם. ר"ל שתכף שפתח ספר תורה עמדו כל העם על עמדם לא התנועעו איש ממקומו כדי שיוכלו להבין את דברי התורה : (רלב"ג)

ו ויברך עזרא את-יהוה האלהים הגדול ויענו כל-העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו ליהוה אפים ארצה :

רס"י צמועל ידיהם. צנשיאות ידיהם שנסאו כפיהם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמר ויפרש כפיו השמים (מלכים א' ח) : (רס"י)

מצודת דוד אמן אמן. הכפל לחזק : במועל ידיהם. ברוממות ידיהם למעלה : אפים. כ"א על פניו ארצה : (מצודת דוד)

מצודת ציון במועל. מלשון העלאה והרמה : ויקדו. כפפו הקדקוד : (מצודת ציון)

רלב"ג ויברך עזרא את ה' האלהים וגו'. זו ברכת התורה וידמה מזה שכבר ברך קודם קריאתו התורה : במועל ידיהם. ר"ל שנשאו ידיהם

למעלה להי יתברך בענותם אמן : (רלבי"ג)

11 וַיִּשְׁוֹעַ וּבָנֵי יִשְׂרָאֵל | יָמִין עֲקֹב שִׁבְתִּי | הַדֹּרִיָּה מִעֲשִׂיָּה
קְלִיטָא עֲזָרְיָה יוֹזְבֵד זֶזֶן פְּלֵאִיָּה וְהַלְוִיִּם מִבְּלִיָּים אֶת-הָעָם
לְתוֹרָה וְהָעָם
עַל-עֲבֹדָתָם:

רס"י מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה : על עמדם.
שהיו עומדים על רגליהם : (רס"י)

מצודת דוד מבינים. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה
שקרא עזרא : על עמדם. על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם : (מצודת
דוד)

רלבי"ג מבינים את העם לתורה. ר"ל שהם מבארים להם התורה : (רלבי"ג)

12 וַיִּקְרְאוּ בַּסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּרֵשׁ וְשֹׁם שְׁכָל וַיְבַלְּוּ
בַּמִּקְרָא:

רס"י ושם שכל. ושימת חכמה ושם לשון פעול : (רס"י)

מצודת דוד ויקראו. ר"ל שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא :
מפורש. קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה : ושם שכל וכו'.
שמו שכלם ר"ל נתנו לבם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא
: (מצודת דוד)

מצודת ציון ושום. מלשון שימה : (מצודת ציון)

רלבי"ג ויקראו בספר בתורת האלהים וגו'. ר"ל שהלויים קראו בספר
בתורת האלהים דבר מפורש כי תרגמוהו להם ולא די להם שתרגמוהו
להם בלשון מובן אצלם אבל השתדלו בשימת שכל וחכמה בענין הדבר
המתורגם וזה היה כשבארו להם הכונה אשר בעבורה אמרה התורה זה
ויבינו אותם בצורת הקריאה בתורה שתסכים אל המכוון בה וזה היה
כשינחו בקריאתם במקומות שהוא סוף באופן מה ולא ינחו במה שהוא
אמצע : (רלבי"ג)

טו וַיֹּאמֶר נְזַמְיָה הוּא הַתְּרַשְׁתָּא וְעֹזְרָא הַכֹּהֵן | הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם
הַמְבִינִים אֶת-הָעָם לְכָל-הָעָם הַיּוֹם קָדֵשׁ-הוּא לִיהוָה
אֲלֵהֶיכֶם אַל-תִּתְאַבְּלוּ וְאַל-תִּבְכּוּ כִּי בּוֹכִים כָּל-הָעָם
כְּשִׁמְעֵם אֶת-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה:

רס"י היום קדוש. כי יום ר"ה הוא : כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו
התורה כראוי :

מצודת דוד המבינים. אשר היו מבינים את העם את דברי התורה : לכל
העם. הם אמרו לכל העם הלא היום קדוש הוא לה' כי ר"ה הוא ואין
מהראוי להתאבל ולבכות בו : כשמעם וגו'. כי ראו שלא קיימו את
התורה כראוי : (מצודת דוד)

רלב"ג היום קדוש הוא לה' אלהיכם. זה מבואר כי הוא היה יום זכרון
תרועה והוא אשר נקראהו ראש השנה : כי בוכים כל העם וגו'. ידמה
שקראו להם במקום הקללות למען ייראו את ה' : (רלב"ג)

יז וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מִמִּתְקִים וְשִׂלְזוּ
מִנּוֹת לֶאֱיִן נָכוֹן לוֹ כִּי-קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָיו וְאַל-תִּעֲצְבוּ כִּי-
זָדוֹנֹת יְהוָה הִיא מַעֲזֹכֶם:

רס"י לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו : (רס"י)

מצודת דוד משמנים. מאכלי שמן : ממתקים. משקים מתוקים : לאין
נכון לו. למי שאין המזון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם : כי חדות ה'.
ר"ל שמחת י"ט שהיא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצמות :
(מצודת דוד)

מצודת ציון מנות. ענין חלק ומתן כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט) : (מצודת
ציון)

רלב"ג לכו אכלו משמנים וגו'. אמר זה בעבור עונג יום טוב. ובעבור
שהתורה צותה לנו בכל שמחותינו בחגיגנו לשמח האביונים בכל הטוב
אשר נתן ה' לנו צוה אותם שישלחו מנות לאשר אין נכון ומזומן והם
העניים ולפי שעד חצי היום קראו בתורה למדנו מזה שהמועדים נתנו
לשמח בקצתם הנפש והוא העסק בתורה ולשמח בקצתם הגוף והוא
ההתענג במזונות ובמשקים הערבים : כי חדות ה' היא מעזכם. ר"ל

המבצר והחוזק שתתחזקו בו הוא שתשמחו במה שרצה ה' יתברך שתשמחו בו והם המועדים כי בהם הישרה נפלאה להשיג ה' יתברך כמו שבארנו בפירוש התורה ועם השמחה והרחבת נפש יתכן שיושג זה יותר. ואפשר שנאמר שהרצון בו שהוא ראוי שתשמחו במה ששמעתם מהתורה כדי שתתישרו לשמרה והוא המעוז והחוזק שתקחו מזה כי שמחתכ' בו תורה שרצונכם לנהג לפי התורה וזה הוא מה שאמר אחר זה וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות וגו' : (רלב"ג)

[יא] וְהָלוּיִם מִזֹּשְׁעִים לְכָל-הָעָם לְאֹמֶר הָסוּ כִּי הַיּוֹם קָדְשׁ וְאֵל-תַּעֲצְבוּ:

רס"י מחשים. היו מזהירין לכל העם לחקות שלא יזכו עוד : הסו. ל' שתיקה כמו ויהס כלב (מדבר י"ג) : (רס"י)

מצודת דוד מחשים. היו משתקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי : (מצודת דוד)

מצודת ציון מחשים. משתיקים כמו עת לחשות (קהלת ג') : הסו. שתקו כמו ויהס כלב (במדבר י"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג והלויים מחשים וגו'. ר"ל שהם היו משתקים העם מהבכי והתאבל : הסו. שתקו : (רלב"ג)

[יב] וַיִּלְכוּ כָל-הָעָם לֶאֱכֹל וְלִשְׂתוֹת וְלִשְׂלוֹז מְנוֹת וְלַעֲשׂוֹת שְׂמִינֵזָה גְדוּלָה כִּי הִבִּינוּ בְּדַבְרֵי אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם: (ס)

מצודת דוד ולשלח מנות. לאין נכון לו : כי הבינו. השכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה : (מצודת דוד)

[יג] וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי נֶאֱסְפוּ רְאֵשֵׁי הָאֲבוֹת לְכָל-הָעָם הַכֹּהֲנִים וְהָלוּיִם אֶל-עֶזְרָא הַסֹּפֵר וְלִהְשָׁכִיל אֶל-דַּבְרֵי הַתּוֹרָה:

רס"י וביום השני. של ראש השנה : (רס"י)

מצודת דוד וביום השני. של ר"ה כי בימי עזרא עברוהו לאלול ועשו שני

ימים טובים של ר"ה כן ארז"ל : לכל העם. של כל העם : ולהשכיל.
לקרות בה בכוונת הלב לדעת מצות ה' אשר תעשינה : (מצודת דוד)

[יז] וַיִּמְצְאוּ כְּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד-מוֹשֶׁה אֲשֶׁר
יֵשְׁבוּ בְּגֵי-יִשְׂרָאֵל בְּסֻכּוֹת בְּזוֹג בְּזוֹדֵשׁ הַשְּׁבִיעִי: **[יח]** וְאֲשֶׁר
יִשְׁמִיעוּ וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל-עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלַם לֵאמֹר צֵאוּ הָהָר
וְהִבִּיאוּ עֲלֵי-אֵית וְעֲלֵי-עֵץ שֶׁמֶן וְעֲלֵי הַדָּס וְעֲלֵי תְּמָרִים וְעֲלֵי
עֵץ עֵבֶת לַעֲשׂוֹת סֻכָּת כַּכָּתוּב: (פ)

רפ"י ואשר ישמיעו. וכו' אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג
המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (שמואל א' ט') :
ועלי הדס. מפורק במסכת סוכה זה הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאו לסכך
לעשות סוכה : ועלי תמרים. ללולב : ועלי עץ עבות. זה הדס הראוי
ללולב כמפורק במסכת סוכה : (רפ"י)

מצודת דוד ואשר ישמיעו. הוא מקרא קצר וכאלו נאמר וצוו אשר ישמיעו
וכו' : עלי זית. ענפים כשהם עם העלים : עץ שמן. הוא מין אילן סרק :
ועלי הדס. ארז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאו לסכך
בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן. ועלי תמרים. זה לולב : עץ
עבות. זה ההדס אשר עליו קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שצוו
להביא האתרוג וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן : לעשות סוכות.
לסכך בהם את הסוכות ומוסב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס : (מצודת
דוד)

מצודת ציון ויעבירו קול. הוא ענין הכרזה כמו ויעבירו קול במחנה (שמות
ל"ו) : עבות. מלשון עב ור"ל מרובה בעלים וקלועים זע"ז וכן שתי
עבותות הזהב (שם כ"ח) : (מצודת ציון)

רלב"ג צאו ההר והביאו עלי זית וגוי'. ר"ל עצים עם עלים לעשות סוכה :
ועלי הדס. לפי שזכר אחר זה ועלי עץ עבות למדנו שההדס שזכר תחלה
אינו עץ עבות וידמה שבחרו אלו קצתם ליופי וקצתם לריח טוב : (רלב"ג)

[יט] וַיִּצְאוּ הָעָם וַיְבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עַל-גֹּזֹו
וּבְזוֹצְרֵתֵיהֶם וּבְזוֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּבְרוֹזוֹב שַׁעַר הַבָּיִת
וּבְרוֹזוֹב שַׁעַר אֶפְרָיִם: **[כ]** וַיַּעֲשׂוּ כָל-הַקָּהָל הַשְּׁבִימִים מִן-

הַשְּׁבִי | סְכוּת וַיֵּשְׁבוּ בַסְּכוּת כִּי לֹא-עָשׂוּ מִיָּמַי יִשׁוּעַ בֶּן-נֹן כִּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שְׂמוֹזָה גְּדוּלָה בְּמָדָד:

מצודת דוד וישבו בסוכות. ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו שראוי להיות : כי לא עשו. ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי ישוע בן נון והוא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וכו' עד היום ההוא : ותהי שמחה. על אשר קיימו המצוה בתקון רב : (מצודת דוד)

רלב"ג כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל. ר"ל להיות לב כל הבאים שם טוב עם ה' ולקרוא יום ביום בספר תורת האלהים וידמה שכן עשו בימי יהושע בן נון לקרוא גם כן בספר תורת האלהים. או יהיה שב אמרו כי לא עשו כן לעשות הסוכות ולב כלם לה' : (רלב"ג)

[יח] וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם | בְּיוֹם מִן-הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
עַד הַיּוֹם הָאֲזוּרוֹן וַיַּעֲשׂוּ-זֶזַג שְׂבָעַת יָמִים וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ
כַּמִּשְׁפָּט:

רש"י יום ציוס. ככל יום יום : (רש"י)

מצודת דוד ויקרא. עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וכו'. ויעשו חג. הקריבו קרבנות החג : עצרת. עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראוים כמשפט התורה : (מצודת דוד)

נחמיה פרק-ט

[א] וּבַיּוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נָאֲסָפוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
בְּצוּם וּבְשִׁקִּים וָאֲדָמָה עָלֵיהֶם:

רש"י ואלדמה עליהם. העלו עפר על ראסם : (רש"י)

מצודת דוד נאספו. לירושלים לשוב לה' על מעלם : ובשקים. ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה : ואדמה. ועפר על ראשם וגם זה מענין

רלבי"ג נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם. ידמה שעל דבר מה שהתחתנו עם גויי הארץ עשו זה שתהיה להם כפרה מהי יתברך ואף על פי שכבר טהרם עזרא מזה כמו שקדם ידמה שבאו אחר זה שם אנשים מהשבי אשר התגעלו בזה החטא ולזה הוצרכו אז להבדל מכל בני נכר : (רלבי"ג)

ב וַיִּבְדְּלוּ יֶזְרַע יִשְׂרָאֵל מִכָּל בְּנֵי זְכָר וַיַּעֲמֵדוּ וַיְתוֹדוּ עַל-
זוֹטֹאתֵיהֶם וְעוֹנֹת

רפ"י מכל בני נכר. ומנשיהם של העכו"ם כמו שנאמר למעלה : (רפ"י)

מצודת דוד מכל בני נכר. מנשים של העובדי כוכבים ובניהן וכמ"ש בעזרא
(מצודת דוד) :

ג וַיִּקְוּמוּ עַל-עֲמֻדָם וַיִּקְרְאוּ בְּסֹפֵר תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
רְבִיעִית הַיּוֹם וְרְבִיעִית מִתּוֹדָיִם וּמִשִּׁתְּנוֹזָיִם לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם: (פ)

מצודת דוד על עמדם. על מעמדם ולא זזו ממקומם : (מצודת דוד)

רלבי"ג ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום. למדנו מזה שביום צום ראוי לקרא בספר התורה ברביעית היום הראשון וברביעית היום האחרון יתודו וישתחוו להי יתברך ויתפללו לפניו לכפר עונותיהם כי אז הם בלב נשבר ונדכא מצער התענית והחצי מהיום אשר בין שתי הרביעיות האלו ראוי שיפשטו במעשיהם ויתקנו המעוות כי אז יתכן שתהיה תפלתם נשמעת כמו שמצאנו במשה שלא התפלל על חטא העגל כי אם אחר שטהר ישראל ממנו לפי מה שאפשר : (רלבי"ג)

ד וַיִּקְּמוּ עַל-מַעֲלֵה הַלְוִיִּם יַעֲוֶה וּבְנֵי קַדְמֵי־אֵל עֲבֹבֵיהֶם בְּנֵי
עִיר־בֵּית בְּנֵי כְנָנִי וַיִּזְעְקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל-יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם:

רפ"י על מעלה הלוים. מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם
בשעה שאמרו שירה : (רפ"י)

מצודת דוד ויקס. על ישוע לבד חוזר וכאומר ויקס וכו' ישוע וכן בני וכו' :
על מעלה הלויים. על המעלה שהיו הלויים עומדים עליה לדבר בשיר :
בקול גדול. לעורר את הכוונה : (מצודת דוד)

רלבי"ג ויקס על מעלה הלויים. ר"ל על המקום העליון אשר עומדים שם
הלויים באמרם השיר : (רלבי"ג)

[ה] ויאמרו הלויים ישוע וקדמיאל בני זושבניה שרביה הודיה
שבניה פתוזיה קובו ברכו את-יהוה אלהיכם מן-העולם
עד-העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על-כל-ברכה
ותהלה:

רפ"י מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהי צדק :
ויזרכו שם כבודך. עכשיו דברו הלויים כלפי שכינה בתפלה ויזרכו שם
כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הזכרות ותהלות
שלו הם ד"א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין צריה יכולה לזכרו ולהללו
כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר מה שאין הפה יכולה לדבר :
(רפ"י)

מצודת דוד ויאמרו. אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וכו' : מן העולם
וכו'. ר"ל המושל מקצות העולם עד קצתו : ויברכו. חזרו פניהם כלפי
המקום ב"ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אבל אתה מרומם על
כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך : (מצודת דוד)

רלבי"ג קומו ברכו את ה' אלהיכם וגו'. הם היו אומרים אל העם שיברכו
את ה' שהוא אלהיהם מן היות העולם וכל עוד שיהיה העולם נמצא כי ה'
יתברך הוא תמיד נמצא לא סר ולא יסור ואחר זה השלימו זאת הברכה
כאלו הם מדברים עם ה' יתברך ואמרו ויברכו ישראל שם כבודך שהוא
מרומם על כל ברכה ותהלה ר"ל שלא נוכל לברכו ולהללו בשום פנים
שלא יהיה ה' יתברך מרומם על כל הברכות ותהלות ההם ואפילו מלאכי
השרת כשיברכוהו ויהללוהו הנה הוא מרומם לאין שעור על כל
ברכותיהם ותהלותיהם כמו שבארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות
ה'. והנה למדנו מזה שישראל היו עונין על הברכות במקדש ברוך ה'
אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם כבודו ומרומם על כל ברכה
ותהלה. ואחר זה אמרו הלויים כל אלו הדברים הנפלאים והשלמים
הנזכרים אחר זה וראינו לבארם באור שלם לבאר מה שבאלו הדברים
מהשלמות : (רלבי"ג)

10 אַתָּה-הוּא יְהוָה לְבָרְךָ (את) אַתָּה עֲשִׂיתָ אֶת-הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם
הַשָּׁמַיִם וְכָל-צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל-אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיָּמִים וְכָל-
אֲשֶׁר בָּהֶם וְאֶתָּה מְזוּזִיתָ אֶת-כָּלָם וְצָבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ
מִשְׁתַּזְוִיִּים:

מצודת דוד שמי השמים. הם השמים העליונים אשר המה ממעל השמים הנראים : וכל צבאם. הם הכוכבים ומזלות : ואתה מחיה. אתה נותן חיות ומזון לכולם : (מצודת דוד)

רלב"ג אתה הוא ה' לבדך. כי לא ישתתף עמך בזה השם אחד מהנמצאות כי ההיות הוא לך מעצמך וכל היות אשר לזולתך הוא עלול מן ההיות אשר לך ולזה יאמר שם ההיות באמתות ובקדימה על ה' יתברך. ועל זולתו יאמר בשתוף ובאיחור : אתה עשית את השמים. והם הגלגלים השמונה. ושמי השמים הם הגלגלים העובדים כל גלגל וגלגל בתנועותיהם : וכל צבאם. הם הכוכבים אשר בעבורם היה רבוי הגלגלים ועשית הארץ. וכל אשר עליה מהצמחים והבעלי חיים : הימים וכל אשר בהם. מהדגים והצמחים כמו האלמוגים שיתהוו בהם וקצת עשבים שגדלים במים : ואתה מחיה את כלם. ומעמיד אותם ר"ל שאין מעשיך אלו כדרך מעשי האדם שאחר שנעשו לא יתלה קיומם בקיום העושה אותם אבל מעשי ה' יתברך קיומם במה שישפע עליהם תמיד מה' יתברך ולזה הוא מחיה את כלם : וצבא השמים לך משתחווים. ר"ל שהם כלם נכנעים לו יתברך ובשליחותו הם מתנועעים כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה' : (רלב"ג)

11 אַתָּה-הוּא יְהוָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּזוֹרְתָ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ
מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשִׁמְתָ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:

רס"י ושמתי. טעמו למעלה כס"י לפי שמשמעותו כלסון עבר : (רס"י)

מצודת דוד מאור כשדים. ארז"ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים וה' הצילו : אברהם. המורה על רוב הגדולה שיהיה לאב המון גוים כמ"ש בתורה : (מצודת דוד)

רלב"ג אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. ולזה הוצאתו מאור כשדים כדי שילך לארץ הנבחרת למען יהיה זרעו נבחר כמו שבארנו בבארנו לדברי התורה : ושמתי שמו אברהם. כשרצית שיהיה לו בן

משרה אשר היה ממנו הזרע הנבחר אשר בעבורו היה אב ואדון להמון גוים כי ממנו היה הזרע שזכה לרשת ארץ שבעה עממין. והנה (ח) מצאת לבב אברהם נאמן לפניך ולזה כרת עמו הברית בין הבתרים לתת את ארץ הכנעני החתי האמורי והפרזי והיבוסי והגרגשי באופן שתנתן לזרעו. והנה לא זכר שאר האומות שאמר לו ה' יתברך שיתן לזרעו לפי שהוא אמר אחר זה ותקם את דבריך ולא נתקיים עדיין ענין נתינת שאר האומות והכל יהיה נשלם בעת ביאת הגואל כמו שבארנו בבאורנו לדברי תורה. והנה בסוף הענין הקמת את דבריך כי צדיק וישר אתה ולא תמנע מבעל חק חקו שאמרת לתת לו מהטוב ולזה רצית להגיע לזרע אברהם זה הטוב כאשר יהיו ראויים לו גם המצאת להם מה שקנו בו מהשלמות באופן שיהיו ראויים לזאת הטובה. והנה מהשגחתך על האבות (ט) ראית את עני אבותינו במצרים וירדה השגחתך להצילם ושמעת גם כן זעקתם על ים סוף כשרדף פרעה אחריהם ואבד מהם מנוס כי הים היה להם מצד אחד וחיל פרעה מצד אחר אז מהרת להצילם. ולא די שהצלת אותם אבל השתדלת לעשות מה שתעשה לך שם בו. והם (י) האותות והמופתים שנתת בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי זה היה סבה לעשות לה' יתברך שם וזה שנספר תמיד באזני בנינו ובני בנינו אלו האותות וידעו כלם כי הוא ה'. והנה במה שהשפעת מהטוב הנפשי לישראל באלו המכות אשר הכית פרעה ועבדיו ועמו בכל מכה לא היה מהעול כלל כי ידעת כי כלם הרשיעו על ישראל לענותם בענוים נפלאים ודמו לכלותם בגזרותיהם במה שגזרו שכל הבן הילוד ישליכו היאורה. ובזה הוסר הספק איך היה נענש פרעה וה' יתברך הקשה את לבו וזה כי הוא לא היה נענש על מה שהקשה ה' יתברך בו את לבו אבל היה ראוי לעונש מצד מה שהרשיע כנגד ישראל ורצה ה' יתברך בהטילו העונש עליו שיגיע מזה תועלת לישראל שידעו כי הוא ה' ולזה הבטיח ה' יתברך אברהם שיחדש אלו המופתים בצאתם ממצרים באמרו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ובזה נתבאר לאברהם קיום היעוד שיעדו ה' יתברך מענין ירושת הארץ אשר בעבורו שאל אות ואמר במה אדע כי אירשנה כי בסבת אלו האותות קנה זרעו מהשלמות מה שהיה ראוי בו לירושת הארץ כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה. וזולת האותות והמופתים שהרבית לעשות במצרים עשית עוד מהמופת כדי ידעו כלם כי אתה ה'. והוא (יא) שכבר בקעת הים לפני ישראל כשרדף פרעה אחריהם ויעברו בני ישראל בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השלכת בכח במצולות הים וצללו בהם במהירות כמו שתצלול האבן במים עזים. ועשית עוד מהמופתים לישראל למען ידעוך שכבר (יב) הנחיתם בעמוד ענן יומם ועמוד האש לילה להאיר להם את הדרך אשר ילכו וגם בחנותם לא המיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. והפלגת עוד לחדש להם מהמופת יקנו בו השלמות האמתית. והוא שכבר (יג) ירדה שכינתך על הר סיני ועיניהם רואות ודברת עמהם משמים על דרך פלא באותם הקולות הנפלאים שהיו העם רואים שומעים ונתת להם בזה האופן עשרת הדברים שכללו משפטים ישרים והם לא תחמוד ולא תענה ולא תנאף ולא תגנוב ולא תרצח וכבד. ותורות אמת הם אנכי ולא יהיה לך. והחקים והמצות הטובים הם לא תשא

וזכור. שעם היותם חקים הם מבוארי התועלת כמו שבארנו כל זה
בפרשת וישמע יתרו :

[ח] וּמִצָּאתְךָ אֶת-לִבְכוֹן זָאֲמֹן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת
אֶת-אָרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַזֹּאתִי הָאֲמֹרִי וְהַפְּרִזִי וְהַיְבוּסִי וְהַגְּרָזִישִׁי לָתֵת
לְאֲרָעוֹ וְתָקַם אֶת-דְּבָרֶיךָ כִּי צִוִּיתִיךָ אֶתֶּהּ:

רש"י וכוות עמו. לשון פעול : (רש"י)

מצודת דוד לתת לזרעו. מפני אריכת הדברים חזר לומר שוב מלת לתת וכן
דרך המקרא. ותקם. וקימת : (מצודת דוד)

[ט] וַתֵּרָא אֶת-עַנְיִי אֲבוֹתַיִנוּ בְּמִצְרַיִם וְאֶת-זְעָקָתָם שְׁמַעְתָּ עָלַי-
יָם-סוּף:

מצודת דוד ותרא. נתת לב לראות בעניים ולגאלם : (מצודת דוד)

מצודת ציון עני. מלשון עינוי : (מצודת ציון)

[י] וַתִּתֵּן אֶתֶּן וּמִפְתֵּימֵי בְּפִרְעָה וּבְכָל-עַבְדָּיו וּבְכָל-עַם אֲרָצוֹ
כִּי יִרְעֶתָ כִּי הֵאִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ-לָךְ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה:

רש"י כי הזידו. כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות
יח) : פס. לזון בלע"ז : (רש"י)

מצודת דוד הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ובפרך :
כהיום הזה. אשר נתפרסם שמך עד מאד : (מצודת דוד)

[יא] וְהַיּוֹם בְּקָעְתָּ לְפָנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ-הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה וְאֶת-
רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בַּמִּצּוֹלֹת כָּמוֹ-אֲבָן בְּמַיִם עֲזִימִים:

מצודת דוד במצולות. השלכתם למטה בעומק הים כמו אבן הנופל

לקרקעות המים אף אם הם חזקים ורדופים מאד : (מצודת דוד)

מצודת ציון בקעת. חלקת לשנים : **במצולות.** עומק המים כמו ותשלך במצולות ים (מיכה ז') : **עזים.** מלי' עוז וחזק : (מצודת ציון)

[יב] וּבַעֲמוֹד עֵצָן הַנְּזוּיִתָּם יוֹמָם וּבַעֲמוֹד אֵשׁ לִיכָה לְהָאִיר לָהֶם
אֶת-הַהָרֶךְ אֲשֶׁר יִלְכוּ-בָּהּ:

רס"י יומס. ככל יום יום : (רס"י)

מצודת דוד ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הנחיתם. הנהגתם כמו ולא נחם (שמות י"ג) : (מצודת ציון)

[יג] וְעַל הַר-סִינַי יִרְדֶּת וּדְבַר עֲמֹתָם מִשְׁבָּמִים וְתִתֵּן לָהֶם
מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָיִם וְתוֹרוֹת אֲבֹת זֹקֵימ וּמִצְוֹת טוֹבִים:

רס"י ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (לזכרס) : (רס"י)

מצודת דוד ודבר עמהם. דברת עמהם : **משמים.** כי הרכין את השמים ופירש על ההר : (מצודת דוד)

[יד] וְאֶת-שַׁבַּת קֹדֶשׁ הַזֵּה לָהֶם וּמִצְוֹת וְזֹקֵימ וְתוֹרָה צְוִיתָ
לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ:

רלב"ג ואת שבת קדשך הודעת להם קודם זה בדבר המן שנתבאר בו לכל ישראל איזה יום הוא שבת כי ביום הששי מצאו במה שלקטו משנה על אשר ילקטו יום יום כדי שיספיק להם לשבת ובשבת לא ירד ובזה הודיע להם ה' ענין השבת שהוא קדוש בזה האופן שנפלא. ואחר ששמעו ישראל עשרת הדברים ויראו פן ימותו אם ישמעו עוד דברי ה' יתברך בזה האופן אמרו למשה דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ואז צוה ה' יתברך לישראל מצות וחקים ותורה ביד משה עבדו. והנה הרבית להם עוד מופתיד למשכס לעבודתיד : (רלב"ג)

[טו] וְלוֹזֶם בְּשֵׁמִים נְתַתָּה לָהֶם לְרַעְבָּם וּמִיָּם מִסִּלַּע הוֹצֵאתָ לָהֶם לְצִמָּאָם וַתֹּאמֶר לָהֶם לָבוֹא לְרֵשֶׁת אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׂאתָ אֶת-יָדְךָ לַתֵּת לָהֶם:

רס"י לרעבם. מן רעב יחמר לרעבם כמו מן כמא לזמאס : אקר נשאת את ידך. בצצועה כמו אקר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו') : (רס"י)

מצודת דוד ולחם. הוא המן : לרעבם. להשביעם מן הרעבון : לצמאם. לרוות צמאונם : ותאמר להם. הבטחת להם : נשאת את ידך. ענין שבועה היא בהרמת ידו אל עצמו וכמ"ש אשר נשאתי את ידי וכו' (שמות ו') : (מצודת דוד)

רלבי"ג נתת להם במדבר לרעבם לחם מן השמים והוא המן והצאת להם מים מסלע לצמאם וזה קרה להם פעמים בהיותם במדבר ותאמר להם אחר זה לבוא שם מרגלים כדי שיתישרו לרשת את הארץ אשר נשבעת לאבותיהם לתת להם : (רלבי"ג)

[טז] וְהֵם וְאֲבוֹתֵינוּ הִיָּדוּ וַיִּקְשׁוּ אֶת-עֲרֻפָם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל-בִּמְצוֹתַיךָ:

מצודת דוד והם ואבותינו. כפל הדבר לתוספת ביאור : ויקשו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערפם. הוא מול הפנים : (מצודת ציון)

רלבי"ג והנה המרגלים ואבותינו עמהם הרשיעו ויקשו את ערפם לבלתי שמוע אל דברי ה' יתברך : (רלבי"ג)

[יז] וַיִּמְאָנוּ לְשָׁמֹעַ וְלֹא-יָכְרוּ נִפְלְאוֹתַיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיִּקְשׁוּ אֶת-עֲרֻפָם וַיִּתְּנוּ-רֹאשׁ לְשׁוֹב לְעַבְדֹתָם בְּמִרְיָם וְאִתָּהּ אָלוֹהַּ סְלִיזוֹת זַזְנוֹן וְרוֹזוֹם אָרֶךְ-אֶפְיָם וְרַב-וּזְזוּסָד וְלֹא עֲזָבְתָם:

רפ"י במרים. כפזיל מרי שלהם : (כפ"י)

מצודת דוד ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז : במרים. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת : ואתה וגו'. אבל אתה אלוה סליחות וכו' והעברת פשעם ולא עזבתם : (מצודת דוד)

מצודת ציון וימאנו. מלשון מיאון וסירוב : (מצודת ציון)

רלב"ג לעלות שם לרשת את הארץ כאמרם אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וימאנו לשמוע כשאמר להם יהושע וכלב שיעלו כי הארץ טובה מאד וה' יתברך הוא בעזר ישראל ולזה אין לירא מעוצם האומות ההם ולא זכרו הנפלאות העצומות אשר עשית עמהם קודם זה אשר בעבורם היה ראוי שיבטחו בה' יתברך שהוא יכניע אויביהם לפניהם כי כל אשר יחפוץ יוכל ויקשו ערפם לבלתי בטוח בה' יתברך ואמרו מרב מרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ועם כל זה שעשו כנגדך אתה אלוה הסליחות חנון ורחום ארך אפים ומרבה להטיב ולזה לא עזבתם כי הארכת אפך ורחמת עליהם ולא רצית להפרע מהם תכף אבל הארכת חנותם במדבר עד שלמות ארבעים שנה כדי שלא ימותו בלא עתם ובאותם הארבעים שנה קרבת אותם מאד לעבודתך כמו שזכר אחר זה וכל זה מרוב השגחתו על ישראל בעבור בריתו עם האבות. וגם כי הרשיעו מאד (יח) לעשות להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך ישראל אשר העלה אותך מארץ מצרים ועשו בזה הכעסות גדולות כנגד ה' ית' : (רלב"ג)

[יח] אף כי-עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך במצרים ויעשו נאצות גדלות:

מצודת ציון מסכה. מדבר הניצק וניתך : נאצות. ענין כעס ובזיון : (מצודת ציון)

[יט] ואתה ברוזומיך הרבים לא עזבתם במדבר את-עבוד הענן לא-סר מעליהם ביוםם להזותם בהדרך ואת-עבוד האש בכלילה להאיר להם ואת-הדרך אשר ילכו-בה:

רפ"י בהלך. כמו בלך : (כפ"י)

מצודת דוד ואתה ברחמיך וכו'. ר"ל אף שהיו ראויים לעזבם בעבור

מעשיהם אבל אתה ברחמך הרבים לא עזבתם : **ואת הדרך**. ולהנחותם
את הדרך : (מצודת דוד)

רלבי"ג ואתה מפני רב רחמך עם כל לא הסירות השגחתך מהם במדבר
לא סר מעליהם עמוד הענן ועמוד האש שהיה בו תועלת להישירם
לאמונת ה' יתברך והיה בזה עוד מהתועלת לנחותם הדרך ולהאיר להם
בלילה : (רלבי"ג)

[כ] וְרוּחוֹ הַטּוֹבָה נָתַתָּה לָהֶשְׁכִּילָם וּמִנֶּכֶךְ לֹא-מִנְעֵת מִפִּיהֶם
וּבְיָמֵי נָתַתָּה לָהֶם לְצַמָּאִים :

מצודת דוד ורוחך הטובה. השפעת עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם
דברי תורתך : (מצודת דוד)

מצודת ציון ומנך. מלשון מן : **מנעת**. חדלת : (מצודת ציון)

רלבי"ג ורוחך הטובה נתת על שבעים איש מזקני ישראל להשכיל ישראל
ולהחכים ולא מנעת מנך מפיהם כל אותם הארבעים שנה ומים נתת
להם לצמאם כמו שנתבאר בספורי התורה : (רלבי"ג)

[כא] וְאֲרֵבַעִים שָׁנָה כָּל־כְּלֵתָם בְּמִדְבָּר לֹא זָסְרוּ שְׁלֹמוֹתֵיהֶם
לֹא בָלוּ וְרַגְלֵיהֶם לֹא בָצְקוּ :

מצודת דוד לא חסרו. מכל דבר המצטרך : **לא בצקו**. לא נפחו להיות כבצק
הזה כאשר יתחמץ ועולה למעלה וכדרך שאר הולכי רגל : (מצודת דוד)

מצודת ציון כלכלתם. ענין ספוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מ"ז)
: **בלו**. מלשון בליה ורקבון : **בצקו**. ענין עיסה המחומץ : (מצודת ציון)

רלבי"ג והנה כלכלת אותם ארבעים שנה במדבר לא חסרו דבר
שלמותיהם לא בלו מעליהם וגם נעלי רגליהם לא בלו בכל זה הזמן
האררך ועשה זה ה' להישיר אותם לעבודתו בתכלית מה שאפשר : (רלבי"ג)

[כב] וַתִּתֵּן לָהֶם מִמְּלָכוֹת וְעַמֻּמִּים וַתְּזַלְזְלֵם לְפָאָה וַיִּירְשׁוּ אֶת-
אֶרֶץ סִיזוּן וְאֶת-אֶרֶץ מִקְרַי וְזוּשָׁבוֹן וְאֶת-אֶרֶץ עֹז מִקְרַי-הַבְּשָׁן :

כ"י לפאה. כמו להיות לכל זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארלות

מצודת דוד ותחלקם לפאה. גרשת העובדי כוכבים וחלקתם להיות נפוצים בקצות הארץ : **ארץ סיחון וכו'.** כפל הדבר לתוספת ביאור : (מצודת דוד)

מצודת ציון לפאה. לקצה כמו פאת שדך (ויקרא י"ט) : (מצודת ציון)

רלב"ג ואחר זה נתן להם ממלכות ועממים בימי משה כאשר מתו דור המדבר וחלקת אותם לפאה שהיא הקצה וההתחלה. והעיר בזה כי הממלכות האלו נתנו לבכורות מהשבטים שהם ראובן גד ומנשה שהיה בכור יוסף ויוסף היה בכור לרחל. ואפשר עוד שקראם פאה להיותם פחותים מאחיהם וזה מבואר בראובן ומנשה ואולם בגד יתבאר ממה שאמר לו יעקב ומשה בברכותיו ולאשר אחיו. ואלו שהיו פאה ירשו את ארץ סיחון ואת ארץ מלך חשבון שלקחה סיחון מיד מלך מואב הראשון ולקח את כל ארצו מידו וכל זה לקחו ישראל בהכותם את סיחון ואת ארץ עוג מלך הבשן וזה חלק משה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה : (רלב"ג)

[כג] וּבְנֵיהֶם הִרְבִּיתָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וַתְּבִיֵאֵם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אָמַרְתָּ לְאֲבוֹתֵיהֶם לָבוֹא לְרִשְׁתָּ:

מצודת דוד לבוא לרשת. מוסב על ותביאם וכו' לבוא לרשת : (מצודת דוד)

רלב"ג והנה הרבית בני הדור ההוא שגזרת שימותו במדבר ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבותיהם לתת להם הנגבלת בתורה מעבר לירדן מזרחה וכאשר (כה) אכלו ושבעו ושמנו בעטו בך והיה זה סבה אל שבסוף הענין (כו) מרדו בך והשליכו תורתך אחרי גום והלכו אחרי אלהי העמים והנביאים אשר שלחת להם להעיד בהם הרע שיקרה להם אם לא ישיבו אליך הרגו אותם כמו שעשתה זה איזבל ויהואש ומנשה. והנה בעת התחלתם למרוד בך (כז) וזה היה בימי השופטים נתת אותם ביד צריהם והצרו להם ובעת צרתם היו צועקים עליך ומרוב רחמך פנית אליהם לתת להם מושיעים ויושיעום מיד צריהם. ולא נמנעת מזה מפני מה שמרו ועצבו את רוח קדשך : (רלב"ג)

[כד] וַיָּבֹאוּ הַבָּנִים וַיִּירָשׁוּ אֶת-הָאָרֶץ וַתִּכְנַעַ לְפָנֵיהֶם אֶת-יְשֻׁבֵי הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם בְּיָדָם וְאֶת-מֶלְכֵיהֶם וְאֶת-עַמֹּמֵי

הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כְּרִצּוֹנָם:

רס"י ותכנע. והכנעת : (רס"י)

מצודת ציון ותכנע. מלשון הכנעה : (מצודת ציון)

[כה] וַיִּלְכְּדוּ עָרִים בְּצָרוֹת וְאֶדְמָה שְׂבִינָה וַיִּירְשׁוּ בָּהֶם מְלָאִים-כָּל-טוֹב בָּרוֹת וְזֻצּוּבַיִם כְּרָמִים וַיִּיתִים וְעֵץ מֵאֲכָל לָרֵב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ וַיִּשְׂמְיֵנוּ וַיִּתְעַדְנוּ בְּטוֹבָךְ הַגָּדוֹל:

מצודת דוד חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קרוי חציבה : וישמינו. נעשו שמנים ובעלי בשר : ויתעדנו. היו מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב שהשפעת להם : (מצודת דוד)

מצודת ציון בצורות. מלשון מבצר : שמנה. מלשון שמן : ויתעדנו. ענין עונג ותפנוק כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט) : (מצודת ציון)

[כו] וַיִּמְרוּ וַיִּמְרְדוּ בָךְ וַיִּשְׁלְכוּ אֶת-תּוֹרַתְךָ אֲזוּרֵי גֹם וְאֶת-גְּבִיאֶיךָ הָרְגוּ אֲשֶׁר-הָעִידוּ בָּם לַהֲשִׁיבָם אֵלֶיךָ וַיַּעֲשׂוּ זָאֲצוֹת גְּדוֹלָת:

מצודת דוד וימרו וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה : העידו בם. התרו בם כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחש : (מצודת דוד)

מצודת ציון גום. גופם כמו גוית שאול (שמואל א' ל"א) : (מצודת ציון)

[כז] וַתִּתְּנֵם בְּיַד צָרִיָּהֶם וַיִּצְרוּ לָהֶם וּבָעַת צָרָתָם יִצְעֲקוּ אֵלֶיךָ וְאֶתְהַל מוֹשְׁמִים תִּשְׁבְּעַ וְכִרְזוּבִיךָ הָרַבִּים תִּתֵּן לָהֶם מוֹשְׁמִיעִים וַיּוֹשִׁיעוּם בְּיַד צָרִיָּהֶם:

רס"י ואתה משמים תשמע. היית שומע : (רס"י)

מצודת ציון ויצרו. מלשון צרה : (מצודת ציון)

[כח] וּכְנֹזֶז לָהֶם יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע לְפָנֶיךָ וַתַּעֲזֹבֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ בָהֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיִּזְעַקוּךָ וְאַתָּה מִשְׁמַיִם תִּשְׁמָע וְתִצְּלַם כְּרוֹזֵיךָ רַבּוֹת עֵתִים:

מצודת דוד **וכנוח להם.** וכאשר היה להם מנוחה מן העובדי כוכבים : ויזעקו. זעקו אליך : **רבות עתים.** ר"ל לא פעם ולא שתיים כ"א בעתים מרובות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וירדו.** ומשלו כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י) : (מצודת ציון)

רלב"ג **וכנוח להם** ישובו לחטוא וכאשר ירדו בהם אויביהם ישובו ויצעקו אליך ושמעת צעקתם להצילם והיה זה פעמים רבות כמו שנזכר בספר שופטים : (רלב"ג)

[כט] וַתַּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל-תּוֹרַתְךָ וְהַמָּה הַיִּידוּ וְלֹא-שָׁמְעוּ לְמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ חָטְאוּ-בָּם אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה אֲדָם וַיִּזְיֶה בָּהֶם וַיִּתְּנוּ כְּתָף סוֹרְרָת וְעֵרְפָם הִקְשׂוּ וְלֹא שָׁמְעוּ:

מצודת דוד **ותעד בהם.** היית מתרה בהם ע"י הנביאים : **ובמשפטיך וגו'.** ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך חטא כענין הריגת החוטאי' בכדי להתנקם נקמתו וכדומה : **אשר יעשה וגו'.** ר"ל המשפטים אשר אם יעשה אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה חטאו במ : **כתף סוררת.** כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחברו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ותעד.** ענין התראה : (מצודת ציון)

רלב"ג ואחר זה בימי המלכים לישראל ויהודה כאשר מרדו בד' העידות בהם על יד עבדיך הנביאים מה שיקרה להם מהרע אם לא יסודו מרוע מעלליהם. והנה עשית זה להשיבם אל תורתך והם הרשיעו ולא שמעו למצותיך ומשפטיך חטאו במ עם היותם בתכלית השלמות והערבות ואין בהם דבר מהקושי כמו הענין בתורות שאר האומות אשר ישרפו באש לאלהיהם בניהם ובנותיהם כי אלו המצות והמשפטים הם באופן שכלם מתישרים אל מה שהוא בריאות הגוף והנפש וחייהם והם נתנו כתפם סוררת ונוטה מדרכיך אשר צויתם והקשו ערפם מהפוך אליך פניהם אבל

פנו אליך עורף ולא פנים : (רלב"ג)

[לז] ותְּמוֹשֶׁךָ עֲלֵיהֶם שְׁנַיִם רַבּוֹת וְהָעֵד בָּם בְּרוּיָוֶךָ בְּיַד – נְבִיאֶיךָ
וְלֹא הָאֲזִינוּ וְהִתְנַחֵם בְּיַד עַמִּי הָאֲרָצָה:

רס"י ותמשוך עליהם. משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם : (רס"י)

מצודת דוד ותמשוך. ר"ל משכת עליהם חסד : ברוחך. ברוח נבואה הבאה מעמד : ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע : (מצודת דוד)

רלב"ג והנה הארכת העונש מרוב רחמין ומשכת עליהם שנים רבות והעידות בס ברוחך שהיתה על נביאין ובידם שלחת להם הדברים להוכיחם ולא שמעו אל דבריך לקחת מוסר והיה זה סבה שנתת אותם ביד עמי הארצות. והם מלך אשור ומלך בבל והם הרגו בהם הרג רב : (רלב"ג)

[לא] וּבְרוּיָוֶיךָ הָרַבִּים לֹא – עֲשִׂיתֶם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתֶּם כִּי אֶל –
זִזְוֹן וְרִזְוִים אֶתָּה:

רלב"ג והנה ברחמין הרבים לא עשית אותם כלה ואף על פי שהיו ראויים לזה מצד עוצם חטאתיהם גם לא הסירות מהם השגחתך לעזוב אותם בארץ שבים כי שם היו עיניך בהם להשגיח בס כי אל חנון ורחום אתה : (רלב"ג)

[לב] וְעַתָּה אֲלֵהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא עֹמֵר הַבְּרִית
וְהַזּוֹסֵד אֶל – יַמְעַט לְפָנֶיךָ אֶת כָּל – הַתְּלָאָה אֲשֶׁר – מִצְּאֵתָנוּ
לְמַלְכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וְלְכַהֲנֵינוּ וְלַנְּבִיאָנוּ וְלְאֲבֹתֵינוּ וְלְכָל – עַמֶּךָ
בְּיָמֵי מַלְכֵי אֲשׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

מצודת דוד הברית. הגמול שהבטחת בברית : אל ימעט. ר"ל יחשב לפניך למרובים וימרקו כל פשעי עמך : אשר מצאתנו. אשר מצא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וכו' : מימי מלכי אשור. שהיו הראשונים אשר הרעו לישראל : (מצודת דוד)

מצודת ציון התלאה. ענין יגיעה וטורח כמו את כל התלאה (שמות י"ח) :

רלבי"ג ועתה אלהינו שומר הברית והחסד שהיה לך עם האבות און התלאה אשר מצאתנו מימי מלכי אשור עד היום מעט ומשם בא הרע לישראל ועד עתה כי הוא הגלה עשרת השבטים והשחית רבים ביהודה ולכד את כל ערי יהודה הבצורות ואחריו בא מלך בבל להשחית את השארית הנשארה : (רלבי"ג)

[לג] ואתה צדיק על כל-הבא עלינו כי-אמת עשית ואנחנו הרשענו:

רש"י על כל הבא. על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו : (רש"י)

מצודת דוד ואתה צדיק. הדין עמך על כל התלאה הבאה עלינו : כי אמת עשית. כי אתה היית מאמת ומקיים כל מה שהבטחתנו : ואנחנו הרשענו. ולא עשינו כגמול הראוי : (מצודת דוד)

רלבי"ג והנה אתה אלהינו צדיק על כל הבא עלינו מן הרע כי באמת וביושר ובחמלה שפטת אותנו אך אנחנו הרשענו : (רלבי"ג)

[לד] ואת-מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ולא הקשיבו אל-מצותיך ולעדותיך אשר העידת בהם:

מצודת דוד ואת מלכינו. ר"ל ועם מלכינו וכו' הרשענו כי גם המה לא עשו תורתך וכו' אשר הייתי מתרה בהם לעשותם : (מצודת דוד)

רלבי"ג ולעדותיך אשר העידות בהם. ר"ל ההעדות שהעידות בהם בתורה מן הרע שיקרה להם אם יסורו מאחריך והעידות בהם עוד על ידי נביאיך. והנה הם עם רב הצלחותיהם שהיתה להם מלוכה והיו נוחלים טובך הרב בארץ הטובה אשר נתת להם לא רצו לעבדך ולא שבו ממעלליהם ארבעים ואנחנו בהפך זה : (רלבי"ג)

[לה] והם במלכותם ובטובך הרב אשר-נתת להם ובארץ הרוזבה והשמנה אשר-נתת לפניהם לא עבדוך ולא-שבו במעלליהם הרעים:

מצודת דוד במלכותם. עם שהיה בהם המלוכה ורוב טובה עכ"ז לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ממעלליהם. ממעשיהם כמו עולל לי (איכה א') : (מצודת ציון)

[לו] הִנֵּה אֲנֻזְנוּ הַיּוֹם עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתָּה לְאֲבוֹתֵינוּ לְאֶכָּל אֶת-פְּרִיָּהּ וְאֶת-טוֹבָהּ הִנֵּה אֲנֻזְנוּ עֲבָדִים עָלֶיהָ:

רש"י הנה אנחנו עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל העכו"ם : (רש"י)

מצודת דוד הנה וגו'. ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס : (מצודת דוד)

רלב"ג כי אנחנו עבדים ומלכי הגוים מושלים על אדמתנו ובהמתנו ועל גופנו ובצרה גדולה אנחנו : (רלב"ג)

[לז] וַתָּבוֹאֲתָהּ מִרְבָּה לְמוֹלְכִים אֲשֶׁר-נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּזוֹט־אוֹתֵינוּ וְעַל גְּוִיֹּתֵינוּ בַּיְשָׁלִים וּבְבִהְמֹתֵנוּ כְּרִצוֹנָם וּבְצָרָה גְּדוֹלָה אֲנֻזְנוּ: (פ)

רש"י ותבואתה. של ארץ ישראל : מרבה. מעדני מאכלים למלכי העכו"ם : אשר נתת עלינו. שהם מושלים בנו : (רש"י)

מצודת דוד מרבה וכו'. כי מלכי פרס לוקחים מהם המס וכל דבר היפה אף נעים : כרצונם. עושים כרצונם : (מצודת דוד)

מצודת ציון גויותינו. ענין גוף : (מצודת ציון)

נחמיה פרק-י

[א] וּבְכָל-זֵאת אֲנֻזְנוּ כְּרַתִּים אֲמֵנָה וְכִתְבִּים וְעַל הַזּוֹתוֹת

רש"י ובכל זאת. וככל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו : וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות : ועל החתום. שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המלות להיות לנו לעדות : (רש"י)

מצודת דוד ובכל זאת. מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקוימת לעובדיך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון : ועל החתום. על גמר דברי הספר יחתמו שרינו וכו' בחתימות ידם לאות ולראיה שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר : (מצודת דוד)

מצודת ציון אמנה. ענין קיום כמו יאמן נא דברך (מ"א ה') : החתום. ענינו גמר וסוף ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות ס"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג ועם כל זאת אנחנו כורתים ברית אמת לקיים את דברי התורה ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת ה' ולשמור ולעשות מצותיו ומשפטיו וחקיו כמו שאמרה התורה תחת אשר לא עבדת. וכבר כתבנו זה הברית אשר אנחנו כורתים ועל החתום כל המנהיגים והם השרים והלויים והכהנים והנה זכרם בשמות : (רלב"ג)

ב וְעַל הַחֲתוּמִים זְוֹבֵייה הַתְּרֻשָׁתָא בֶן-זְוֹכְלִיה וְצַדִּיקִיה:

רש"י ועל החתומים. עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המלות : נחמיה התרשתא. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב') להתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשחת יין נסך לפי שהיה משקה למלך : (רש"י)

מצודת דוד ועל החתומים. ר"ל ואלו הם הבאים על החתומים : נחמיה וכו'. ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר החתומים בלשון רבים ור"ל הגמור של כל הדברים : (מצודת דוד)

ג שָׂרִיָּה עֲזַרְיָה יְרֵמְיָה: **ד** פִּשְׁתִּיזוֹר אֲבִירָיָה מִלְכִּיָּה: **ה** זִטְוִישׁ

שְׁבַנְיָה מִקּוֹף: [\[י\]](#) זָרַם מִרְמוֹת עֵבְרִיָּה: [\[יז\]](#) הָנִיֵּאֵל גְּנָתוֹן בְּרוּף:
[\[ח\]](#) מִשְׁלָם אֲבִיָּה מִיָּמֶן: [\[ט\]](#) בַּעֲזָיָה בְּלָגִי שְׁמוּעִיָּה אֶלֶּה הַכְּהֻנִּים:
(ס)

מצודת דוד אלה הכהנים. אלה החתומים היו מן הכהנים : (מצודת דוד)

[\[י\]](#) וְהַלְוִיִּם וַיִּשְׁוֹעַ בֶּן-אֲזַנְיָה בְנֵי מִבְּנֵי זִנְדָר קְדָמִיֵּאֵל:

מצודת דוד וישוע. כן שמו בויין : (מצודת דוד)

[\[יא\]](#) וְאֲזַיָּהֶם שְׁבַנְיָה הַדְּרִיָּה קְלִיטָא פְּלִאָיָה זִנְנָן:

מצודת דוד ואחיהם. חבריהם של הלויים הנזכרים : (מצודת דוד)

[\[יב\]](#) מִיֵּכָא רְזוּב זֹשְׁבִיָּה: [\[יג\]](#) זְכוּר שִׁרְבִיָּה שְׁבַנְיָה: [\[יד\]](#) הַדְּרִיָּה
בְנֵי בְנֵינוּ: (ס) [\[טו\]](#) רָאשֵׁי הָעָם פָּרַעַשׁ פּוֹזַת מוֹאָב עִילָם וְתוֹא
בְנֵי:

מצודת דוד ראשי העם. אלה ראשי העם הבאים על החתומים : פחת
מואב. מושל במואב : (מצודת דוד)

[\[טז\]](#) בְנֵי עֲזָדָר בְּבִי: [\[יז\]](#) אֲדַנְיָה בְנֵי עֲרִיָּן: [\[יח\]](#) אֶטָר זִזְקִיָּה עֲזָר:
[\[יט\]](#) הַדְּרִיָּה זֹשֶׁם בְּצִי: [\[כ\]](#) זֹרִיף עֲנָתוֹת (נֹבִי) יִבְבִּי: [\[כא\]](#) מִמְּפִיעַשׁ
מִשְׁלָם זֹזִיר: [\[כב\]](#) מִשִּׁיזְבָּאֵל צְדוּק יְדוּעַ: [\[כג\]](#) פְּלִטְיָה זִנְנָן עֲנִיָּה:
[\[כד\]](#) הוֹשַׁע זִנְנָיָה זֹשׁוּב: [\[כה\]](#) הַלּוּזֹשׁ פְּלִזָּא שׁוּבָק: [\[כו\]](#) רְזוּם
זֹשְׁבָנָה מַעֲשִׂיָּה: [\[כז\]](#) וְאֲזַיָּה זִנְנָן עֲנָן: [\[כח\]](#) מִקּוֹף זָרַם בַּעֲנָה:
[\[כט\]](#) וּשְׂאָר הָעָם הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם הַשְׁוֹעָרִים הַמְשִׁרְרִים
הַגְּתִינִים וְכָל-הַגְּבָדִל מַעֲמֵי הָאָרְצוֹת אֶל-תּוֹרַת הָאֱלֹהִים
זְשִׁיָּהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם כָּל יוֹדַע מִבְּיָן:

רפ"י וכל הנדל. הם הגרים שנדלו מתורת העכו"ם להיות לבוקים ומחזרים אל תורתו של הקדוש ברוך הוא ולשמור מצותיו : (רפ"י)

מצודת דוד ושאר העם. אשר לא באו על החתומים : **וכל הנדל**. אלו הגרים : **כל יודע מבין**. כל מי שיודע להבין בדבר מה : (מצודת דוד)

רלב"ג נשיהם בניהם ובנותיהם כל יודע מבין. ר"ל אשר יהיו מהם בני דעת לשמוע וללמד את דברי התורה : (רלב"ג)

[כ] מוֹזְזִיקִים עַל-אֶזְזִיָּהֶם אֲדִירֵיהֶם וּבָאִים בְּאֶלֶּה וּבְשָׁבוּעָה לְלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַןָּה בְיַד מֹשֶׁה עֶבֶד-הָאֱלֹהִים וּלְשֹׁמֵר וּלְעֹשֵׂוֹת אֶת-כָּל-מִצְוֹת יְהוָה אֲדִלְנוּ וּבִשְׁפָטָיו וְזָקִיו:

רפ"י על אחיהם. עם אחיהם : **אדיריהם**. גדולים שבהם : (רפ"י)

מצודת דוד מחזיקים. הם כולם היו מחזיקים ואוחזים על דברי אחיהם האדירים והשרים אשר באו על החתומים : **ובאים**. גם המה היו באים באלה ובשבועה וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון באלה. הוא קללת השבועה כמו בשבועת האלה (במדבר ה') : (מצודת ציון)

רלב"ג מחזיקים על אחיהם אדיריהם. ר"ל שגדוליהם ושריהם מחזיקים על אחיהם להכריחם לקיים התורה : (רלב"ג)

[לא] וְאֲשֶׁר לֹא-נָתַן בְּנִתְיָנוּ לְעַמִּי הָאָרֶץ וְאֶת-בְּנֵי־הָאֱלֹהִים לֹא נִקְחוּ לְבָנֵינוּ:

מצודת דוד ואשר לא וגו'. מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבועה וגו' לומר שגם השבועה היתה אשר לא נתן וגו' וכן על כל הדברים שחושב והולך : (מצודת דוד)

רלב"ג ואשר לא נתן בנותינו וגו'. הנה זכרו קצת פרטי המצות אשר נכשלו בהם כמו ההתחתן בגוים ועשות מקח וממכר בשבת אע"פ שאין אסורו אלא מדברי סופרים לפי שהוא מביא לעבור על אסור תורה כמו הכתיבה שהיא מלאכה : (רלב"ג)

[לב] וְעַמֵּי הָאָרֶץ הַמְּבִיאִים אֶת-הַמִּקְוֹזוֹת וְכָל-שֶׁבַר בְּיוֹם הַשָּׁבָת לְמִזְכּוֹר לֹא-נִקְוָז בֵּיהֶם בַּשָּׁבָת וּבְיוֹם קִדְשׁ וְנִטְשׁ אֶת-הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמִשָּׂא כָל-יָד:

רס"י המקחות. הסחורות : שצר. תבואה כמו צצר חקר הם קוצרים (צראקית מ"ו) : וזיום קדש. של י"ט : ונטוש את השנה השביעית. כענין שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג) : ומשא כל יד. השמטת מלוא : צציעית : (רס"י)

מצודת דוד את המקחות. הדברים הנקחים מהם : וכל שבר. כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו) : וזיום קודש. זה י"ט : ונטש. נעזוב עבודת האדמה בשנת השמטה : ומשא. אף נעזוב בשמטה חוב ההלואה הניתן ביד וכן נאמר שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו) : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונטש. ונעזוב כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג) : ומשא. חוב ההלואה : (מצודת ציון)

רלב"ג וכל שבר. וכל קנין. והשמעת קרקע והשמטת כספים כי בזה נכשלו בהיותם בא"י כמו שתמצא מבואר בדברי ירמיה. והנה נטישת השנה השביעית הוא שישמיטו ידיהם מקרקעותיהם בעליהם והוא שיהיו הפירות כמו הפקר כמו שבארנו בפרשת בהר סיני : (רלב"ג)

[לג] וְהַעֲמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לְתֵת עָלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשָּׁקֶל בַּשָּׁנָה לְעִבְרָת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:

מצודת דוד והעמדנו. קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חובה עלינו לתת שלישית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה : לעבודת. להיות די צורך עבודת הבית : (מצודת דוד)

רלב"ג לתת עלינו שלישית השקל בשנה. ראוי שתדע שהשקל הזה היה יותר גדול מהשקל הנזכר בתורה ולזה הספיק להם שלישית השקל להיותו כמו מחצית השקל שצותה התורה וכבר נתבאר בפרשת כי תשא שזה הכסף היה נתן על עבודת אהל מועד לעשות ממנו כל קרבנות צבור וכל המלאכה הצריכה בבית המקדש. ובעבור שלא תשבת העבודה בבית

המקדש הפלנו גורלות על קרבן העצים. ר"ל שקצתם היו מביאים שם עצים בבית המקדש וקצתם בעת אחר בדרך שהיה הדבר מוגבל להביאם שם לעתים מזומנים ומוגבלים באופן שלא יחסרו שם עצים לצורך המערכות אשר על המזבח. וידמה שגם בזה שגגו בעתים הקודמים. וקשרו עצמם גם כן לתת מתנות כהונה ולויה בדרך שיהיו הכהנים והלויים לעבוד עבודת המקדש ולא יחסרו להם לחם ושמלה כי גם בזה שגגו בימים הקדמונים. ולזה היו הכהנים והלויים עוזבים עבודת המקדש והנה זכרו בזה המקום ממתנות כהונה בכורים ובכורות אדם ובכורות בהמה טמאה וטהורה וחלה ותרומה ומעשר מן המעשר שיקחו הכהנים ממעשר הלויים ותקנו שיביאו לכהנים כל אלו המתנות בבית האלהים כדי שלא יעזבו הכהנים העבודה לחזור על הגרנות לקחת התרומות והמעשרות

[נד] לְלוֹזֵם הַמְעֵרָכָת וּבְמִנְזוֹת הַתְּמִיד וְלְעוֹלֹת הַשְּׁבֻטוֹת הַזֹּדֵדִים לְמוֹעֲדִים וְלִקְדָשִׁים וְלִזְטָאוֹת לְכֹפֵר עַל-יִשְׂרָאֵל וְכָל מִלְאכָת בַּיִת-אֱלֹהֵינוּ: (ס)

רש"י וכל מלאכת בית אלהינו. לעשות מן הכסף : (רש"י)

מצודת דוד ללחם המערכת. הוא לחם הפנים : ומנחת התמיד. מנחת נסכי התמידין : השבתות. לעולות השבתות וגוי הם קרבנות המוספין : ולקדשים. הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור : ולחטאות. חטאות הצבור והם שעירי הרגלים ור"ח : וכל מלאכת. לצורך בדק הבית : (מצודת דוד)

מצודת ציון המערכת. ענין סדור : (מצודת ציון)

רלב"ג ללחם המערכת. הוא לחם הפנים : ומנחת התמיד. הוא הקטורת שהיו מקטירים במזבח הזהב : ולעולת התמיד. הם התמידין שבכל יום : השבתות החדשים למועדים. הם מוספי שבת וראש חדש וימים טובים : ולקדשים ולחטאות. הם זבחי שלמי צבור וחטאות של צבור : וכל מלאכת בית אלהינו. הוא כל מה שיצטרך שם כמו שמן למאור וסולת למנחות ויין ושמן ופרה אדומה ושאר מה שיצטרך שם : (רלב"ג)

[נה] וְהַגּוֹרְלוֹת הַפְּלָנוּ עַל-קֶרְבֵּן הָעֲצִים הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם ֹ לְהָבִיא לְבַיִת אֱלֹהֵינוּ לְבַיִת-אֲבוֹתֵינוּ לְעֹתֵם מִזְבָּחִים שְׁנָה בְּשָׁנָה לְבַעַר עַל-מִזְבֹּחַ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה:

רפ"י הפלנו. כמה יביא כל אחד : קרבן העצים. תקרובת של עצי המערכה למזבח : לבית אבותינו. שהיא בית קדושת אבותינו : (רפ"י)

מצודת דוד על קרבן העצים. מתי יביא כ"א תקרובות עצי המערכה למזבח : הכהנים וגו'. על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה' להעת המוכן וקבוע לו ע"פ הגורל שנה בשנה בכל שנה יביא בהעת ההיא : (מצודת דוד)

מצודת ציון מזומנים. ענין הכנה וקביעות וכן בעתים מזומנות (לקמן י"ג) : **לבער**. מלשון הבערה והסקה : (מצודת ציון)

[לז] וְלֵהֲבִיא אֶת-בְּכוֹרֵי אֲדָמֹתֵינוּ וּבְכוֹרֵי כָל-פְּרֵי כָל-עֵץ שָׁנָה בְּשָׁנָה לְבַיִת יְהוָה:

רפ"י ובכורי כל פרי כל עץ. בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים : (רפ"י)

מצודת דוד את בכורי. אלו הבכורים מראשית כל פרי האדמה : כל פרי כל עץ. להביא מכל פרי העץ עם שהתורה לא חייבה אלא מחמשת המינין : (מצודת דוד)

רלב"ג בכורי אדמתנו. הם בכורי חטה ושעורה : ובכורי כל פרי כל עץ. כבר בארו רבותינו שזה אינו אלא בפירות המיוחסים לארץ ישראל כמו גפן ותאנה ורמון וזיתים ותמרים ואלו השבעה מינין שזכרנו הם המיוחסים לארץ ישראל כאמרו ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש : (רלב"ג)

[לז] וְאֶת-בְּכוֹרֹת בְּנֵינוּ וּבְהֵמֹתֵינוּ כִּפְתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת-בְּכוֹרֵי בְּקָרֵינוּ וְצֹאֲנֵינוּ לְהַבִּיא לְבַיִת אֱלֹהֵינוּ לְכַהֲנִים הַמְּשֻׁרְתִּים בְּבַיִת אֱלֹהֵינוּ:

מצודת דוד בכורות בנינו. ליתן פדיונו חמשת שקלים : ובהמתנו. זה פטר חמור לפדותו בשה : לכהנים. לתת לכהנים המשרתים חלף עבודתם : (מצודת דוד)

רלב"ג ואת בכורות בנינו ובהמתנו. הם בכור אדם ופטר חמור. וזכרם

יחד לפי ששניהם נתנו לפדיון : (רלב"ג)

[לח] וְאֶת-רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ וְתְרוּמוֹתֵינוּ וּפְרִי כָל-עֵץ תִּירוֹשׁ וַיֵּצֵהָר נָבִיא לְכַהֲנִים אֶל-לְשָׁכוֹת בַּיִת-אֱלֹהֵינוּ וּבְמַעֲשֵׂךְ אֲדָמֹתֵנוּ לְלוֹיִם וְהֵם הַלְוִיִּם הַמַּעֲשִׂיִּים בְּכֹל עֲרֵי עֲבֹדָתָנוּ:

רס"י נביא לכהנים אל לשכות. כי קם היו רגילים : המעשרים ככל ערי עבודתנו. שנוטלים מעשרותיה' ככל ערי ישראל : (רס"י)

מצודת דוד ראשית עריסותינו. זה החלה מן העיסה : ותרומותינו. זה תרומת דגן : ופרי וגו'. תרומות פרי תירוש ויצהר : אל לשכות. לשומם בהלשכות והכהני' יחלקו ביניהם : המעשרים. הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים את האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ"מ נותן למי אשר לא עמל בה : (מצודת דוד)

מצודת ציון עריסותינו. ענין עיסה כמו ראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו) : תירוש. יין : ויצהר. שמן : (מצודת ציון)

רלב"ג ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר. ר"ל תרומות הדגן ותרומת פרי כל עץ שנגמרה מלאכתו כמו תירוש ויצהר : (רלב"ג)

[לט] וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן-אֶהֱרֹן עִם-הַלְוִיִּם בַּעֲשֵׂר הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלֹו אֶת-בְּמַעֲשֵׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבַיִת אֱלֹהֵינוּ אֶל-הַלְשָׁכוֹת לְבַיִת הָאוֹצֵר:

רס"י בעשר. ל' בעשור : את מעשר המעשר. שהיו הלויים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש : (רס"י)

מצודת דוד בעשר הלויים. בעת יקחו הלויים את מעשרם יהיה עמו כהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר : מעשר המעשר. מעשר מן המעשר שלקחו להם : לבית האוצר. למקום אוצר התרומה : (מצודת דוד)

רלב"ג והיה הכהן בן אהרן עם הלויים בעשר הלויים. עשו זה להרחיק הלויים מכבוש תחת ידם מעשר המעשר שהוא לכהנים ולזה חייבו שיהיה

שם כהן עמהם בלקחם המעשרות ועל הלויים חייבו שיהיה הטפול להביא מעשר המעשר לשכות בית המקדש לבית האוצר : (רלב"ג)

[מ] כִּי אֶל-הַלְשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלְוִי אֶת-תְּרוּמַת הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיְצֵהָר וְשֵׁם כָּלִי הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְשַׁרְתִּים וְהַשֹּׁעֲרִים וְהַמְשָׁרְרִים וְלֹא נֶעְזַב אֶת-בַּיִת אֶלְהֵינוּ:

מצודת דוד ושם. בהלשכות ההם היו מונחים כלי המקדש : **והכהנים וגו'.** ישבו שם לשמרם ולזה יביאו לשם את התרומה : **ולא נעזב.** למען לא נעזוב את בית ה' כי אם היו הכהנים רדופים לשוטט אחר התרומה היה א"כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם : (מצודת דוד)

נחמיה פרק-יא

[א] וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי-הָעָם בִּירוּשָׁלַם וּשְׂאֵר הָעָם הַפְּיֻלֹּ גֹזְרֹלוֹת לְהַבִּיא אֶזְזָד מִן-הָעֶשְׂרָה לְשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתִשֶׁע הַיְדוֹת בְּעָרִים:

רס"י אחד מן העשרה. שניסראל למען יסזו צירושלים לשמור העיר : **ותשע הידות.** תשעה חלקים שניסראל : (רס"י)

מצודת דוד להביא. מערי יהודה : **לשבת בירושלים.** לשמרם מן העובדי כוכבים : **בערים.** ישארו בעריהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון הידות. החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מ"ז) : (מצודת ציון)

רלב"ג וישבו שרי העם בירושלים וגו'. כאן חוזר לענינו הראשון שזכר שהעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים. ולזה נתן נחמיה אל לבו לתקן ענין הגלות שיהיה לבם לה' ויקימו התורה ולתקן דברי עבודת בית המקדש. ובזה הפסיק המאמר ואחר כך השתדל שישבו שרי העם בירושלים והפילו גורלות להביא אחד מעשרה משאר העם לשבת בירושלים וקצתם התנדבו עוד מעצמם לשבת בירושלים וברכו

העם את המתנדבים כי הם עזרו להשיב ירושלים על ענינה הראשון. ר"ל לבנות חרבותיה. וזכר כי המתנדבים הם ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים וזכר עוד מי ישב בירושלים מבני יהודה ומבני בנימין : (רלבי"ג)

[ב] וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכָל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לְעֵבֶת בִּירוּשָׁלַם :
(פ)

רס"י המתנדבים. אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר
מן האויבים : (רס"י)

מצודת דוד המתנדבים. אשר התנדבו מעצמם מרצונם שלא ע"פ הגורל ולפי ששיבת הכרכים קשה כי היוקר היה במקום רבת עם לזה תחשב לנדבה : (מצודת דוד)

[ג] וְאֵלֶּה רְאֵשֵׁי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה
יָשְׁבוּ אִישׁ בְּאַחֲזָתוֹ בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַגִּתִּינִים
וּבְנֵי עֵבֶרֶי עֲלֵבָה : שְׁלֹמֹה :

רס"י ואלה ראשי המדינה אשר יסבו בירושלים. הוא שנאמר בסמוך ובירושלים יסבו בני יהודה וגו' : (רס"י)

מצודת דוד ואלה וגו'. הם הנאמרים במקרא שאח"ז ובירושלים ישבו וכו' : איש. כ"א ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיה להם מאז עד שלא גלו ישראל וכו' ר"ל הם היו היושבים באחוזתם : (מצודת דוד)

[ד] וּבִירוּשָׁלַם יָשְׁבוּ מִבְּנֵי יְהוּדָה וּמִבְּנֵי בְנֵימִן מִבְּנֵי יְהוּדָה
עֲתִיָּה בֶן-עֲזִיָּה בֶן-זְכַרְיָה בֶן-אֲבִרָה בֶן-שִׁפְטִיָּה בֶן-
מִהֶלְלָאֵל מִבְּנֵי-פָרֶץ :

רס"י מבני יהודה עתיה וגו'. חוזר ומפרט מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרטה אינה מונה כי אם הגדולים והחשובים שבהם : (רס"י)

מצודת דוד מבני יהודה וגו'. ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ"א

מתי מספר לזה לא זכרם פה עם שנזכרו בד"ה : (מצודת דוד)

יז וּמַעֲשֵׂיהָ בֶן-בָּרוּךְ בֶּן-כָּל-זֹזָה בֶן-זֹזִיָּה בֶן-עֲרִיָּה בֶן-
יוֹרֵיב בֶּן-זְכָרְיָה בֶן-הַשְּׁלֹנִי:

מצודת דוד בן השלוני. מבני שלה בן יהודה : (מצודת דוד)

יח כָּל-בְּנֵי-פָרֶץ הַיְשָׁבִים בִּירוּשָׁלַם אַרְבַּע מֵאוֹת יְשָׁעִים
וּשְׁבַנָּה אֲנָשֵׁי-זָוִיל: (ס)

מצודת דוד כל בני פרץ. ומספר בני שלה כללם בד"ה עם בני זרח שלא
הוזכרו פה : (מצודת דוד)

יט וְאֵלֶּה בְּנֵי בְנֵימָן סָלָא בֶן-מִשְׁלָם בֶּן-יֹעֵד בֶּן-פְּרִיָּה בֶן-
קֹכְלִיָּה בֶן-מַעֲשֵׂיָה בֶן-אֵיתִיָּאל בֶּן-יִשְׁעֵיָה: **יח** וְאַחֲרָיו גְּבִי סָלָא
תִּשְׁעַ מֵאוֹת עֲשָׂרִים וּשְׁבַנָּה:

מצודת דוד ואחריו. במעלה וחשיבות : תשע וגוי. ועמו תשע מאות וכו' :
(מצודת דוד)

כ וַיֹּאֲלֵ בֶן-זְכָרְיָה פְּקִיד עֲלֵיהֶם וַיהוָה בֶּן-הַסְּנוּאָה עַל-
הָעִיר מִשְׁנָה: (פ)

כ"י פקיד. ממונה : משנה. אחר (הפקיד) : (כ"י)

מצודת דוד פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לראש : משנה. שני במעלה
אל המושל הממונה על העיר : (מצודת דוד)

רלב"ג ויהודה בן הסנואה על העיר משנה. ר"ל משנה לפחה ואפשר
שהיה משנה לפקיד והוא היותר נראה : (רלב"ג)

כא בֶּן-הַכְּהֹנָיִם יְדָעִיָּה בֶן-יוֹרֵיב יְכִיָּן:

מצודת דוד מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעיה וכו' : (מצודת דוד)

[יא] שְׂרִיָּה בֶן-זִזְקֵיָה בֶן-מִשְׁלָם בֶן-צְדוּק בֶן-מְרִיּוֹת בֶן-
אֲזִיטָב נָגִד בֵּית הָאֱלֹהִים:

רס"י נגיד. ממונה : נגיד בית האלהים. ממונה על בית אלהים : (רס"י)

מצודת דוד נגיד. ממונה של בית אלהים : (מצודת דוד)

רלב"ג נגיד בית האלהים. ר"ל ממונה על בית האלהים : (רלב"ג)

[יב] וְאֲזִיָּהֶם עֲשִׂי הַמְּלָאכָה לְבֵית עֲמֻנָה מֵאוֹת עֲשָׂרִים וְשָׁנִים
וְעַדִּיָּה בֶן-יְרוּזָם בֶן-פְּכֻלְיָה בֶן-אֲמִצִּי בֶן-זְכַרְיָה בֶן-פְּעִיזָאוּר
בֶן-מִלְכָּיָה:

רס"י ואחיהם עושה המלאכה לבית. וחזריהם שהיו עוזדים עבודת הבית
וקרצנותיו :

מצודת דוד ואחיהם. חבריהם של ידעיה כו' עושי מלאכת עבודת המזבח
היו במספר שמונה מאות וכו' : ועדיה וגו'. אף הוא היה מהיושבים
בירושלים : (מצודת דוד)

[יג] וְאֲזִיָּוִי רָאשִׁים לְאֲבוֹת מֵאֲתָיִם אַרְבָּעִים וְשָׁנִים וְעַבְדֵי
בֶן-עֲזָרָאֵל בֶן-אֲזִיָּוִי בֶן-מִשְׁלָמוֹת בֶן-אֲבָר:

רס"י ראשים לאבות. ראשי בית אב ממשפחות הכהנים : (רס"י)

מצודת דוד ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו
במספר מאתיים וכו' ואף הם ישבו בירושלים : ועמשסי וכו'. אף הוא ישב
בירושלים : (מצודת דוד)

[יד] וְאֶזְזִיָּהֶם גְּבוּרֵי זֵוִיל בְּמֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה וּפְקִיד עֲלֵיהֶם
זְבֻדֵי אֶל בֶּן-הַגְּדֹוֹקִים: (ס)

רס"י ופקיד עליהם. ממונה עליהם : (רס"י)

מצודת דוד ואחיהם. של ראשי האבות : (מצודת דוד)

[טו] וּבֶן-הַכֹּהֲנִים שְׁמֵעִיָּה בֶּן-זֹשֻׁב בֶּן-עֲזַרְיָה בֶּן-זֹשֻׁבִּיָּה
בֶּן-בֹּנִי:

מצודת דוד ומן הלויים. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וכו' : (מצודת דוד)

[טז] וְשִׁבְתִּי וַיּוֹזְבֵד עַל-הַמְּלָאכָה הַחֲזִיעֶנָה לְבַיִת הָאֱלֹהִים
בְּרֵאשֵׁי הַכֹּהֲנִים:

רס"י על המלאכה החיונה. אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועלי
המערכה שהיו מביאים מבחוץ : (רס"י)

מצודת דוד על המלאכה וכו'. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ
למקדש והיא לצורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית
וכדומה : מראשי הלויים. והם היו ראשי הלויים : (מצודת דוד)

רלב"ג על המלאכה החיונה לבית האלהים. ר"ל שהוא היה ממונה על
מלאכת בדק הבית במה שיצטרך מהמלאכה בחצר הכהנים והעזרות
ובכלל כל מה שהוא מצטרך במה שהוא חיצון מבית האלהים : (רלב"ג)

[יז] וּבִמְתַנֵּיָּה בֶּן-בְּמִיכָה בֶּן-זְבֻדֵי בֶּן-אֶסָף רֵאשֵׁי הַתְּנוּזָה יְהוּדָה
לְתַפְלָה וּבִקְבֻקְיָה בְּשֵׁנָה בְּמֵאוֹזֵי וְעַבְדָּא בֶּן-שִׁמוּעַ בֶּן-גְּלָל
בֶּן-(יְדִיתָן):

רס"י ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה ראש וממוני וגדול לפתוח
תחלה להודות בתפלה ובזמירות פירותיהם של לויים, יהודה כמו יודה

והה"ח נכנסת בתיבה שלא לכורך כמו יוסף יהוסף : (כ"ז)

מצודת דוד ראש התחלה, יהודה לתפלה. הוא היה הראש להתחיל בתחלה את ההודות וההלול לעת בוא זמן התפלה : משנה מאחיו. היה שני לו מבין שאר אחיו : ועבדא וגו'. אף הוא ישב בירושלי' : (מצודת דוד)

מצודת ציון יהודה. מלשון הודות והלל : (מצודת ציון)

רלב"ג ראש התחלה יהודה לתפלה. ר"ל שהוא היה ראש לאשר יודה תחלה מהלויים לתפלה לשם יתברך והם המשוררים ובקבוקיה היה השני לו להודות לתפלה : (רלב"ג)

[יח] כָּל-הַלְוִיִּם בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ מֵאֲתָיִם שְׂמֹנִים וְאַרְבָּעָה: (פ)
[יט] וְהַשְּׂוֹעֲרִים עֲקֹב טַלְמוּן וְאֲזִיזָהּ הַשְּׂמֹרִים בַּשְּׂעָרִים מֵאָה וְשִׁנָּיִם:

כ"י והשוערים. ממונין על שיערי המקדש : (כ"י)

[כ] וְיִשְׂאֵר יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּכָל-עָרֵי יְהוּדָה אִישׁ בְּנֻזְלָתוֹ:

כ"י איש בנחלתו. כל אחד בנחלתו היו יושבים : (כ"י)

מצודת דוד בכל ערי יהודה. ישבו בכל ערי יהודה כל איש בנחלתו : (מצודת דוד)

[כא] וְהַנְּתִינִיִּם יֹשְׁבֵי בְּעֹפֶל וְצִיּוֹן וְגִשְׁפָּא עַל-הַנְּתִינִים: (פ)

כ"י בעופל. מקום אחד אשר בירושלים : על הנתינים. ממונים על הנתינים : (כ"י)

מצודת דוד יושבים. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים : על הנתינים. פקידים על הנתינים : (מצודת דוד)

רלב"ג והנתינים יושבים בעפל. ר"ל בגובה העיד והוא קרוב לבית המקדש כדי שיהיו קרובים לעשות המלאכה אשר תצטרך שם : (רלב"ג)

[כב] ופקיד הלויים בירושלם עזי בן-בני בן-זושביל בן-מתניה בן-מיכא מבני אסף המשוררים לנגד מלאכת בית-האלהים:

רס"י ופקיד הלויים. ממונה על הלויים אשר צירושלים : לנגד מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני דק הבית וסאר דברים שמוציאין ממון למעשה (למעשר) הבית כענין שנאמר למעלה וסצתי ויוזד על המלאכה החיכונה וגו' : (רס"י)

מצודת דוד ופקיד וגו'. הפקיד על הלויים אשר ישבו בירושלים היה עוזי וכו' : לנגד מלאכת. הם היו הממונים על מלאכת הבית לחזק את הבדק ולהוסיף בבנין : (מצודת דוד)

רלב"ג ופקיד הלויים בירושלים וגו'. ר"ל שהוא היה ממונה לנגד מלאכת בית האלהים לכל המצטרך שם לעושי המלאכה והוא היה מוציא כל ההוצאות כי מצות המלך ארתחששתא היתה עליהם שיהיו ממונים על זה כי מממון המלך היה נעשה כל זה : (רלב"ג)

[כג] כי-מצות המלך עליהם ואמנה על-המשוררים דבר-יום ביומו:

רס"י כי מצות המלך עליהם. והמלך היה מאמין בהם : על המשוררים. להוציא ממון מאוצר המלך דרוס : דבר יום ביומו. כדי לעשות לרכי הבית : (רס"י)

מצודת דוד כי מצות המלך עליהם. המלך צוה עליהם שיהיו הם הממונים על המלאכה. ואמנה. קיום ותוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים לתקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואמנה. ענין קיום : (מצודת ציון)

רלב"ג ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו. כי המלך נתן האמונה הזאת על המשוררים דבר יום ביומו שיאמרו כמה היתה ההוצאה ביום ההוא

[כד] וּפְתוּזָיָה בֶן-מִשִּׁיזְבָּאֵל מִבְּנֵי-זְרוּחַ בֶן-יְהוּדָה לִיד הַמֶּלֶךְ לְכָל-דָּבָר לָעָם:

רפ"י ליד המלך. הוא היה מארזן לענת המלך דריוש : לכל דבר. לכל דבריהם אשר לעם לדבר עליהם אל המלך : (רפ"י)

מצודת דוד ליד המלך. היה מוכן למקום המלך לשאול מעמו את כל הדבר המצטרך לעם :

רלבי"ג והנה פתחיה בן משיזבאל היה ליד המלך לכל דבר שיהיה לעם. ר"ל שהוא היה מקב מהם מנת המלך ושאר הדברים אשר יבאו למלך מהם :

[כה] וְאֵל-הַזֹּצְרִים בְּשִׂדְתָם מִבְּנֵי יְהוּדָה יֵשְׁבוּ בְּקִרְיַת הָאֲרָבָע וּבְנֵתְיָהּ וּבְדִיבֶן וּבְנֵתְיָהּ וּבִקְבָצָאֵל וּזֹצְרִיָּה:

מצודת דוד ואל הזוצרים. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי הפרזים מבלי חומה סביב. בשדותם. במקום רבוי השדות : ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה : וחצריה. מקומות קטנות הסמוכות לה : (מצודת דוד)

רלבי"ג ואל הזוצרים בשדותם. ר"ל אל העירות הבלתי מוקפות חומה כאמרו ובתי החצרים אשר אין להם חומה (יקרא כ"ה ל"א) : (רלבי"ג)

[כז] וּבִישׁוּעַ וּבְמוֹלָדָה וּבְבֵית פֶּלֶט׃ **[כח]** וּבְזֹצֵר שׁוּעַל וּבְבָאֵר שֶׁבַע וּבְנֵתְיָהּ׃ **[כט]** וּבְצֶקֶלָה וּבְמִכְנָה וּבְנֵתְיָהּ׃ **[ל]** וּבְעֵין רְמוֹן וּבְצַרְעָה וּבִירְמוֹת׃ **[לא]** זָנֹז עַדְכֶם וּזֹצְרִיָּהם לְכִישׁ וּשְׂדֵתְיָהּ עֲזָקָה וּבְנֵתְיָהּ וּיְזֹזוּ מִבָּאֵר-שֶׁבַע עַד-גֵּיא-הַנָּחַל׃

מצודת דוד ושדותיה. בבתי השדות : (מצודת דוד)

[לב] וּבְנֵי בְנֵימָן מִגְּבַע מִכְמֵשׁ וְעֵינָהּ וּבֵית-אֵל וּבְנֵתְיָהּ׃

מצודת דוד מגבע. מקום התחלת מושבותם היו מגבע וישבו בה ובמכמש
וכו' (מצודת דוד) :

לכב עֲנִיּוֹת נָבַע עֲנִיָּה: **לג** זֹצֹר | רְבֵה גְתִים: **לד** זֹרֵיד צְבָעִים
נְבִלָט: **לה** לָד וְאוֹנוּ גַי הַזֹּרְשִׁים: **לו** וּבֵן-הַלְוִיִּם מִזִּזְלִקוֹת
יְהוּדָה לְבִנְיָמִין: (פ)

כס"י מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ
יהודה ובנימין :

מצודת דוד מחלקות. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה
עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה : (מצודת דוד)

רלב"ג ומן הלויים מחלקות יהודה לבנימין. ר"ל שכבר באו מחלקות מהם
לארץ יהודה ולארץ בנימין : (רלב"ג)

נחמיה פרק-יב

א וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר עָלוּ עִם-זְרֻבָּבֶל בֶּן-
שְׂאֵלְתִיאל וַיְשׁוּעַ שְׂרָיָה יִרְמְיָה עֶזְרָא:

כס"י וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים :
הוא יהושע הכהן הגדול : (כס"י)

מצודת דוד וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים :
שריה. ר"ל ואלה הכהנים העולים שריה וכו' : (מצודת דוד)

רלב"ג עם זרובבל בן שאלתיאל וישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן
הגדול : שריה ירמיה עזרא. כל אלו הנזכרים שהם ראשי הכהנים הם
ראשי המשמרות ולא מנה בכאן מהם כי אם עשרים ושנים אולי לא היו
שם אז משמרות יותר כי המשמרות היו עשרים וארבע בימי דוד : (רלב"ג)

[ב] אַבְרָהָם מֶלֶךְ זֹטוֹשׁ: **[ג]** שְׂכָנִיה רְזוּם בִּרְמֹת: **[ד]** עָרֹא
גְּזָתוֹי אָבִיה: **[ה]** מִימִין מַעֲרֵיה בְּלָזָה: **[ו]** שְׂמַעְיָה וַיִּזְרִיב
יְדַעְיָה: **[ז]** סָלוֹ עָבֹוק זֹזְלָקִיה יְדַעְיָה אָלָה רָאשֵׁי הַכְּהָנִים
וְאַזְזִיהֶם בִּיבִי יִשׁוּעַ: **[ח]** (פ)

רס"י צימני יסוע. שהיו ראשים צימני יהושע כהן גדול : (רס"י)

מצודת דוד ואחיהם. ר"ל אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים : **בימי**
ישוע. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג
: (מצודת דוד)

[ח] וְהַלְוִים יִשְׁוֶע בְּצוֹי קְדָמֵי אֵל שְׂרַבְיָה יְהוּדָה בַּתִּנְיָה עַל-
הַיְדוּת הוּא יְאֻזִּיו:

רס"י הידות. מן כלי סיר לומר סירה : (רס"י)

מצודת דוד והלויים. העולים עמהם היה ישוע וכו' : **על הידות**. אשר היה
ממונה על ההודות וההילול לראש התחלה כמ"ש למעלה : **מתניה וגו'**.
ראש התחלה יהודה וכו' : **הוא ואחיו**. הוא עלה עם אחיו הם אנשיו ובני
סיעתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון הידות. מלשון הודות והלול : (מצודת ציון)

רלב"ג והלויים ישוע וגו'. אלו היו ראשי משמרות : **על הידות**. בא במשקל
השלם והוא הפקוד שהוא המקור מבנין הפעל. והרצון בו שהם היו ראשי
המשמרות על דבר הודות ה' והם המשוררים : (רלב"ג)

[ט] וּבִקְבָקִיה (וענו) וְעָנִי אָזִיזָהֶם לְנִזְוָהֶם לְמִשְׁמְרוֹת:

רס"י למשמרות. כמו שמצינו (בדברי הימים א' כ"ד ואילך) שהלויים היו
חלוקים לעשרים וארבעה משמרות : (רס"י)

מצודת דוד אחיהם. של מתניה ואנשיו : **לנגדם**. לעומתם ושוה להם היו
חלוקים הם עם אנשיהם למשמרות כמוהם : (מצודת דוד)

יב וַיִּשְׁוֹעַ הַזֶּלֶד אֶת-יוֹקִים וַיּוֹקִים הַזֶּלֶד אֶת-אֱלֹהֵיב
וַאֲלֵיב

רס"י וישוע הזלד את יוקים וגו'. כל אלו שזמקרא זה היו כהנים גדולים
:

מצודת דוד וישוע. יהושע כ"ג הוליד את יוקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה וכן כולם הנחשבים פה שמשו בכהונה גדולה זה אחר זה : (מצודת דוד)

רלב"ג וישוע הוליד את יהויקים וגו'. כל אלו היו כהנים גדולים דור אחר דור
:

יג וַיִּזְדַּע הַזֶּלֶד אֶת-יוֹזֶבֶד וַיּוֹזֶבֶד הַזֶּלֶד אֶת-יְדֹעַ: **יב** וּבִימֵי יוֹקִים הָיוּ כַּהֲנִים רְאִשֵׁי הָאֲבוֹת לְשָׂרִיָּה מְרִיָּה לְיִרְבָּאֵל וְזִנְיָה:

רס"י ובימי יוקים. שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשים ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה. למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כולם ואת אשר לא פירש כל העשרי וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כולם
:

מצודת דוד לשריה. למשמרת אנשי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא חש להזכיר כל הכ"ד משמרות והם המה ראשי הכהנים שזכר למעלה בקצת שינוי השמות וגם למעלה לא זכר כ"א כ"ב וכאן כלל בנימין ומועדיה באחת ולא זכר חטוש ואולי כללו במי : (מצודת דוד)

רלב"ג ובימי יוקים היו כהנים ראשי האבות וגו'. לפי שמנה במה שקדם ראשי משמרות הכהנים בימי יהושע הכהן הגדול בא למנות עתה ראשי המשמרות בימי יוקים בנו ואמר כי למשמר שריה היה מריה ראש. והנה לא זכרם כלם כי השמיט חטוש. אולי נתחברה משמרתו לאחת מהמשמרות והרצון באמרו לאביה זכרי למנימין כי זכרי היה ראש למשמר אביה ומנימין. או ירצה בזה כי פלטי היה ראש שני משמרות מנימין ומועדיה
:

[יג] לְעֹזֵרָא מִשְׁלָם לְאַמְרִיָּה יְהוֹזָנָן: **[יד]** (למלוכי) לְמִלְכֵיכוּ
יִזְנָתָן לְשִׁבְעָה יוֹסֵף:

רלב"ג למליכו. הוא מלוך (לעיל ב') : (רלב"ג)

[טו] לְזֹרָם עֲדָנָא לְמַרְיוֹת זְזַלְקָי:

רלב"ג לחרם. הוא רחם (לעיל ג') : למריות. הוא מרמות (שם) : (רלב"ג)

[טז] (לעדיא) לְעֵדְוָא זְכַרְיָה לְגִזְתָּון מִשְׁלָם: **[יז]** לְאַבְיָה זְכַרְיָה
לְמַנְיָמִין לְמוֹעֲדִיָּה פְּלִטָּי:

מצודת דוד למנימין למועדיה. המשמרה ההיא היתה נקראת בשתי
השמות ע"ש שניהם : (מצודת דוד)

רלב"ג למנימין. הוא מימין (לעיל ה') : למועדיה. הוא מעדיה (שם) :
(רלב"ג)

[יח] לְבַלְלָה שְׁמוּעַ לְשִׁמְעִיָּה יְהוֹזָנָן: **[יט]** וּלְיוֹרִיב מִתְנִי לְיִדְעִיָּה
עֲזִי: **[כ]** לְסַלִּי קָלִי לְעֵמוֹק עֶבֶר:

רלב"ג לסלי. הוא סלו (שם ז') : (רלב"ג)

[כא] לְזַזְלַקְיָה זְזִשְׁבָּה לְיִדְעִיָּה זְתַנְאָל: **[כב]** הַלְוִים בְּיָמֵי
אֶלְיָשִׁיב יוֹדָע וְיִזְנָן וְיִדְעַתְוּבִים רָאשֵׁי אָבוֹת וְהַפְּתָנִים
עַל-מַלְכוּת דְרִישׁ הַפְּרָסִי: **(פ)**

רש"י הלויים בימי אלישיב. הלויים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות
הלויים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה בסמוך הם היו
ראשי בית אבות במשמרותם גם בימי אלישיב : על מלכות. בימי מלכות
דריוש היה דבר זה : (רש"י)

מצודת דוד **הלויים בימי אלישיב.** רצה לומר הלויים אשר היו בימי אלישיב כהן גדול ובימי יוידע בנו אשר כהן תחתיו ובימי בנו יוחנן (הוא יונתן הנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלויים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כמוהם היו כתובים לראשים על מלכות דריוש ר"ל ע"פ מצות המלך אבל לא היו הראשים ההם ראויים אל המעלה ההיא : (מצודת דוד)

רלבי"ג **כתובים ראשי אבות וגו'.** ידמה שבימי דריוש הפרסי שהיה אבי ארתחששתא היה אלישיב כהן גדול ועוד היה כהן גדול בימי ארתחששתא אחרי מלכו יותר משלשים ושתים שנה כמו שיתבאר במה שיבוא מזה הספר והנה נעשה אז ספר כתובים בו אלו הראשים ואינו אתנו :

[כג] **בְּנֵי לְוֵי רָאשֵׁי הָאֲבוֹת כְּתוּבִים עַל-סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים וְעַד-יָמֵי יוֹזָבֵד בֶּן-אֶלְיָשִׁיב:**

רס"י ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלויים עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין קס זכרי הימים : (רס"י)

מצודת דוד **בני לוי וגו'.** ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון : **ועד ימי וגו'.** ר"ל אבל לא התמיד הדבר כ"א עד ימי יוחנן בן בנו של אלישיב כי כאשר כהן הוא עמד ובטלה לבל יעמדו עוד לזכרון : (מצודת דוד)

[כד] **וְרָאשֵׁי הַלְוִיִּם זֹשֶׁבֶד עֶרְבֵדָה וַיִּשׁוּעַ בֶּן-קֶדְמִיאל וְאֶזְוִיָּהֶם לְנִגְדָם לְהִלָּל לְהוֹדוֹת בְּמִצְוֹת דְּוִיד אִישׁ-הָאֱלֹהִים בְּשִׁבְרֵם לְעֹבֹת בְּשִׁבְרֵם:**

רס"י משמר לעומת משמר. שהיו חלוקים במשמרותם לומר סירה : (רס"י)

מצודת דוד **וראשי הלויים.** עתה חזר לחשוב ראשי הלויים שהיו בימי יויקים כדרך שחשב ראשי אבות הכהנים : **ואחיהם.** שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה להם אלו כאלו להודות ולהלל בההלולים אשר צוה דוד להלל בהם : **משמר לעומת משמר.** כל משמר היה שוה למשמר האחד ולא היה להאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש :

רלב"ג וראשי הלויים חשביה וגו'. הם ראשי משמרות המשוררים והם היו מהללים ומודים לה' יתברך במצות דוד איש האלהים : (רלב"ג)

[כה] בַּתְּנִיָּה וּבִקְבֻקְבֵיהָ עַבְדֵיהָ מִשְׁלָם טַלְמוֹן עֶקֶב שְׂמֵרִים
שְׂוֹעֲרִים מִשְׁמֵר בְּאֶסְפִי הַשְּׂעָרִים:

רס"י שוערים משמר. שוערים היו צמסמר שלהם לשמור שיערי הבית :
צאסופי. כמו צסיפי הסערים : (רס"י)

מצודת דוד שומרים שוערים. הוא כפול במ"ש ולתוספת ביאור : משמר.
המשמר הזה היה קבוע לשמוד באספי השערים והוא בית האספים
הנזכר בד"ה והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם : (מצודת דוד)

רלב"ג באספי השערים. ר"ל שהם היו ראשים ללויים הנאספים אל
השערים לשמרם : (רלב"ג)

[כו] אֵלֶּה בִּימֵי יוֹקִים בֶּן-יִשׁוּעַ בֶּן-יֹצְדָק וּבִימֵי זְוֹבָדִיָּה הַפְּוֹזָה
וְעֹזָרָא הַכַּהֵן הַסּוֹפֵר: (פ)

רס"י אלה בימי יוקים. אלה היו שוערים בימי יוקים : (רס"י)

מצודת דוד אלה וגו'. ראשי אבות הכהנים והלויים והשוערים האלו היו
בימי יוקים וכז' : (מצודת דוד)

מצודת ציון הפחה. המושל : הסופר. החכם : (מצודת ציון)

רלב"ג אלה בימי יוקים וגו'. ידמה שקודם ימי דריוש הפרסי היו
בירושלים נחמיה התרשתא ועזרא הכהן כמו שתמצא כי בימי כורש אמר
התרשתא לקצת הכהנים המתיחסים לכהונה אשר לא יאכלו מקדש
הקדשים וכבר נכתב שם גם כן נחמיה התרשתא שנאמר אשר בוא עם
זרובבל ישוע נחמיה (עזרא ב' ב') : (רלב"ג)

[כז] וּבִזְוֹנָפֶת זְוֹבָדִיָּה יְרוּשָׁלַם בְּקִשְׁוֹ אֶת-הַלְוִיִם מִכָּל-מְקוֹמֹתָם

לְהֵבִיאֵם לִירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת זִזְכָּה וְשִׁמּוּזָה וּבְתוֹרוֹת וּבְשִׁיר
מִצְוֹתַיִם זְבָכִים וּבְכַנְרֹת:

רס"י וּבַחֲנוּכַת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם. בַּתְּשׁוּבָה חוֹמַת הַעִיר לְקַדֵּשׁ אֶת הָעִיר :
וּבַתּוֹרוֹת. וּבַהוֹדָאוֹת : (רס"י)

מִצְוֹת דוּד וּבַחֲנוּכַת וְגו'. וּבַעֲת שַׁעֲשׂוּ חֲנוּכַת הַחוֹמָה לְקַדֵּשׁ אֶת הָעִיר
כַּמִּישׁ בַּסְּמוּךְ : בְּקִשׁוֹ. חֲפָשׂוּ אַחַר הַלְוִיִם לְהֵבִיאֵם מִמְּקוֹמָם לִירוּשָׁלַם :
מִצְוֹתַיִם. עַל הַמִּצְוֹתִים וְכו' : (מִצְוֹת דוּד)

מִצְוֹת צִיּוֹן וּבַחֲנוּכַת. הַתְּחַלַּת דְּבַר מָה לְעִמּוּד בַּהּ מִשֵּׁם וְהַלָּא קְרוִי חֲנוּךְ
בְּלִי מִקְרָא : מִצְוֹתַיִם וְכו'. מִיַּנִּי כָּלִי נִגּוֹן : (מִצְוֹת צִיּוֹן)

רלב"ג וּבַתּוֹדוֹת וּבְשִׁיר. הֵם לְחַמֵּי תוֹדָה : (רלב"ג)

[כח] וַיֵּאֲסֹפוּ בְּגֵי הַמִּשְׁרָרִים וּבִן-הַכֹּפֶר סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וּבִן-
זִזְכָּרִי זְטָפָתִי:

רס"י וּמִן הַכֹּכֵר. אֲשֶׁר סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם בָּאוּ הַמְּסוֹרְכִים : (רס"י)

מִצְוֹת דוּד וַיֵּאֲסֹפוּ. ר"ל נֵאֲסֹפוּ מִן יְרוּשָׁלַם עֲצֻמָּה וּמִן הַכֹּכֵר אֲשֶׁר סְבִיבוֹת
יְרוּשָׁלַם וּמִן וְכו' : (מִצְוֹת דוּד)

מִצְוֹת צִיּוֹן הַכֹּכֵר. הַמִּשְׁוֹר : (מִצְוֹת צִיּוֹן)

[כט] וּבַמִּבֵּית הַגְּלִלָּה וּבַמִּשְׁרָדוֹת גָּבַע וְעִזְמוֹת כִּי זִזְכָּרִים בָּנִוּ לָהֶם
הַמִּשְׁרָרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם:

רלב"ג כִּי חֲצָרִים בָּנוּ לָהֶם הַמְּסוֹרְכִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם. ר"ל שֶׁהֵם בָּנוּ
סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם עָרֵי הַפְּרָזִי לְשַׁבַּת בָּם : (רלב"ג)

[ל] וַיִּטְהָרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִם וַיִּטְהָרוּ אֶת-הָעָם וְאֶת-הַשְּׂעָרִים
וְאֶת-הַזֹּזֹמָה:

רפ"י ויטהרו. תחלה טהרו את עצמן ולא"כ טהרו את אחרים : ואת השערים ואת החומה. שלא תהיה טומאה פס בעיר : (רפ"י)

מצודת דוד ויטהרו. טבלו מטומאתן : ויטהרו את העם. זרזו את העם לטהר עצמן : ואת השערים. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאוס : (מצודת דוד)

רלב"ג ויטהרו הכהנים והלויים וגו'. הנה תחלה נטהרו הם בעצמם ואחר כן טהרו העם והשערים והחומה מכל טומאה : (רלב"ג)

[לא] וְאֶעֱלֶה אֶת-שָׂרֵי יְהוּדָה בְּמַעַל לְזוּמָה וְאֶעֱמִידָה שְׂתֵי תוֹדֹת גְּדוֹלֹת וְתַהֲלֹכַת לַיְמִין בְּמַעַל לְזוּמָה לְשַׁעַר הָאֲשָׁפוֹת:

רפ"י מעל לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים וזית לין והכהנים והלויים עם שתי תודות סביב לעיר הכל כמפורש במסכת שזועות כדי לקדש את העיר : שתי תודות. שתי לחמי תודה כל לחם קרוי תודה : ותהלכות לימין. וכאשר ילאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לכד ימינה : (רפ"י)

מצודת דוד מעל לחומה. למעלה על החומה : ואעמידה. ר"ל הבאתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן ארז"ל ובהן היו מסבבים את העיר לקדשה : ותהלכות. התחלת ההלוך בהן היה אל הימין : מעל לחומה. ר"ל מן המקום אשר העלם על החומה הורידם והלכו עמהן לפני שער האשפות : (מצודת דוד)

רלב"ג ותהלכות לימין מעל לחומה. ר"ל ששם היו בנויים מקומות יוכלו להלוך בהם (והם קוררדואר"ש בלע"ז) ועליהם העלה נחמיה את שרי יהודה :

[לב] וַיִּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם הַיֹּשְׁבֵי הָאָרֶץ וַיִּזְצִי שָׂרֵי יְהוּדָה:

מצודת דוד אחריהם. אחרי הנושאים את לחמי התודה : (מצודת דוד)

[לג] וַעֲרִיָה וְעֹרָא וּבְשֵׁלָם:

מצודת דוד ועזריה וכו'. לפי שהמה היו מהיותר חשובים לזה פרטם
בשם (מצודת דוד) :

[לד] וְהוֹדָה וּבְנֵימוֹן וְשִׁמְעִיה וְיִרְמְיָהּ: (ס)

רס"י יהודה ובנימין. שני שרים היו : (רס"י)

[לה] וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בְּזֻצְצָרוֹת זְכַרְיָה בֶן-יֹנָתָן בֶּן-שִׁמְעִיה בֶּן-
בִּיתְנִיָּה בֶן-מִיכָיָה בֶן-זְכוּר בֶּן-אֶסָף:

מצודת דוד בחצוצרות. ההולך בחצוצרות היה זכריה וכו' : (מצודת דוד)

רלב"ג ומבני הכהנים בחצוצרות. כן צותה התורה שיהיו הכהנים
תוקעים בחצוצרות על זבחי השלמים והתודות באות על זבח השלמים
עם שזה היה יום שמחתם מפני חנכת חומת ירושלים : (רלב"ג)

[לו] וְאֶזְרִי שִׁמְעִיה וְעֹזֵר אֵל מַלְכִי גְּלָלִי מֵעֵי נְתַנְאֵל וְיִהוּדָה וְזִנְנִי
בְּכָלִי-שֵׁיר דָּוִד אִישׁ הָאֱלֹהִים וְעֹזֵר הַסּוֹפֵר לַפְּנֵיהֶם:

רס"י ואחיו. חזריו של זכריה הכהן : (רס"י)

מצודת דוד ואחיו. של זכריה : בכלי שיר דוד. הלכו בכלי שיר של דוד :
(מצודת דוד)

רלב"ג בכלי שיר דוד איש האלהים. הנה התקין דוד שירים להודות לה'
יתברך והיו נתונים השירים ההם למנצחים על כלים מיוחדים מכלי זמר
: (רלב"ג)

[לז] וְעַל שֵׁעַר הָעֵיִן וְנִגְדָּהֶם עָלוּ עַל-מַעְלוֹת עֵיר דָּוִד בְּמַעְלָה
לְזוֹבְנָה מֵעַל לְבַיִת דָּוִד וְעַד שֵׁעַר הַבָּיִת מִזְרָח:

רס"י ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר : ונגדס עלו.

ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה :
(כ"ז)

מצודת דוד ועל שער העין. משער האשפות הלכו אצל שער העין : **ונגדם**.
נגד עצמן של ההולכים : **במעלה לחומה**. בדרך המעלה העולה על החומה
: **מעל**. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח : (מצודת
דוד)

מצודת ציון ועל, מעל. ענינם כמו לפני ואצל : (מצודת ציון)

[לח] והתורה השניית ההולכת למואל ואני אזוריה וזיצי העם
מעל להזומה מעל למגדל התנורים ועד הזומה הרזומה:

כ"י והתודה השנית ההולכת למול. תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה
היתה הולכת נגד חברתה בטה ולא זו אחר זו : ואני אחריה. ואני הייתי
הולך אחריה של תודה : (כ"י)

מצודת דוד והתודה השנית. ר"ל אף נשאו את הלחם השנית : **ההולכת**
למול. אשר הלכה מול נגד הלחם הראשונה בשוה לה זה אצל זה ורז"ל
נחלקו בדבר : **ואני אחריה**. ואני הלכתי אחר הלחם ההיא מהצד שהלכה
היא ועמי הלכו חצי העם העומדים מעל החומה : **מעל למגדל**. משער
המים הלכו מלפני מגדל וכו' : (מצודת דוד)

רלב"ג והתודה השנית ההולכת למואל. הוא כמו למול. והרצון בזה לנגד
המקום ההוא : (רלב"ג)

[לח] ומעל לשער-אפרים ועל-שער הישנה ועל-שער הדגים
ומגדל וזנאל ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער
המטרה:

כ"י ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר : (כ"י)

מצודת דוד ועמדו וגו'. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר : (מצודת דוד)

רלב"ג בשער המטרה. הוא שער חצר המטרה שהיו שמים בו האסירים

[מ] וְתַעֲמֹדָה שְׂתַנִּי הַתּוֹרָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים וְאֲנִי וְזֻצֵי הַסְּגָנִים
עָבִי:

רס"י פתי התודות. שנסאו אותם לבהמ"ק : (רס"י)

מצודת דוד ותעמודנה. הביאו לחמי התודה והעמידו בבית ה' ואני
אחריהם וחצי הסגנים הלכו עמי : (מצודת דוד)

[מא] וְהִכְהֵנִים אֶלְיָקָיִם מִעֲשִׂיָּה מְנִיבִין מִיְכָיָה אֶלְיוֹעִינִי זְכָרְיָה
בְּזֻצָּרוֹת:

רס"י בחלוצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן : (רס"י)

מצודת דוד בחצוצרות. תקעו בחצוצרות : (מצודת דוד)

[מב] וּבִמְעִשִׂיָּה וּשְׂמִיעָה וְאַלְעָזָר וְעֹזִי וַיְהוּזָנָן וּבִמְלֶכְיָה וְעִיָּלָם וְעִזָּר
וַיִּשְׂבִּיעוּ הַבְּשָׂרִים וַיִּזְרְזוּהָ הַפָּקִיד:

מצודת דוד וישמיעו. כן שם איש : המשוררים. המה היו המשוררים ובאו
גם המה אל בית ה' לשורר ועמהם יזרחיה הממונה עליהם : (מצודת דוד)

[מג] וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם-הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים וַיִּשְׂבְּחוּ כִּי הָאֱלֹהִים
שְׂבֹחוֹם שְׂבוּחַה גְּדוֹלָה וְגַם הַנְּשִׂים וְהַיְלָדִים שְׂבֹחוּ וְתִשְׂבַּע
שְׂבוּחַת יְרוּשָׁלַם מְרֻזָּק:

מצודת דוד גדולים. ר"ל מספר גדול ורב : כי האלהים שמחם. נתן שמחה
בלבם : (מצודת דוד)

[מד] וַיִּפְקְדוּ בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל-הַנְּשִׂכוֹת לְאוֹצְרוֹת

לְתַרְוּמוֹת לְרֵאשִׁית וְלַמַּעֲשָׂרוֹת לְכֹנֶס בָּהֶם לְשָׂדֵי הָעָרִים
מִנְאֹת הַתּוֹרָה לְכַהֲנִים וְלַלְוִיִּם כִּי שְׂמוֹזֹת יְהוּדָה עַל-הַכֹּהֲנִים
וְעַל-הַלְוִיִּם הָעֹמְרִים:

רפ"י ויפקדו. לשון פקידות : הנשכות. כמו הלשכות של בית המקדש :
לכנוס בהם. וזאת הלשכות היו נותנים כל מתנותיהם של כהנים ולוים
ומסם היו חולקין ביניהם : מנאות. כמו מנות : לכהנים ללוים. כהנים היו
נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם : העומדים. ומקמים גם לפני
הקב"ה בתודות והודאות : (רפ"י)

מצודת דוד ויפקדו. היו ממנים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על
התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות : לכנוס. להכניסו
בהם מכל שדי הערים את המתנות אשר צותה התורה לתת לכהנים
וללוים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במלות שונות לתוספת
ביאור : כי שמחת יהודה. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלוים
העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי
להם להעמיד גזברים : (מצודת דוד)

מצודת ציון הנשכות. כמו הלשכות : מנאות. מתנות וחלק כמו ושלחו
מנות (לעיל ח') : (מצודת ציון)

רלב"ג ויפקדו ביום שהוא אנשים על הנשכות. ר"ל שנתמנו פקידים על
הלשכות לאוצרות לשים שם התרומות לכהנים והבכורים והמעשרות
לכנוס בהם מנות הראיות מן התודה לכהנים וללוים לתבואות שדי
הערים אשר ליהודה ובנימין כי רצה נחמיה שיובאו שם גם כן מנות
הלוים כדי שיהיו הלוים פנוים לעבוד עבודתם בבית המקדש ולא יצטרכו
לשוטט בערים לקחת מעשרותיהם : (רלב"ג)

[מה] וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה והמשמרים
והשערים כמצות ה'יד שלמה בנו :

מצודת דוד וישמרו. מוסב למקרא שלפניו שאמר כי שמחת יהודה על
הכהנים וכו' העומדים וישמרו משמרת אלהיהם בדבר העבודה המוטלת
עליהם ובדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשמרים
והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר צוה דוד אל שלמה בנו וכמ"ש
בדברי הימים : (מצודת דוד)

רלב"ג וישמרו משמרת אלהיהם. הוא שמירת בית האלהים ומשמרת הטהרה לשמור שלא תכנס טומאה בבית המקדש : (רלב"ג)

[מז] כִּי-בִימֵי דָוִד וְאַסָּף בְּקֶדֶם (רֵאשִׁי) הַמְשֻׁרְרִים
וְשִׁיר-תְּהִלָּה וְהַדּוֹת לְאֱלֹהִים:

מצודת דוד כי בימי דוד. כי המשמרות נחלקו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים : (מצודת דוד)

[מז] וְכָל-יִשְׂרָאֵל בְּיָמַי וְרַבְּבָל וּבְיָמַי גְּזֻמְיָה גְּתָנִים מְנֻזוֹת
הַמְשֻׁרְרִים וְהַשְּׁעָרִים דְּבַר-יָוֶם בְּיוֹמוֹ וּמִקְדָּשִׁים לְכֹלִים
וְהַלְוִיִּם מִקְדָּשִׁים לְבָנֵי אֶהֱרֹן: (פ)

רפ"י מניות. כמו מנות : ומקדישים ללוים. היו נותנים צמעקר ללוים והם היו נוטלים מעקר מן המעקר ונותנים לכהנים : (רפ"י)

מצודת דוד מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם : דבר יום ביומו. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד : ומקדישים. היו מקדישים את המעשר לתת ללוים והלוים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן : (מצודת דוד)

רלב"ג נותנים מניות המשוררים וגו'. ר"ל שכבר היו נותנים להם מנות יחיו בהן דבר יום ביומו כדי שלא תשבת העבודה והיו מקדישין ממון ופירות לתת ללוים והלוים היו מקדישים לבני אהרן. או ירצה בזה שישראל היו מכינים המעשרות ללוים ונושאים אותם להם בבית המקדש והלוים היו מכינים לבני אהרן מעשר מן המעשר ונושאים אותו להם בלשכתם : (רלב"ג)

נחמיה פרק-יג

[א] בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֹפֶר בַּיּוֹם הַהוּא וְנִמְצָא פְּתוּב

בּוֹ אֲשֶׁר לֹא-יָבֹוא עִמָּנִי וּמֵאֲבֵי בְּקִהְלֵהּ הָאֱלֹהִים עַד-עוֹלָם:

מצודת דוד ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה : אשר לא יבוא וגו'. לא יקבלו גרים מהם להתחתן במ : (מצודת דוד)

ב כִּי לֹא קָדַמּוּ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלִזְזָם וּבַמַּיִם וַיִּשְׁכַּח עָלָיו אֶת-בְּלָעָם לְקַלְלוֹ וַיַּהַפֵּךְ אֱלֹהֵינוּ הַקְּלָלָה לְבִרְכָה:

מצודת דוד לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ובמים בעת יצאו ממצרים : ויהפוך וגו'. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון לא קדמו. לא באו לפניהם כמו במה אקדם ה' (מיכה ו') : (מצודת ציון)

ג וַיְהִי כְּשָׁמַעַם אֶת-הַתּוֹרָה וַיִּבְהִילוּ כָּל-עַרְבֵי מִיִּשְׂרָאֵל:

רס"י כל ערב. כל תערובות העכו"ם כמו וגם ערב רב עלה אחס (סמות י"ג) :

מצודת דוד כל ערב. כל תערובות מבני עמון ומואב : (מצודת דוד)

רלב"ג ויבדילו כל ערב מישראל. ידמה שנתגיירו מעמון ומואב והם הבדילום מישראל שלא יתחתנו בהם : (רלב"ג)

ד וּלְפָנַי מִזֶּה אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן נָתַן בְּלִשְׁכַּת בַּיִת-אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לְטוֹבִיָּה:

רס"י ולפני מזה. ומקודם לכן : קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חזרו של סנבלט ונתן קם הכהן כליו של טוביה : (רס"י)

מצודת דוד ולפני מזה. קודם זה ההבדל : נתון וכו'. ר"ל אשר היה יושב בלשכת של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה ועמוני הנזכר למעלה חברו של סנבלט : (מצודת דוד)

רלב"ג קרוב לטוביה. הנה טוביה היה עמוני כמו שנזכר במה שקדם (בי רלב"ג) :

ה ויעש לו לשכָּה גדולה ושָׁם הָיוּ לְפָנָיו נְתָנִים אֶת-הַמְנוּחָה הַלְבוּנָה וְהַכְּלִים וּבְמַעֲשֵׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר מִצֹּת הַכְּלָיִם וְהַמִּשְׁרָרִים וְהַשְּׂעָרִים וְתַרְוַמַת הַכֹּהֲנִים:

רס"י ויעש. אלישיב : לפנים. סם היו נתנים קודם שצאתי לירושלים : מלכות הלויים. מתנות הראויות ללויים : (רס"י)

מצודת דוד ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותיקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושבו : ושם. בלשכה ההיא היו נתנים בה לפנים קודם שפינה אותה אלישיב להיות לטוביה למושבו : את המנחה. סולת למנחות : הלבונה. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים : והכלים. כלי בית המקדש : מצות הלויים. מה שאנו מצווים לתת ללויים. והמשוררים והשוערים. אמר זה להאשים את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאה לבו לפנות מנות משרתי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני (מצודת דוד) :

מצודת ציון ויעש. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח) : (מצודת ציון)

יז ובכל-זה לא הייתי בירושלם כִּי בְשַׁנְתָּ שְׁלֵשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתּוֹזְשֵׁסְתָא מֶלֶךְ-בָּבֶל בָּאתִי אֶל-הַמֶּלֶךְ וּלְקַץ יָמַי נְשֵׂאֲלָתִי מִן-הַמֶּלֶךְ:

רס"י ובכל זה. ובכל המעשה הזה צאתי אל המלך וחזרתי לבבל : נשאלתי. שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור : (רס"י)

מצודת דוד ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה. באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה : ולקץ ימים. ולסוף ימים ולא פירש כמה : נשאלתי. שאלתי מעמו לתת לי רשות ללכת לירושלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון נשאלתי. מלי שאלה ובקשה ועל כי שאלתו היה על עצמו אמר בלשון נפעל וכן נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ') : (מצודת ציון)

רלב"ג ובכל זה לא הייתי בירושלים. ר"ל כאשר נעשית לשכה לטוביה
בחצרי בית האלהים וזה כי בשנת שלשים ושתים לארתחששתא מלך
בבל באתי אל המלך ולקח שנה נשאלתי מן המלך ולקחתי רשות ממנו
לשוב לירושלים : (רלב"ג)

יז וְאָבּוֹא לִירוּשָׁלַם וְאָבִינָה בְרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב
לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה בְּזוֹצְרֵי בֵּית הָאֱלֹהִים:

מצודת דוד ואבינה ברעה. נתתי לב להבין ברעת המעשה אשר עשה
אלישיב בדבר טוביה לתקן ולפנות לו לשכה באחד מחצרות בית ה' :
(מצודת דוד)

מצודת ציון נשכה. כמו לשכה : (מצודת ציון)

יח וַיִּרַע לִי מְאֹד וְאֲשַׁלִּיכָה אֶת-כָּל-כְּלֵי בֵּית-טוֹבִיָּה הַזֶּה
בְּיַד הַלְּשָׁכָה:

מצודת דוד וירע לי. הדבר הזה היה רע בעיני : את כל כלי וגוי. ר"ל כלי
תשמישי הבית : (מצודת דוד)

יט וְאָמְרָה וַיִּטְהָרוּ הַלְּשָׁכוֹת וְאֲשִׁיבָה שָׁם כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים
אֶת-הַמְּנוֹזָה וְהַלְּבוֹנָה: (פ)

רס"י ואומרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגומר : (רס"י)

מצודת דוד ואומרה. צויתי על הדבר וטהרו הלשכות מכל דבר טומאה
ומיאוס : ואשיבה שם וגוי. להיות בה כאשר היה מאז עד לא ישב בה
טוביה : (מצודת דוד)

רלב"ג ואומרה ויטהרו הלשכות. ר"ל לשכת אלישיב ולשכת טוביה
ואשיב שם בלשכת טוביה כלי בית האלהים את המנחה ואת הלבונה :
(רלב"ג)

כ וְאֶדְעָה כִּי-מִנְיֹת הַכֹּלִים לֹא נִתְּנָה וַיִּבְרָזוּ אִישׁ-לְשָׁתוֹ

הַלְוִיִּם וְהַמְשֻׁרְרִים עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה:

רס"י מניות. מנות : לא נתנה. שלח נתנו ישראל שם המתנות ועל כן זרחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותיהם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם : (רס"י)

מצודת דוד ואדעה. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלויים ואין להם די סיפוקם ולזה ברח כל אחד לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו : **עושי המלאכה**. מלאכת השיר והגפת השערים : (מצודת דוד)

רלבי"ג ואדעה כי מניות הלויים לא נתנה. ר"ל כי מנות הלויים לא נתנו להם בבית האלהים. ולזה ברחו איש לשדהו הלויים והמשוררים לחזור על הגרנות בעבור מנותיהם : (רלבי"ג)

[יא] וְאֵרִיבָה אֶת-הַסִּגְנִים וְאִמְרָה מְדוּעַ נֶעְזַב בֵּית-הָאֱלֹהִים וְאֶקְבָּצֵם וְאֶעֱמְדֵם עַל-עַמְדָּם:

רס"י ואקבלם. קבלתי את הכהנים והלויים להעמידם על מקמרתם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם : (רס"י)

מצודת דוד מדוע נעזב. למה היא עזובה מן הלויים משרתי הבית : **ואקבצם**. קבצתי את הלויים והעמדתיים על מקום מעמדם כ"א במשמרו כמו שהיה מאז : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואריבה. מלשון ריב : (מצודת ציון)

רלבי"ג ואריבה את הסגנים וגו'. ולא נתנו מנותיהם בבית ה' ללויים. ואקבץ את הלויים ואעמידם על עמדם הראשון וסבבתי שכל יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות בית ה' למען לא יצטרכו הלויים לעזוב עבודת בית המקדש : (רלבי"ג)

[יב] וְכָל-יְהוּדָה הֵבִיאוּ מֵעֵשֶׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר לְאוֹצְרוֹת:

מצודת דוד וכל יהודה. כאשר חזרו הלויים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללויים : (מצודת דוד)

[יג] וְאוֹצְרָה עַל-אוֹצְרוֹת עֲלֵמֶיהָ הַכֹּהֵן וְצִדּוֹק הַסּוֹפֵר וּפְדִיָּה
בֵּין-הַלְוִיִּם וְעַל-יָדָם זֶזְנָן בֶּן-זָכוֹר בֶּן-מִתְנַיֶּה כִּי יִשָּׁבוּ
וְעָלִיהֶם לְזֹלְקָ לְאוֹזִיָּהֶם: (פ)

רס"י כי נאמנים. היו לחלוק המתנות ביניהם : (רס"י)

מצודת דוד ואוצרה. שמתו אוצרים ר"ל ממונים וגזברים על האוצרות :
ועל ידם. סמוך להם ונטפל אליהם היה חנן וכו' : נחשבו. בעיני העם :
ועליהם. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלוים : (מצודת דוד)

רלב"ג כי נאמנים נחשבו וגו'. שהם בחזקת נאמנים והם ישיבו לאחיהם
חלקם : (רלב"ג)

[יד] זְכָרָה-לִּי אֱלֹהֵי עַל-זֶאת וְאֶל-תִּמְזוֹן זֶזְנָדִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
בְּבֵית אֱלֹהֵי וּבְמִשְׁמָרָיו:

מצודת דוד זכרה לי. לזכות בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וכו'
: (ובמשמריו. להעמיד על מכונם : (מצודת דוד)

מצודת ציון תמח. כמו תמחה והוא ענין מחיקה : (מצודת ציון)

רלב"ג ואל תמח חסדי. ואל תמחה : (רלב"ג)

[טו] בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה | הָרִכִּים-גִּתּוֹת | בְּשִׁבְתָּ
וּבְבִיאִים הָעֲרָמוֹת וְעִמָּסִים עַל-הַזְּבוּרִים וְאֶף-יַיִן עֲזָבִים
וּתְאֵנִים וְכָל-מִשְׁאֵא וּבְבִיאִים יְרוּשָׁלַם בַּיּוֹם הַשִּׁבְתָּ וְאֶעֱיֵד
בַּיּוֹם בְּמִכְרָם צִיֵּד:

רס"י הערמות. אלומות של תבואה : ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות
: זיוס מכרם ליד. זיוס שהיו מוכרים מזון וליד, ליד כמו ויתן להם לידה
לדרך (בראשית מ"ח) : (רס"י)

מצודת דוד **דורכים גתות**. דורכים ענבים בגתות להוציא היין : **ומביאים הערמות**. מביאים אל הבית הערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם : **ואף יין וגו'**. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת : **ואעיז**. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת : **ביום וגו'**. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הצידה כי אז כולם מקובצים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **גתות**. הכלי שדורכים בו הענבים להוציא היין קרוי גת וכן כדורך בגת (ישעיה ס"ג) : **הערמות**. כרי לתבואה כמו ויתנו ערמות (ד"ה ב' ל"א) : **ועומסים**. ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד) : **ציד**. מלשון צידה ומזון : (מצודת ציון)

רלב"ג **דורכים גתות בשבת**. הנה זו היא מלאכה מהמלאכות שיתחייבו עליהם בשבת : **ומביאים הערמות וגו'**. ר"ל שערמות התבואה היו טוענים על החמורים בשבת והנה ישראל הם מצוים על שביתת בהמתם : **ואעיז ביום מכרם ציד**. ר"ל הנה הזהרתי אותם מכל זה ביום שהיו מוכרים צדה ומזון ביום השבת : (רלב"ג)

[טז] **וְהַצְּרִים יֵשְׁבוּ בָּהּ מִבְּיַאִים הָאֵלֶּךְ וְכָל-מִכָּר וּמִכָּרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלָּם:**

רש"י **והצורים**. סוחרים של כור מביאים דגים למכור : (רש"י)

מצודת דוד **והצורים**. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר והיו מוכרים בשבת לישראל : **ובירושלים**. כאומר אף שהיא עיר קדושה ובה המקדש חללו בה את השבת : (מצודת דוד)

מצודת ציון **דג**. ר"ל קבוצת דגים : (מצודת ציון)

רלב"ג **והנה הצורים והם סוחרים צור ישבו בה ביום השבת והיו מביאים דגים וכל סחורה בירושלים והיו מוכרים בה ביום השבת לבני יהודה** : (רלב"ג)

[יז] **וְאָרִיבָה אֶת זֹרְי יְהוּדָה וְאִמְרָה לָהֶם מַה-הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמִזֹּכְלִים אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת:**

מצודת דוד **ומחללים וגו'**. לקנות בה מיד הצורים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **חורי יהודה. שרי יהודה :** (מצודת ציון)

רלבי"ג והנה הריב נחמיה עם השרים בעבור שהיו מחללים את יום השבת באלו השלשה דברים אשר האחד הוא מדברי סופרים והוא הקניה והמכירה בשבת. והשנים הם מן התורה. האחד הוא שלא שבתה בהמתם בשבת והשני הוא עשותם מלאכה בשבת לדרוך את הגתות : (רלבי"ג)

[יח] הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל-
הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאֵתָם מוֹסִיפִים זָרוֹן עַל-
יִשְׂרָאֵל לְזָכֹל אֶת-הַשַּׁבָּת: (פ)

מצודת דוד **כה עשו.** לחלל את השבת : הזאת. ר"ל הידוע לכל : **מוסיפים וגו'.** על החרון שהיה על אבותינו : (מצודת דוד)

[יט] וַיְהִי כַאֲשֶׁר צָכְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם לִפְנֵי הַשַּׁבָּת וְאָמְרָהּ
וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת וְאָמְרָהּ אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּחוּם עַד אַחֲרֵי הַשַּׁבָּת
וּמִנְעָרֵי הָעִמּוּדָתַי עַל-הַשַּׁעֲרִים לֹא-יָבֹא מִשָּׂא בְיֹום הַשַּׁבָּת:

רס"י ויהי כאשר כללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בצערים ויחיו לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד אחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו יסראל את השבת על ידיהם : (רס"י)

מצודת דוד **כאשר צללו.** כאשר האריכו צללי השערים והוא לפנות הערב כי אז החמה בשפולי הרקיע ומתארך אז צל כל דבר : **ויסגרו.** לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם : **לא יבוא.** למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך פתחים קטנים היו שם : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צללו.** מלשון **צל :** (מצודת ציון)

רלבי"ג ויהי כאשר צללו שערי ירושלים לפני השבת. זה הוא בערב שנטו הצללים בשערים. ואומרה ויסגרו השערים. כדי שלא יבאו שם הסוחרים ויהיו למכשול לבני יהודה שלא יזהרו מלקנות מהם בשבת : (רלבי"ג)

[כ] וַיְלִינוּ הָרֹכְלִים וּמִכְרֵי כָל-מִמְכָר מִזְוִיָּן לִירוּשָׁלַם פְּעַם

ושָׁתִּים:

רפ"י וילינו. והיו לנים הרוכלים והסוחרים זיום השנת מחוץ לירושלים פעם א' ופתי פעמים כדי שיצואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשנת : (רפ"י)

מצודת ציון הרוכלים. מוכרי הבושם : (מצודת ציון)

רלב"ג וילינו הרוכלים. הם הסוחרים : (רלב"ג)

[כא] וְאֶעֱיֶדָה בָּהֶם וְאֹמְרָה אֲלֵיהֶם מִדּוּעַ אַתֶּם לָנִים לְנֶגְדַי הַזּוֹמָת אִם-תִּשְׁנֶוּ יָד אֲשַׁלְּחֶנּוּ בְּכֶם מִן-הָעֵת הַזֶּה לֹא-בָאוּ בְּשַׁבָּת: (ס)

רפ"י ואומרה אליהם. התריתי באתם הרוכלים : אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה : מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו זיום השנת : (רפ"י)

מצודת דוד מדוע אתם לנים. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם : אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית ר"ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד לענוש אתכם : (מצודת דוד)

מצודת ציון לנים. מלי לינה : תשנו. מלי שנית : (מצודת ציון)

רלב"ג אם תשנו. ר"ל אם תוסיפו שנית לעשות כן אשלח ידי בכם ליסר אתכם שלא תוסיפו לעשות כדבר הזה ומפני זה נזהרו ולא באו בירושלים מהעת ההיא בשבת : (רלב"ג)

[כב] וְאֹמְרָה לְלוֹיִם אֲשֶׁר יִהְיוּ מִטְּהָרִים וּבָאִים שְׂמֹרִים הַשְּׁעָרִים לְקֹדֶשׁ אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת זֶם-זֹאת זְכָרָה-לִּי אֲלֵהִי וְזוֹסֶדָה עָלַי כָּרַב זוֹסֶדָה: (פ)

מצודת דוד אשר יהיו מטהרים. ר"ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן והיו באים ושומרים את השערים בעוד יום וזהו לקדש את יום השבת ר"ל

שלא יבאו משקדש היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבא משתחשך (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ"ש בדי"ה) : גם זאת. גם הטובה הזאת זכרה לי לזכות : **כרוב חסדך**. גם גמול מעשה הטוב לחסד יחשב וכמ"ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א) : (מצודת דוד)

מצודת ציון וחוסה. ענין חמלה כמו אתה חסת על הקיקיון (יונה ד') : (מצודת ציון)

רלב"ג ואומרה ללויים שיהיו כלם מטהרים ויבאו לשמור השערים בשבת כל משמרות השוערים להוסיף קדושה וכבוד ליום השבת ואמנם צוה זה כי השבת לא היה נכר במקדש כי הכהנים היו עובדים עבודתם בשבת. ולזה צוה שיהיה בו זה ההיכר : (רלב"ג)

[כג] גַּם | בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת-הַיְהוּדִים הַשֹּׂיִבוּ זְנֵימָם (אשדודיות) אֲשֶׁר-דָּוִד (עמוניות) עֲמֹנִיּוֹת בּוֹאֲבֹיֹת:

רס"י הוסיבו נסים. אשר נסאו להם נסים של עכו"ם : (רס"י)

מצודת דוד הושיבו. ר"ל הושיבו בבתיהם לקחתם לנשים : (מצודת דוד)

[כד] וּבְנֵיהֶם זֹזְצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר-דָּוִד וְאִיָּם מִכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכִלְשׁוֹן עָם וְעָם:

רס"י חלי מדבר. הרצה מצניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם : (רס"י)

מצודת דוד חצי. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית בלשון עם אמותם : וכלשון עם ועם. ר"ל וכן קצת מבני יתר העובדות גלולים היו מדברים כל אחד כפי לשון עם אמותם : (מצודת דוד)

[כה] וְאָרִיב עָמָם וְאֶקְלָלֶם וְאֶכְתֶּה מִהֶם אֲנָשִׁים וְאֶמְרֹטֶם וְאֲשִׁבִיעֶם בְּאֵלֵהֶם אִם-תִּתְּנֵנוּ בְּנֵיתִיכֶם לְבָנֵיהֶם וְאִם-תִּשְׂאוּ מִבְּנֵיתֵיהֶם לְבָנֵיכֶם וְלָכֶם:

רפ"י ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם : (רפ"י)

מצודת דוד ואכה מהם. מקצת מהם : **ואמרטם**. תלשתי שער ראשם : **אם תתנו**. אם מעתה תתנו וגו' אזי יהיה עליכם עונש שבועה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ואמרטם**. ענין תלישת השער כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג) : (מצודת ציון)

רלב"ג **ואקללם**. הנה קצתם נדה והחרים. וקצתם הלקה ארבעים חסר אחת מפני עברם על מצות לא תעשה : **ואמרטם**. הוא מריטת השער ליסרם : (רלב"ג)

[כז] הָלוֹא עַל-אֲכֹלָה זֹטָא-שְׁלֵמָה מִן מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְגָוִים הָרַבִּים לֹא-הָיָה מִן מֶלֶךְ כְּמֹהוּ וְאֶהוּב לְאֶלְהֵיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֶלְהֵים מִן מֶלֶךְ עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל גַּם-אוֹתוֹ הַזֹּטָא וְהַנְּשִׂים הַנְּכָרִיּוֹת:

רפ"י גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים ע"י נשיכם של עכו"ם וזהו שנאמר בסמוך ולכם הנשמע וגו' בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמלא חטא על ידי נשי' של עכו"ם ואתם נשאתם נשים של עכו"ם להיות חוטאים : (רפ"י)

מצודת דוד **על אלה**. בעבור נשים עכו"ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה' : **ובגוים הרבים וגו'**. ועם שבכל העכו"ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות לב חכם אחר דעתו : **ואהוב לאלהיו**. והיה אהוב לה' עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א"כ נזהר מאד לקיים מצות ה' : **גם אותו**. עם כל חכמתו ואהבת ה' אליו לא התחכם להשיב כגמול ונשיו העכו"ם יכלו לו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולחטוא לה' : (מצודת דוד)

רלב"ג **גם אותו החטיאו הנשים הנכריות**. ואף על פי שהיה חכם גדול ושלם וכל שכן שיחטיאו אתכם : (רלב"ג)

[כז] וְלָכֶם הַנְּשִׂמוֹעַ לַעֲשֹׂת אֶת כָּל-הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְמַעַן בְּאֶלְהֵינוּ לְהַשִּׁיב נְשִׂים נְכָרִיּוֹת:

מצודת דוד **ולכם**. ר"ל א"כ כ"ש לכם שאינכם כשלמה היתכן להיות נשמע

אליכם אשר תזידו לעשות את כל הרעה וגוי להושיב ולקחת נשים עכו"ם
הלא בודאי יטו לבבכם לחטוא לה' : (מצודת דוד)

מצודת ציון למעול. ענין חטא ופשע : (מצודת ציון)

רלב"ג ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה וגוי. האם נשמע לכם
במה ששמעתם מדברי התורה ומקלותיה למי שיעבור על דבריה מה
שתתירו בו לעצמכם לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעול באלהינו
להושיב נשים נכריות הלא היה ראוי לכם שתקבלו מוסר ותיראו את ה'
בראותכם הרעה הגדולה אשר אנחנו בה בעבור חטא אבותינו בכמו אלה
הדברים :

[כח] ומבני יודע בן-אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט
הזורני ואבריהו

רס"י ומבני יודע. חתן לסנבלט. אחד מבני יודע חתן לסנבלט כורר
היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים כשזיל חתנו
לראות את העיר ואת מולאיה ואת מוצאיה : (רס"י)

מצודת דוד ומבני יודע. אחד מבני יודע היה חתן לסנבלט צורר היהודים
: ואבריהו מעלי. גרשתי הבן ההוא מן העיר על כי לא רצה לגרש אשתו
העכו"ם ובעבורו היה עוד סנבלט חותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל
לדעת כל מה אשר נעשה בה ולכן גרש גם חתנו לבל יוסיף גם סנבלע לבוא
עוד : (מצודת דוד)

רלב"ג ואבריהו מעלי. בעבור התחתנו בגויי הארצות וכדי שלא יהיה
רגיל סנבלט החורוני בירושלים בעבורו כי הוא היה מצרי יהודה ובנימין
ואם יראה מוצאי העיר ומבואיה אולי יתישר להזיק ליושבי ירושלים :
(רלב"ג)

[כט] זכרה להם אלהי על אלי הכהנה וברית הכהנה
והלויים:

רס"י זכרה להם. הטובה אשר עשו : (רס"י)

מצודת דוד זכרה להם. לענוש אותם על אשר גאלו ומאסו הכהונה
בקחתם נשים עכו"ם כי עי"ז נפסלו מן הכהונה : וברית. וחללו ברית

הכהונה והלויים כי בברית הבטיח להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה) ובאו אליו וגרמו לחלל הברית כי נמאסו מן הכהונה : (מצודת דוד)

מצודת ציון גאלי. ענין טנוף ומאוס כמו ויגאלו מן הכהונה (לעיל ז'): (מצודת ציון)

רלב"ג על גאלי הכהונה. ר"ל שהיו מטנפים דבר הכהונה בהתערבם בגויי הארץ : (רלב"ג)

לז וְטַהַרְתִּים מִכָּל-זֵכֶר וְאֶעֱמִידָהּ מִשְׁמֵרוֹת לְכַהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בְּמַלְאכָתוֹ:

מצודת דוד וטהרתים. אבל אני הייתי מטהר אותם מכל עבודת כוכבים כי השביעים בה' שלא יקחו עוד מבנותיהם כמ"ש למעלה : ואעמדה. העמדתי משמרות הכהנים והלויים להיות כל אחד במלאכתו בקביעות גמור : (מצודת דוד)

מצודת ציון משמרות. כל דבר המוטל על אנשים הרבה לעשות כל אחד בזמנו קרוי משמר כי ישמור לבוא בזמן הקבוע לו ולא יעבור : (מצודת ציון)

לזא וּלְקִרְבָּן הָעֵצִים בְּעֵתֵיהֶם מִזֹּמְנוֹת וְלִבְכוּרִים זְכָרָה-לִּי אֶלֶּהִי לְטוֹבָה:

רס"י זעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה. ולבכורים. שהיו מזבחים בכורים צפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו : (רס"י)

מצודת דוד ולקרבן העצים. את תקרובת העצים שעל מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבוא כל אחד : ולבכורים. קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה : זכרה לי. הזכות הזאת להטיב לי בעבורה, חזק. (מצודת דוד)

מצודת ציון מזומנות. ענין הכנה וקביעות כמו לעתים מזומנים (לעיל י'): (מצודת ציון)

רלב"ג ולקרבן העצים בעתים מזומנות וגו'. ר"ל שסדרתי הכל סדור שלם כדי שיהיה הכל מוגבל ולא יחסר דבר ולזה סדרתי עתים יביאו בעת עת. מהם קרבן העצים למערכה אנשים ידועים כדי שיהיה הכל מוכן. וכן

סדרתי עת לבכורי פירות האילן ועת אחר לבכורי התבואה יביאו אנשים באלו העתים בכוריהם. ובקש נחמיה מה' יתברך שיזכור לו כל זה לטובה אשר עשה לכבודו. הנה זה באור מה שראינו לבארו במה שהגבלנו באורו בזה המקום. ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו. התועלת הראשון הוא להודיע שראוי לפחד תמיד ולברוח מן הספק ולזה זכר שאחר שנבנתה החומה והעמיד הדלתות שם בעיר ירושלים שומרים בשערים אנשי אמת ויראי אלהים כדי שיוכל לבטוח בהם שלא יפותו בשום פנים להסכים עם צרי יהודה ובנימין. וצוה עוד שלא יפתחו הדלתות בבקר עד חום השמש כי אולי אם יותר להם לפתחם קודם זה יקרה שיוכלו להכנס צרי יהודה ובנימין. ולזאת הסבה גם כן צוה שטרם ישכבו אנשי העיר בערב יסגרו הדלתות ולהעמיד משמרות לשמור בלילה בכל מבוי ומבוי לשמור העיר ולפי שראה שהעיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנויים השתדל שישבו שם שרי יהודה ועשירית שאר הגולה העולים מבבל. התועלת השני הוא להודיע שהוא ראוי שיופקדו בכל מלאכה גדולה ממונים ישגיחו בענין המלאכה ההיא שתהיה נעשית כהוגן ואם לא לא יתכן שתשלם המלאכה ההיא. ולזה זכר שאחר שהעמיד הדלתות שם על מנויים השוערים והמשוררים וזכר גם כן שעל כל משמר ומשמר היה ראש המשמר להשגיח על המשמר שלו. התועלת השלישי הוא להודיע שהכוונה במועדים הוא לעסוק בהם בתורה כי אז העם פנויים ממלאכה ויתכן להם זה ושהוא ראוי שישומו קצת היום בתור' ובקצתו יתענגו וישמחו לכבוד יום וב כי זה ממה שיתישרו בו לעמוד על מה שכונה התורה בענין המועדים. ולזה זכר שעזרא הסופר קרא בתורה נגד כל העם בראש השנה מאור הבקר עד מחצית היום ומחצית היום והלאה צוה שילכו לאכול ולשתות ולשמוח. ושישלחו מנות לאין נכון לו למען ישמחו העניים גם כן בשמחת יום טוב. ולהעיר גם כן שהוא ראוי לקרא התורה ביום טוב זכר כי בחג הסכות קראו בתורה בכל יום ויום. התועלת הרביעי הוא להודיע שדבר שבקדושה לא יתכן שיהיה בפחות מעשרה. ולזה זכר כי מפני שהיה עזרא עומד במגדל עץ עשו לדבר כדי שיהיה גבוה על העם וישמעו כלם דבריו והיה המגדל ההוא חולק רשות לעצמו הנה הוכרחו לעלות שם עמו אנשים מימינו ומשמאלו כדי שלא יאמרו דבר שבקדושה בפחות מעשרה. התועלת החמישי הוא להודיע שהוא ראוי בעת קריאת התורה שיטו כל העם אזניהם אל דברי התורה. ולזה הוא מבואר שאין ראוי שידברו כלל אבל ישמעו דברי התורה ויבינום כפי כחם. ולזה אמר שכאשר קרא עזרא בספר התורה היו אזני כל העם אל ספר התורה ושכאשר פתח עזרא הספר עמדו כל העם במקומם כדי שיהיו יותר מוכנים להטות אזניהם אל הדברים. ר"ל שאם היו מתנועעים והולכים זה פה וזה פה היתה מתבלבלת להם שמיעת הדברים. התועלת הששי הוא להודיע שהקורא בתורה הוא ראוי שיברך קודם הקריאה. ולזה זכר שכבר ברך עזרא את ה' האלהים אחרי זכרו פתיחת עזרא הסופר את ספר התורה ומזה יתבאר שהוא ראוי יותר שיברכו לאחריה כי אז הגיע התועלת ממצות הקריאה וזה יתבאר מברכת המזון שחייבה התורה בה אחר האכילה והשביעה כי אז הגיעה ההנאה לא קודם זה. התועלת

השביעי הוא להודיע שהשומע ברכה מפי המברך הראוי לברך צריך לענות אמן. ולזה זכר שכאשר ברך עזרא את ה' האלהים ענו כל העם אמן. התועלת השמיני הוא להודיע שכאשר היה שם מי שיקרא בתורה בצבור ראוי שיהיה שם מי שיבין הדברים ההם לעם ויבארם להם. ולזה זכר שכבר היו שם רבים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם לשמע דברי המבארים במה שקרא עזרא בספר התורה ושהם קראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל והבינו העם בתארי המקרא איך יתישר לעמוד מצורת הקריאה על כונת הכתוב. התועלת התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לבכות ולהתאבל במועדים. אבל ראוי לשמוח בהם שמחת ה' לא שמחה מישרת לסור מאחריו. ולזה אמר נחמיה לישראל היום קדוש הוא לה' אל תתאבלו ואל תבכו ואמר להם אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. התועלת העשירי הוא להודיע כי סכוך הסוכה ראוי שיהיה מעצים תלושים עם עלים וראוי שיבחרו יפי העלים וטובי הריח לפי מה שאפשר. וזה למדנו מאמרו צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב. וזה אמנם הוא למצוה מן המובחר כי התורה לא דקדקה בנוי וטוב הריח. אבל אמרה בסכות תשבו מכל מקום וכבר בארנו שם מה הם הדברים שיתכן להיות מהם סכך. התועלת האחד עשר הוא להודיע שאין ראוי לעשות סוכה כי אם במקום מגולה לא בתוך הבית. ולזה זכר שכבר עשו להם סוכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחובות העיר. התועלת השנים עשר הוא להודיע שהחוטא בשובו אל ה' ראוי שיכנע לבבו ויהיה נשבר ונדכה בשיצער עצמו בצום ובלבישת שקים ומה שידמה לזה ויתודה חטאו. ולזה ספר שכאשר שבו ישראל מחטאתם במה שהתחתנו עם גויי הארצות הנה נאספו ישראל בצום ובשקים ואדמה על ראשם ונבדלו מגויי הארצות אשר התחתנו בהם והתודו על חטאתיהם וגם על עונות אבותיהם אשר עליהם גם כן היה חרון אף ה' עליהם. והנה היה התועלת בהתודותם על עונות אבותיהם להעיר לבם כי על רוב חטאיהם נפלו ברעה אשר נפלו בה ומזה נתישרו לתת אל לבם לכרות ברית עם ה' ללכת בתורתו כמו שנזכר בזה הספור בסוף הדברים שנאמרו בזה הצום. התועלת השלשה עשר הוא להודיע כי ביום הצום ראוי לקרוא בתודה ברביעית היום הראשון ולהתודות לה' יתברך ולהשתחות לו ברביע האחרון כי אז הוא בצער גדול ותהיה מפני זה תפלתו יותר נשמעת ובמה שבין אדם יפשפש במעשיו לתקן עותתו. ולזה ספר כי ביום הצום קראו בספר התורה רביעית היום ורביעית היום התודו והשתחוו לה' אלהיהם. והתבאר שזה הרביעית היה האחרון מן היום ממה שאמרו בסוף אלה הדברים ובצרה גדולה אנחנו. התועלת הארבעה עשר הוא להודיע כי כשהיו אומרים ברכו במקדש היו אומרים ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וברכו שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה והם היו עונים ברוך ה' אלהינו מן העולם ועד העולם וברוך שם שם כבודו ומרומם על כל ברכה ותהלה. ולזה ספר אמרו קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם וגו'. התועלת החמשה עשר הוא להודיע שאין נמצא

יתכן שיקרא בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א זולתי ה' יתברך וכבר בארנו שהענין הוא כן בבאורנו למה שאחר הטבע ובמאמר החמישי מספר מלחמות ה'. ולזה אמר אתה הוא ה' לבדך. התועלת הששה עשר הוא להודיע שה' יתברך שברא העולם בכללו הוא מעמיד אותו תמיד ונותן חיים וקיום לכל מה שיחיה ויתקיים לא כמו הענין בפועלים אשר בכאן שלא יצטרכו להם פעולותיהם אחר שפעלו אותם וזה כי התנועה אשר לצבא השמים אשר שמה ה' יתברך כלי לקיום כל אלו הדברים לא תהיה אלא מפני היותם משתחווים לה' יתברך. ר"ל כי מפני חשקם למה שציירו מעצם נימוס הנמצאות המושכל וסדרם וישרם אשר בנפש ה' יתברך יהיו נכספים להתנווע בתנועה המתחייבת מעצם הציור ההוא אשר מהתנועה ההיא יושפעו הרבה מהדברים אשר בכאן כמו שיסד להם ה' יתברך ביום הבראם. ולזה אמר ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחווים. התועלת השבעה עשר הוא להודיע כי האותות והמופתים ששם ה' יתברך בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו היה להועיל לישראל והוא שידעו כי הוא ה' ולא היה בו עול כנגד המצרים אף על פי שהקשה ה' יתברך רוח פרעה ואמץ את לבבו כי כבר ידע ה' יתברך כי הרשיעו מאד פרעה ועמו לעשות כנגד ישראל. ולזה נתחייבו לפול בזה העונש ורצה ה' יתברך שיגיע ממנו תועלת לישראל שידעו כי הוא ה'. ולזה אמר ותתן אותות ומופתים וגו'. התועלת השמונה עשר הוא לפרסם עוצם חסדי ה' יתברך לישראל בעבור בריתו עם האבות וזה שכבר ראה ענים במצרים ושמע צעקתם על ים סוף עם היותם בלתי ראויים אז מצד עצמם שתדבק בהם אז ההשגחה האלהית אך היה זה מצד בריתו עם האבות כמו שזכר בתורה ואחרי כן הישירים ה' יתברך לעבודתו באופן נפלא מצד האותות והמופתים שהרבה להם במצרים ועל הים ובמדבר ובמעמד הר סיני ובתורתו השלמה ששמעו שם קצתה מפי ה' יתברך בקול ההוא הנפלא וקצתם מפי משה ועם כל זה הפליגו לחטוא תכף ועשו להם מסכה ולא עזבם עם כל זה במדבר אבל דבקה בהם השגחתו לכלכלם שם על דרך המופת וגם בדבר המרגלים מרו ועצבו את רוח קדשו והאריך ה' יתברך ענשם עד שלמות ארבעים שנה לחמול עליהם לפי מה שאפשר ותוך זה הזמן עשה להם מופתים עצומים על צד החנינה ועל צד התוכחת למען ייראו את ה' לטוב להם. וכאשר נתישרו ליראת ה' הדור הבא אחר דור המדבר נתן לפניהם מלכים אדירים ונתן ארצם נחלה לישראל עמו ולא ארך הזמן ושב לחטוא שמנו ובעטו בה' יתברך ונתנו ביד אויביהם ובשובם נתן להם ה' יתברך מושיע וכן התמיד פעמים רבות גם אחרי כן בעת מלכיהם מרדו בה' יתברך ועזבו כל תורתו ושלח להם ה' יתברך את עבדיו הנביאים יום השכם ושלוח והעידו בהם להודיעם הרע הנפלא שיקרה להם אם לא יסורו מדרכם הרעה והנה האריך להם ה' יתברך זה מאד עד שראה שלא היתה בהם תקוה שישובו מדרכם הרעה ואז נפלו ברע בהדרגה עד שגלו מן הארץ במעלם וגם שם לא עזב חסדו מהם. אבל היו עיניו בהם לשמרם מהכליון בהיותם בארץ אויביהם וזה כלו ממה שיישיר שומעי אלו הדברים להכנע לעבודת ה' יתברך. ולזה כרתו כלם ברית עם ה' יתברך ללכת בתורתו ולקיים המצות אשר עזבום עד שכמעט נשכח זכרם מהם.

התועלת התשעה עשר הוא להודיע שעבודת קצת הלויים היתה בשיר להודות לה'. ולזה היו שם משמרות ממונות על זה כאמרו והלויים ישוע בנוי וגוי' (לעיל י"ב י') ואמר גם כן וראשי הלויים חשביה וגוי' (שם כ"ד) משמר לעומי משמר וכבר בארנו זה גם כן מדברי התורה אלא שהוא יותר מבואר בזה המקום ובספר דברי הימים. התועלת העשרים הוא להודיע שקדוש חומת ירושלים ראוי שיהיה בתודות ושיר. (בשני משבועות דף י"ד). התועלת העשרים ואחד הוא להודיע שאסור לקנות ולמכור בשבת ואף על פי שאינה מלאכה כי זה אולי יביא לעשות מלאכה ולזה אמר נחמיה לחורי יהודה שהם מחללים את יום השבת מפני קנותם ומכרם בשבת. ולזה צוה לסגור שערי ירושלים ביום השבת כדי שלא תבא שם שום סחורה בשבת לשמור ישראל מהכשל בזה. והנה זה האסור הוא מדברי סופרים לעשות משמרת למשמרת התורה. התועלת העשרים ושנים הוא להודיע שיש לדיין לענוש לפי שעה יותר מהשעור שיתחייב מצד התורה. ולזה ספר כי נחמיה הריב עם המתחתנים בגויי הארצות וקלל קצתם וקצתם הלקה ומרט שערים. ואם אין הקללה והמריטה ראויה לפי מה שהטילה התורה מהעונשים על זה. אך עשה זה נחמיה להוראת שעה מפני שהיה הדור פרוץ בזה. ולזה רצה להוכיחם בזה האופן גם השביעם באלהים שלא יעשו ככה לזאת הסבה. התועלת העשרים ושלושה הוא להודיע שעור זאת העבירה עד היכן הוא מגיע. ד"ל ההתחתן בגוים. והוא שגם שלמה שהיה נביא ואהוב מאד לאלהים החטיא אותו ההתחתן בגוים ואף על פי שכבר נתגיירו עד שכבר היה זה החטא סבה להגלות ישראל מעל אדמתם כי זה היה סבה להתחלק המלוכה והחלק המלוכה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה בסוף הענין להכרית ישראל מעל אדמתם ויהודה ובנימין עמם כי למדו מלכי יהודה ממלכי ישראל לעשות הרע בעיני ה'. ולזה אמר הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל וגוי'. התועלת העשרים וארבעה הוא לפרסם מה שהיה באלו הפעולות שעשה נחמיה מהשלמות והטוב כי הוא השלים בנין ירושלים בזה האופן הנפלא שקדם אשר היה בו מהחסידות והטוב מה שלא יעלם והעמיד עבודת בית המקדש באופן שלם בדרך שלא תשכח העבודה ונקה ישראל מכל סיג ועון כיד אלהיו הטובה עליו. ולזה אמר במקום מקום מאלו הפעולות זכרה לי אלהי לטובה למשוך לב האנשים להדמות פעולתיהם לפעולותיו. ובכאן נשלם ביאור זה הספר והיתה השלמתו בירח אדר שני של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי ליצירה. יתברך ויתעלה יוצר הכל אשר עזרני ברחמיו וברוב חסדיו על כל ברכה ותהלה

אא"ס. תם ונשלם : (רלב"ג)